

4-7-2019

IN DE BEPERKING TOONT ZICH DE MEESTER....

**Bevindingen van een inventariserend onderzoek
naar politici met een structurele functionele
beperking**

Conceptversie 1.0

Inhoudsopgave

Samenvatting onderzoeksrapport	5
1.1 Aanleiding.....	5
1.2 Willen (interesse in de politiek)	6
1.3 Mogen (voordragen)	7
1.4 Kunnen (in staat worden gesteld).....	9
1.5 Gaan (volgende stap)	11
Inleiding	13
2.1 Het belang van het perspectief van mensen met een beperking	13
2.2 VN-verdrag handicap	14
2.3 Vraagstelling voor het onderzoek	14
2.4 Reikwijdte van het onderzoek.....	14
2.5 Aantal mensen met een beperking.....	15
2.6 Ondervertegenwoordiging in politiek en bestuur.....	16
2.7 Onderzoeksmethode.....	16
2.8 Leeswijzer.....	17
Het loopbaanperspectief	18
3.1 Willen	18
3.2 Mogen	18
3.3 Kunnen	18
3.4. Gaan	19
4. Willen: politieke interesse ontwikkelen	20
4.1 Inleiding.....	20
4.2 Bevindingen.....	20
Redenen achterblijvende politieke interesse bij mensen met een beperking.....	20
Geen goed beeld over politieke ambten bij mensen met een beperking	22
Het belang van rolmodellen en boegbeelden voor mensen met een beperking	23
Mensen met een beperking op een andere manier rekruteren.....	24
Onduidelijkheid over de gevolgen van een politiek ambt voor de inkomenspositie van mensen met een beperking	24
Politieke interesse van mensen met een verstandelijke beperking	25

4.3	Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen	26
	Door individuele ambtsdaggers	26
	Door georganiseerde verbanden	27
	Door politieke organisaties	27
	Door de overheid	27
5.	Mogen: rekrutering, scouting, selectie, benoeming en verkiezing	29
5.1	Inleiding.....	29
5.2	Bevindingen.....	29
	Vooroordelen over capaciteiten van mensen met een beperking	29
	Het belang van vooraf openheid over de consequenties van de beperking	30
	Sociaal-culturele onzekerheid hoe om te gaan met mensen met een beperking	31
	Het effect van politieke ambtsdragers op de inclusiviteit van de samenleving	32
	Toegankelijkheid van politieke partijen beperkt	32
	Mensen met een beperking geen doelgroep diversiteitsbeleid politieke partijen.....	33
	Mensen met een beperking geen doelgroep scouting van kandidaten door politieke partijen	33
	Verschillende manieren om de geschiktheid voor een politieke functie te laten zien.....	34
	Overwegingen waarom mensen met een beperking om al dan niet een politieke functie ambiëren	34
	Steun nodig van de omgeving, de partij en de werkgever om de stap naar het politieke ambt te zetten .	35
	Kandidaten voor politieke functies hebben ondersteuning nodig om in dezelfde uitgangspositie te komen als kandidaten zonder beperking.....	36
	Liever een streefcijfer dan een quotum voor mensen met een beperking	37
	Mensen met een licht verstandelijke beperking worden nauwelijks betrokken bij de politiek.....	38
5.3	Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen	39
	Inleiding.....	39
	Door individuele ambtsdragers.....	39
	Door georganiseerde groepsverbanden	39
	Door politieke organisaties	39
	Door de overheid	41
6.	Kunnen: functioneren in een politieke functie	42
6.1	Inleiding.....	42
6.2	Bevindingen.....	42
	Voordelen van een beperking.....	42

Vervoer (woon-werkverkeer) kost veel energie en geregeld	43
Vervoer bij dienstreizen: een wereld te winnen.....	44
Toegankelijkheid algemeen: vaak slecht	44
Toegankelijkheid overheidsgebouwen voldoet meestal niet aan de door de overheid zelf gestelde normen.....	46
Zorg niet ingericht op ambtsdragers met een beperking	46
Persoonsgebonden budget (PGB) essentieel voor zelfstandigheid, maar systeemwetten zijn verkokerd .	48
Belastbaarheid mensen met een beperking extra onder druk door politieke mores	49
Voorzieningen algemeen: bewustwording moet omhoog	50
Voorzieningen bij een gehoorbeperking: moeite met filteren van het geluid	51
Voorzieningen bij een visuele beperking: geen onderscheid tussen werk en thuis	52
Toegankelijkheid informatie voor mensen met een visuele beperking slecht of tijdrovend	53
Schroom om voorzieningen aan te vragen	53
Ondersteuning door griffie/bestuursecretariaat is over het algemeen goed en bereidwillig	54
Externe ondersteuning zou behulpzaam zijn: coach/mentor/persoonlijke assistent	55
Algemeen belang of specifiek belang: een lastige balans.....	56
6.3 Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen	57
Inleiding.....	57
Door individuele ambtsdragers.....	58
Door georganiseerde groepsverbanden	58
Door politieke organisaties	58
Overheid.....	58
7. Doorstroom en uitstroom (gaan)	61
7.1 Inleiding.....	61
7.2 Bevindingen.....	61
Doorstroom.....	61
Uitstroom	61
7.3 Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen	62
Bijlage 1: Respondenten	64
Bijlage 2: Artikel 29 VN-verdrag handicap	67
Bijlage 3: Samenvatting Vergelijkend onderzoek Participatie van mensen met een beperking in de politiek in omringende Europese landen.....	68

Inleiding.....	68
Resultaten	68
Aanbevelingen	69
Bijlage 4: Verslag slotbijeenkomst 4 juli 2019	70

Samenvatting onderzoeksrapport

1.1 Aanleiding

Bij de ratificatie van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap, is in de Tweede Kamer een motie aanvaard die vraagt de regering te onderzoeken:

1. In welke mate mensen met een beperking een vertegenwoordigende of bestuurlijke functie hebben,
2. Wat de belemmeringen daarvoor zijn en
3. Welke maatregelen nodig zijn om belemmeringen voor deelname aan de democratie weg te nemen.

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) heeft naar aanleiding van de motie een inventariserend onderzoek uitgevoerd. Er zijn gesprekken gevoerd met mensen met een structurele functionele beperking die een politiek ambt ambiëren, die hebben afgezien van een politiek ambt, actief zijn als politieke ambtsdrager of dit al zijn geweest. Daarnaast is met verschillende belangengroepen gesproken. Ook zijn politieke partijen benaderd omdat zij verantwoordelijk zijn voor de toegang tot politieke functies. Om te voorkomen het onderzoek alleen betrekking heeft op ambtsdragers die er in zijn geslaagd een politiek ambt te verwerven, heeft het ministerie naast de interviews een paneldiscussie laten uitvoeren onder potentiële ambtsdragers, om ook hun beelden en verwachtingen van (de vereisten van) het ambt mee te laten wegen. Verder is er een internationale vergelijking uitgevoerd om te bezien of in andere landen de deelname van mensen met een beperking aan politieke en bestuur verschilt van Nederland. Bezien is welke oplossingsrichtingen uit het buitenland voor Nederland kansrijk zijn.

In antwoord op de eerste vraag van de motie moet worden geconstateerd dat er sprake is van een forse ondervertegenwoordiging van mensen met een beperking in politiek en bestuur. Een voorzichtige schatting is dat nog geen 0,5% van de in Nederland wonende mensen met een beperking actief is in een politieke of bestuurlijke functie. Terwijl tussen de 10 à 15% van de mensen in Nederland in meer of mindere mate beperkingen ondervindt als gevolg van een (chronische) ziekte, aangeboren aandoening of handicap.

De beantwoording van de tweede en de derde vraag van de motie is samengenomen. De bevindingen van het onderzoek en de daaraan gekoppelde suggesties voor beleidsmaatregelen uit de interviews zijn namelijk gekoppeld aan de stappen van een politieke loopbaan. Dit maakt zichtbaar wat iemand tegenkomt op de 'reis' naar en door politiek en bestuur. Of iemand kiest voor een politieke functie is terug te voeren op de volgende vierdeling: 'willen', 'kunnen' en 'mogen' en 'gaan'. Iemand moet het om te beginnen willen, dus geïnteresseerd zijn in de politiek. Vervolgens gaat het om politiek of bestuurlijk actief mogen zijn omdat partij, kiezers of overheid iemand voordragen, kiezen of benoemen in een politieke functie. Na verkiezing of benoeming moet de ambtsdrager ook daadwerkelijk de functie kunnen bekleden door middel van passende omstandigheden, toereikende voorzieningen en andere randvoorwaarden. Politieke en bestuurlijke functies zijn tijdelijke

functies. De laatste stap van een politieke loopbaan heeft daarom betrekking op het door- of uitstromen ('gaan').

Aan deze vier stappen van een politieke carrière zijn de bevindingen uit het onderzoek puntsgewijs toegedeeld. Vervolgens zijn per stap na de bevindingen de suggesties voor beleidsmaatregelen uit de interviews opgesomd.

Hierbij wordt opgemerkt dat in deze bevindingen en suggesties uitsluitend de opvattingen van de respondenten zijn weergegeven. De gepresenteerde beleidsmaatregelen zijn opties die zijn voorgesteld door de respondenten. Zij vertegenwoordigen niet het standpunt van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. De hier gepresenteerde opvattingen en suggesties voor beleidsmaatregelen dienen als input voor de reactie van de minister op de motie. Deze zal naar verwachting in het najaar van 2019 aan de Tweede Kamer worden gezonden.

1.2 Willen (interesse in de politiek)

Bevindingen

- De interesse van mensen met een beperking in politiek en bestuur wordt getemperd door verschillende oorzaken:
  - De beperking kan het onmogelijk maken om een politiek ambt te vervullen.
  - De omvang van het benodigde management om in het eigen bestaan te voorzien en de beperkte belastbaarheid kan interesse in politiek en bestuur verminderen of belemmeren.
  - Doordat arbeidsparticipatie van mensen met een beperking niet wordt gestimuleerd, ontbreekt het hun aan werkervaring, geloof in zichzelf en zelfstandigheid. Dan is politiek functioneren helemaal niet in het vizier.
- Toch is de maatschappelijke en politieke betrokkenheid van mensen met een beperking groot. Dat blijkt uit deelname aan belangengroepen die in zeer veel soorten en maten maatschappelijk actief zijn. Daaruit blijkt dat de rekruteringsbasis voor het werven van mensen met een beperking voor politieke functies in potentie aanwezig is.
- Bij alle betrokken partijen bestaan er beelden over aard van en toegang tot politieke functies die zelden door hen worden getoetst aan de praktijk. Ook ontbreekt het aan duidelijkheid over de inkomensgevolgen als een politieke functie wordt overwogen. Terwijl dat inzicht van eminent belang is gezien het kaartenhuis van regelingen en voorzieningen waarop mensen met een beperking aanspraak (kunnen) maken.
- De politieke interesse van mensen met een licht verstandelijke beperking is groot. Gebruik maken van hun inbreng in politiek en bestuur vereist wel een toegesneden aanpak.
- Voorbeelden van politieke ambtsdragers met een beperking dienen als rolmodellen die inspireren. Zij versterken en bevorderen de interesse van mensen met een beperking in politiek en bestuur. Bovendien hebben politieke ambtsdragers met een beperking door hun aanwezigheid en zichtbaarheid invloed op de (de aandacht voor) inclusiviteit van de gehele samenleving.

Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen

- De informatievoorziening aan (potentiële) ambtsdragers met een beperking verbeteren. In ieder geval informatie over wat het ambt inhoudt en duidelijkheid vooraf over de inkomenspositie. Ook hun werkgevers moeten geïnformeerd worden over relevante werkgeversvoorzieningen. Dit kan bijvoorbeeld via een centraal informatiepunt waardoor kennis en ervaringen worden gebundeld en waar coaches of ervaringsdeskundigen kunnen worden geraadpleegd. Een andere optie is een digitaal platform.
- Cursus "Politiek actief", een cursus om mensen een beeld te geven wat het politieke ambt nu inhoudt, toegankelijk maken voor mensen met een beperking.
- Politieke ambtsdragers met een beperking worden gestimuleerd zich te manifesteren als rolmodel of boegbeeld.
- Politieke partijen verbreden hun rekruteringsbasis om ook mensen met een beperking te kunnen bereiken (via nieuwe netwerken, maatschappelijke organisaties, inspraakmogelijkheden of andere werkwijzen (bijvoorbeeld via specifieke sociale fora of media).
- Politiek en bestuur dragen uit dat zij uitsluitend op locatie komen als die toegankelijk is voor mensen met een beperking.
- Het stimuleren van mensen met een beperking in het politieke ambt onderdeel maken van de gemeentelijke inclusieagenda's.
- Activering van mensen met een beperking stimuleren, zowel door vooroordelen weg te nemen, regelingen activerender te maken als de politiek laagdrempeliger te maken (door meer flexibiliteit te introduceren en verhoging van de bewustwording te vergroten over fysieke omgeving).
- Meer basisinformatie verzamelen over mensen met een beperking in de politiek.

1.3 Mogen (voordragen)

Bevindingen

- Openheid over de functionele consequenties van een beperking is van belang om de omgeving in staat te stellen begrip te tonen en benodigde ondersteuning te bieden. Er is veel sociaal-culturele verlegenheid hoe om te gaan met mensen met een beperking.
- De toegankelijkheid van politieke partijen wisselt. Landelijke congressen zijn in de regel goed toegankelijk. De toegankelijkheid van andere bijeenkomsten wisselt sterk tussen en binnen partijen. Dit is niet zozeer onwil maar onwetendheid.
- Politieke ambtsdragers met een beperking hebben een positieve invloed op het vergroten van de inclusiviteit van de samenleving.
- Voor mensen met een beperking in een uitkeringssituatie en dus met een laag inkomen zou de hoogte van de contributie een drempel kunnen vormen om lid te worden van een politieke partij.
- Politieke partijen werven niet specifiek mensen met een beperking. Zij zijn als doelgroep niet in beeld. Kwaliteit in politieke zin is leidend. Levenservaring en

ervaringsdeskundigheid worden hierbij niet betrokken. Er is geen beleid om extra of specifieke ondersteuning van partijleden met een beperking.

- Ambtsdragers met een beperking ondervinden geen terughoudendheid bij een politieke partij als zij zich willen kandideren. Het initiatief ligt echter bij de mensen met een beperking.
- Expliciete steun van de omgeving, de politieke partij en de werkgever geeft vaak de doorslag voor mensen met een beperking om een politieke functie te gaan vervullen.
- Doordat burgerraadsleden of steunfractieleden ervaring opdoen met het politieke bedrijf, zijn zij van belang als rekruteringsbasis voor toekomstige raadsleden. Partijen zouden deze kweekvijver ook (meer) kunnen inzetten voor mensen met een beperking.
- Om het politieke ambt te kunnen bekleden, is onder meer de mate van belastbaarheid van belang. Die belasting wordt voor mensen met een beperking verzwaard door inflexibele vergaderschema's en extra tijd en moeite die moet worden gestopt in hetzelfde werk als mensen zonder beperking. Dat dit politieke werk meer tijd en moeite vergt, leidt ook eerder tot de financiële afweging of de vergoeding dit voldoende compenseert.
- Politiek is meer dan alleen volksvertegenwoordiging en bestuur. Er zijn meer mogelijkheden om politiek actief te zijn. Daarbij kunnen partijen meer gebruik maken van de kracht of specifieke vaardigheden van mensen met een beperking. De ervaring leert dat deelname aan de politiek meer effectief is dan werken via een belangengroep.
- Er zijn nog steeds veel vooroordelen over mensen met een beperking. Voorkomen moet worden dat mensen met een beperking die gaan verinnerlijken (zelfstigma). Voor sommige mensen met een beperking zijn die vooroordelen een stimulans om het tegendeel te bewijzen.
- Er is onder de geïnterviewden weinig steun voor het stellen van quota. Een streefcijfer voor een gehele partijorganisatie wordt wel als een optie gezien.
- Er zijn bruikbare en nuttige voorbeelden gevonden van initiatieven om mensen met licht verstandelijke beperking te betrekken bij politiek en bestuur.
- Financiële ondersteuning bij kandidaatstelling blijkt effect te hebben op het aantal mensen met een beperking in volksvertegenwoordigende functies.

Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen

- Belangengroepen en politieke partijen mobiliseren in hun achterban mensen met een beperking als potentiële ambtsdragers voor politiek en bestuur door hen expliciet daartoe uit te nodigen.
- Een integratieprotocol ter beschikking stellen als een instrument om voor alle betrokken partijen de benodigde ondersteuning van ambtsdragers met een beperking inzichtelijk te maken.
- De aanmeldformulieren voor partijlidmaatschap en –bijeenkomsten zodanig aanpassen dat op voorhand rekening kan worden gehouden met mensen met een beperking.
- Politieke partijen ontwikkelen een doelgerichte strategie voor het werven en ontwikkelen van geschikte kandidaten met een beperking. Dit is een significante bevolkingsgroep. Daartoe moet ook de bewustheid hiervan binnen de partijen omhoog. Onderdeel van die strategie is ook dat mensen met een beperking zich welkom voelen. Dit kan door ze op verschillende manieren in te zetten, door maatwerk en flexibiliteit te

bieden en door zoveel mogelijk de fysieke belemmeringen weg te nemen bij partijactiviteiten.

- De participatie versterken door een intern netwerk binnen een politieke partij voor en door mensen met een beperking op te zetten.
- In plaats van een quotum, een streefcijfer hanteren voor de gehele partijorganisatie wat betreft het aantal mensen met een beperking.
- Het introduceren van een "Toegankelijkheidsfonds" voor mensen met een beperking die steun nodig hebben om zich kandidaat te stellen voor politieke functies.
- Ondersteunen van lokale initiatieven om de participatie van mensen met een licht verstandelijke beperking te versterken aan de hand van een werkend voorbeeld uit Almere.

1.4 Kunnen (in staat worden gesteld)

Bevindingen

- Mensen met een beperking die al in de politiek zitten, zien belangrijke voordelen aan het hebben van een beperking zoals herkenbaarheid en inlevingsvermogen.
- Het grootste struikelblok voor mensen met een beperking in politiek en bestuur is het vervoer (woon-werkverkeer en dienstreizen). Eigen vervoer biedt de meeste effectiviteit en flexibiliteit. Toegankelijkheid van locaties is namelijk vaak pover. Dat beperkt de bewegingsvrijheid van politieke ambtsdragers met een beperking.
- Toegankelijkheid van overheidsgebouwen verschilt. Er zijn gebouwen voor de volksvertegenwoordiging die slecht toegankelijk zijn.
- Beveiligingsmaatregelen creëren fysieke drempels. Maar ook bij ICT speelt dit voor mensen met een visuele beperking.
- Zorg in natura is niet ingesteld op mensen in de politiek met een beperking. De benodigde flexibiliteit kan vaak niet worden geboden. Een aanvullend sociaal netwerk is dan van belang om in te kunnen springen.
- Het persoonsgebonden budget (PGB) kan wel de nodige flexibiliteit bieden. Dit wordt gezien als wezenlijke basis van zelfstandigheid. De vraag is echter of een persoonsgebonden budget (PGB) toereikend is om ook voldoende zorgcapaciteit in te kunnen kopen voor het vervullen van een politieke functie.
- De verkokering van de systeemwetten in de zorg (Wmo, Wlz, Zvw, PGB, Participatiewet) maakt het lastig om de benodigde zorg voor mensen met een beperking in de politiek op elkaar af te stemmen.
- Een ander aspect van de verkokering is dat gepensioneerden met een beperking geen gebruik kunnen maken van werknemersvoorzieningen en kunnen daardoor lastig bijdragen aan de maatschappij.
- Een andere taakverdeling en organisatie in politiek en bestuur kan een antwoord zijn op de beperkte belastbaarheid waar mensen met een beperking mee te maken kunnen hebben (en niet alleen voor hen; ook mensen zonder beperking halen om deze reden af). Zo is er het voorbeeld van een zogenaamde "vertrouwenspersoon" in België die taken van een bestuurder of volksvertegenwoordiger deels kan overnemen. Ook een coach, mentor of persoonlijke assistent is in dit verband genoemd. Of technische zaken

zoals via skype vergaderen op afstand. Investeren in een gelijk speelveld voor mensen met en zonder beperking in politiek en bestuur betaalt zich terug. Doordat bij deelname aan de (lokale) democratie van burgers met een zorgvraag, kennis en ervaringsdeskundigheid toeneemt, waarmee inclusief beleid wordt bevorderd en verbeterd. Ook leveren zij aldus hun bijdrage aan de maatschappij.

- Het belang van goede interne ondersteuning (griffie, bestuurssecretariaat) is onderstreept. Zij wordt over het algemeen ook als zodanig ervaren.
- Stelregel zou moeten zijn dat politieke ambtsdragers met een beperking meerkosten vergoed krijgen die samenhangen met de beperking. Kosten die anderen ook moeten maken, zijn voor eigen rekening. Het is dan wel de vraag wie een dergelijke aanvullende voorziening moet financieren. Er is bij mensen met een beperking sprake van een zekere terughoudendheid om ten laste van het eigen overheidsorgaan voorzieningen aan te vragen. Hierdoor nemen zij deze kosten in de praktijk toch vaak voor eigen rekening.
- Voor mensen met een visuele beperking zijn voorzieningen een breder onderwerp dan werkplekaanpassingen. Er is voor hen weinig verschil tussen thuis of werk of politieke functie. In alle gevallen zijn mobiliteit en beeldschermwerk uitdagingen. Dit mag meer worden onderkend.
- Slechthorenden hebben veel moeite met het filteren van het geluid. Gesprekspartners zijn wel bereid daarmee rekening te houden maar vergeten dat snel in het vuur van het debat. Bij de inrichting van gebouwen is hier ook vaak niet of nauwelijks aandacht aan besteed (akoestiek). Deze problematiek mag ook meer worden onderkend.
- Politieke ambtsdragers met een beperking willen zich ook graag inlaten met andere dossiers dan gehandicapten- of zorgvraagstukken. Ambtsdragers met een beperking behartigen het algemeen belang en niet het specifieke belang van mensen met een beperking.

Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen

- Als college en volksvertegenwoordiging de stelregel hanteren wat betreft toegankelijkheid: als we niet met zijn allen kunnen, dan gaan we allemaal niet.
- Introduceren van een internetforum en netwerkbijeenkomsten om ervaringsdeskundigheid te delen.
- Opzetten van een gezaghebbend informatiepunt waar ambtsdragers met een beperking, overheidsorganen en werkgevers advies kunnen inwinnen over benodigde voorzieningen.
- De verantwoordelijkheid voor de toepassing van voorzieningen leggen bij het desbetreffende overheidsorgaan waarbij uitgangspunt is dat het benodigde maatwerk onderdeel uitmaakt van het ambt. De mogelijkheid onderzoeken van financiering van deze voorzieningen voor ambtsdragers met een beperking via een landelijk fonds of via het UWV.
- Introduceren van de mogelijkheid van een benoemde persoonlijke assistent voor inhoudelijke ondersteuning aan politieke ambtsdragers met een beperking.
- Verbeteren van de fysieke toegankelijkheid van overheidsgebouwen en overleglocaties, onder meer door het betrekken van ervaringsdeskundigen in een vroeg stadium bij ver(nieuw)bouw. Dit scheelt ook vaak latere, dure aanpassings- of verbouwingskosten.

- De toegankelijkheid van communicatie-, informatie- en besluitvormingsprocessen afstemmen op mensen met een beperking. Vanuit de maatwerkgedachte is één op één contact tussen expert en de betrokkene met een beperking de norm. Bij het Raadsinformatiesysteem spraakbesturing als harde eis hanteren.
- Dezelfde uitgangspositie creëren in de vergaderzaal voor alle politieke ambtsdragers. De mogelijkheden onderzoeken om op afstand deel te kunnen nemen.
- Onderzoeken of de nieuwe, sinds 2019 geldende, bepaling in het rechtspositiebesluit voor taxivervoer voor politieke ambtsdragers met een beperking toereikend is.
- Het werk als politieke ambtsdrager aanmerken als een noodzakelijke vervoersbehoefte ten behoeve van de financiering van openbaar vervoer of taxivoorzieningen voor mensen met een beperking. Dit werk eveneens accepteren bij het vaststellen van de PGB-indicatie. Een oplossing verzinnen voor voorzieningen voor mensen die geen recht hebben op PGB, zoals gepensioneerden en mensen met een focuswoning.
- Verhogen van de bewustwording over inclusiviteit. Wijzen op het ervaringsfeit dat niet alleen het maatschappelijk nut wordt gediend en dat dit een groter uitstralingseffect heeft dan mensen met een beperking, maar ook omdat het economisch gunstig uitwerkt. Verder bevordert dit dat later alsnog aanpassen of instellen (bijvoorbeeld als er abrupt een bestuurder met een beperking wordt benoemd) niet nodig is en betrokken kan starten zonder veel tijdverlies vanwege gebrek aan voorzieningen. De inclusiviteit heeft niet alleen betrekking op de werkplek maar ook elders: de handicap doe je niet even uit. Het gaat ook niet alleen om specifieke voorzieningen maar ook om bijvoorbeeld een rustige omgeving (hetgeen ook voor mensen zonder beperking goed zal uitwerken). Doel van de bewustwording is dat er een open sfeer komt waarin dit soort zaken bespreekbaar zijn. De bewustwording voorkomt hopelijk ook dat de voorzieningen het budget voor de privésituatie opeet.
- Door maatwerk en flexibiliteit voorop te stellen in plaats van strakke regels, worden creatieve oplossingen gevonden die uiteindelijk minder kosten.
- Zo mogelijk voorzieningen voor allen passend maken, zodat niet voor mensen met een beperking de uitzonderingssituatie wordt benadrukt waardoor zij beschroomd raken.
- Pleitbezorgers voor aandacht voor mensen met een beperking standaard beleggen zodat deze minder afhankelijk van de inzet van bepaalde mensen of van toevalligheden.
- Ontschotten van de systeemwetten of het zo organiseren dat de vraag ten laste van welke wet de desbetreffende voorziening komt, voor de verstreckende instantie is en niet voor de aanvrager.

1.5 Gaan (volgende stap)

Bevindingen

- Een bestuurlijke functie is gezien de werklust lastiger in te passen dan een volksvertegenwoordigende functie.
- Doorstromen naar een (zwaardere) politieke functie leidt vaak tot verhuizen. Het gehele zorg- en ondersteuningspakket moet dan opnieuw worden ingericht. Dat is een (te) groot struikelblok.

- Uitval van mensen met een beperking is vaak te wijten aan de context ('het gedoe eromheen').
- Bij mensen met een werkkring is voor het vervullen van een politieke functie flexibiliteit in werktijden van belang. Dan is het mogelijk beide te combineren.
- Het vangnet van een Appa-uitkering voor bestuurlijke functies maakt het gemakkelijker een vervolgfunctie te aanvaarden.

Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen

- Gerichtte aandacht voor doorgroeimogelijkheden van politieke ambtsdragers met een beperking.
- Vragen en stimuleren om door te groeien.
- Niet een apart "klasje" invoeren, maar als politieke ambtsdragers met een beperking worden uitgenodigd voor gevorderde opleidingen dan opletten dat cursusinhoud, -locatie en wijze van aanbieden toegankelijk zijn voor mensen met een beperking.
- Afhaken voorkomen door politieke ambtsdragers met een beperking het gevoel te geven dat ze welkom zijn doordat op allerlei manieren rekening wordt gehouden met hun beperking.
- Hoewel elke ambtsdrager met een beperking vanwege die beperking of combinatie van beperkingen uniek is, kan wel worden gezegd dat de ene persoon meer belastbaar is dan de ander. Politieke partijen stemmen hun doorgroeibeleid af op deze belastbaarheid.
- Politieke partijen bevorderen maatwerk en flexibiliteit in hun procedures zodat politieke ambtsdragers met een beperking zoveel mogelijk in een gelijke startpositie komen als politieke ambtsdragers zonder beperking.
- Onderzoeken of de loonkostensubsidie voor werkgevers die een uitkeringsgerechtigde met een beperking in dienst nemen ook kan worden ingevoerd voor Appa-uitkeringsgerechtigden met een beperking.
- Kritische succesfactoren van politieke ambtsdragers met een beperking die succesvol zijn doorgestroomd worden geïdentificeerd. Deze uitkomsten worden gedeeld met de politieke partijen zodat zij hun ondersteuning van hun politieke ambtsdragers met een beperking kunnen verbeteren.
- Onderzocht wordt of een rechtspositionele grondslag wordt gecreëerd voor een politiek assistent voor politieke ambtsdragers met een beperking, en dan vooral bestuurders. Deze kan dan beperkte zorgtaken uitvoeren, maar bijvoorbeeld ook voor visueel gehandicapte bestuurders digitale informatie verzamelen of filteren.

Inleiding

2.1 Het belang van het perspectief van mensen met een beperking

Voor mensen met een structurele functionele beperking (hierna te noemen: mensen met een beperking) is deelname aan de democratie geen vanzelfsprekendheid. Dit inzicht is in Nederland in een stroomversnelling geraakt door de ratificatie van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap en de bij deze gelegenheid aanvaarde motie in de Tweede Kamer.¹

Bij een evenwichtige afspiegeling zijn er uiteenlopende perspectieven. Die verschillende perspectieven kunnen alleen worden verkregen als er binnen de volksvertegenwoordiging sprake is van diversiteit. Andere perspectieven in de volksvertegenwoordiging leiden ertoe dat problemen meer in gezamenlijkheid kunnen worden opgelost. Bovendien kan de kloof tussen overheid en samenleving worden verminderd doordat verschillende perspectieven uit de samenleving een stem wordt gegeven.

Het is dus van belang dat de politiek en het bestuur een afspiegeling is van de samenleving en de verschillende perspectieven die daar worden aangetroffen. Om een goede afspiegeling in de politiek en het bestuur te krijgen, is ook een goede positionering van het perspectief van ervaringsdeskundigen en hun organisaties nodig. Mensen moeten zichtbaar (kunnen) meedoen in (advies)raden, betrokken worden bij cliënt- en burgerparticipatie en vertegenwoordigd zijn in democratische organen: zonder breedtesport, geen topsport. Het is belangrijk dat ook het perspectief van mensen met een beperking en hun ervaringsdeskundigheid bij de overheid doordringt.² Dan is overigens wel van belang dat bij vertegenwoordigers van deze doelgroep het vermogen aanwezig is om de eigen ervaring breder te trekken.

In de integrale visie op de rechtspositie van politieke ambtsdragers ('Bijzondere ambten, een toegesneden rechtspositie') is dan ook gesteld dat één van de kernwaarden van democratie is dat het dragen van politieke en bestuurlijke verantwoordelijkheid in beginsel voor eenieder open staat. Alle geledingen in de maatschappij moeten zich in beginsel kunnen representeren of de mogelijkheid hebben zich (tijdelijk) beschikbaar te stellen voor bestuurlijke functies. Iedereen moet het zich kunnen permitteren om een politiek ambt te vervullen. 'Daaruit vloeit voort dat de reclassificatie toetreding tot politieke ambten mogelijk maakt voor geschikte kandidaten en (...) bijdraagt aan een evenwichtige afspiegeling van de samenleving in vertegenwoordigende lichamen en bestuurlijke functies.'³

---

¹ Kamerstukken II 2015/16, 33990, nr. 44

² As British journalist Frances Ryan, who specialises in disability issues, has written: Watching [Conservative Secretary of State for Work and Pensions] Stephen Crabb and Labour battle over the cuts to disability benefits in the House of Commons on Monday, one thing was striking: the lack of disabled people in the room. As both party leaders and Secretaries of Work and Pensions spoke, and as backbench MPs got up to ask questions, it struck me over and over: none of them had a visible disability. That's one of those things that's so normalised your brain often forgets to notice it, in the same way you can use a wheelchair every day but it takes a step in a restaurant to remind you that you're not viewed as an equal ... With each mention in the Commons of "disabled people" – what we need, what we feel, what we want – the scene felt more and more patronising ... The reality is, the politicians making decisions about disabled people's lives largely have no knowledge of what it is to be disabled. (Ryan, 2016)

³ Kamerstukken II 2014/15, 28479, bijlage bij nr. 73.

2.2 VN-verdrag handicap

Het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (verder: VN-verdrag handicap) beoogt de positie van mensen met een structurele beperking in de samenleving te versterken. Het verdrag bepaalt dat mensen met een structurele beperking gelijke rechten hebben op het gebied van wonen, werken, leren, vervoer en toegankelijkheid.

Het deelnemen aan de samenleving (lees: volwaardig burgerschap), met de daarbij passende zorg en ondersteuning, is een belangrijke voorwaarde voor het ook kunnen participeren in de democratie. Een uitgangspunt op grond van het VN Verdrag handicap is dat mensen met een beperking op alle niveaus bij besluitvorming worden betrokken (zie [bijlage 2](#) voor de integrale tekst van artikel 29 van het VN-verdrag).

Voor het door het verdrag beoogde gelijkwaardig kunnen uitoefenen van het burgerschap en de gelijkwaardige toegang en bijdrage aan de democratie moet het mogelijk zijn:

- om zich verkiesbaar te stellen,
- op alle niveaus van de overheid een functie te bekleden en
- alle openbare taken uit te oefenen.

Het VN-verdrag roept op voor deze participatie van mensen met een beperking zoveel mogelijk ondersteunende en nieuwe technologieën te gebruiken.

Bij de ratificatie van het bovengenoemd VN-verdrag in de Tweede Kamer, is de motie Voortman/Van Dijk⁴ aanvaard. In de motie is de regering gevraagd te onderzoeken:

- In welke mate mensen met een beperking een vertegenwoordigende of bestuurlijke functie hebben,
- Wat de belemmeringen daarvoor zijn en
- Welke maatregelen genomen dienen te worden om belemmeringen voor actieve deelname aan de democratie weg te nemen.

In de motie wordt namelijk gesteld dat een inclusieve samenleving betekent dat mensen met een beperking in gelijke mate een bijdrage moeten kunnen leveren aan de democratie. Dit betekent dat de juiste randvoorwaarden moeten worden gecreëerd, zodat mensen hun mogelijkheden en talenten kunnen ontwikkelen

Omdat op dit moment een duidelijk beeld ontbreekt hoe de inclusieve samenleving voor politieke ambtsdragers met een beperking er uitziet, is actief beleid maken lastig. Het ministerie van BZK heeft om deze reden in lijn met de motie een inventariserend onderzoek uitgevoerd naar deze vragen. Bij het onderzoek is op grond van de motie gebruik gemaakt van de volgende vraagstelling

2.3 Vraagstelling voor het onderzoek

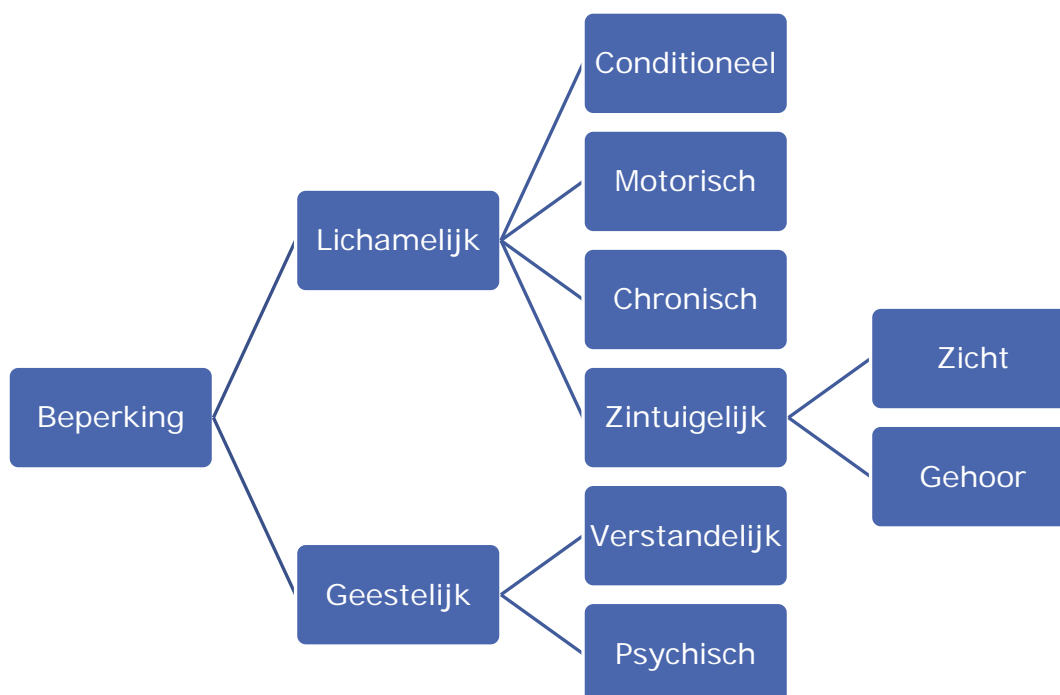
- Wat zijn de bevindingen met betrekking tot de deelname aan politiek en bestuur van mensen met een beperking?
- Welke belemmeringen ondervinden mensen met een beperking in politiek en bestuur?
- Welke maatregelen kunnen worden getroffen om het aandeel van mensen met een beperking in politiek en bestuur te vergroten?

2.4 Reikwijdte van het onderzoek

Het onderzoek is gericht op beperkingen voor zover die effect kunnen hebben op het functioneren als politieke ambtsdrager. In dat verband is naar mensen met een beperking in den brede gekeken. Daarbij is gebruik gemaakt van het volgende indelingsschema:

---

⁴ Kamerstukken II 2015/16, 33990, nr. 44.

FIGUUR 1: OVERZICHT BEPERKINGEN

Ter toelichting op de onderverdeling in het schema het volgende:

- Een conditionele beperking heeft betrekking op belastbaarheid en gebrek aan energie.
- Een motorische beperking heeft tot gevolg dat iemand beperkt is in zijn bewegingen of handelingen.
- Een chronische aandoening betreft een beperking zonder kans op (volledig) herstel zoals diabetes, hart- en vaatziekten, kanker, reuma, astma en artrose.
- Zintuigelijke beperkingen hebben te maken met problemen met het zicht of het gehoor.
- Een verstandelijke beperking betreft een beperking in intelligentie, bijvoorbeeld mensen met het syndroom van Down.
- Een psychische beperking heeft betrekking op emotionele problemen, gedragsproblemen of sociale problemen. Bijvoorbeeld een psychotische stoornis, autisme, depressie of persoonlijkheidsstoornis.

2.5 Aantal mensen met een beperking

Het aantal mensen in Nederland met een beperking wordt niet systematisch bijgehouden, als dat al mogelijk zou zijn. Wat onder een beperking wordt verstaan is een lastige definitiekwestie. Er is sprake van een beperking als dit belemmerend werkt bij de participatie in de maatschappij. Maar vaak vinden mensen met een gedefinieerde beperking zich vaak niet beperkt in hun maatschappelijk functioneren. Een beperking is pas een beperking als het ook zo daadwerkelijk door iemand wordt ervaren. Een beperking is kortom een relatief begrip.

Ondanks deze lastige definitiekwestie heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) in 2012 in een factsheet een globale inventarisatie gepresenteerd van het aantal zelfstandig wonende mensen met een beperking.⁵ Volgens het SCP waren er 1,4 miljoen mensen met

⁵ Sociaal en Cultureel Planbureau, Factsheet Mensen met lichamelijke of verstandelijke beperkingen, Den Haag, 2012.

matige of ernstige motorische beperking. Daarvan zijn er 160.000 tot 185.000 mensen afhankelijk van een rolstoel waarvan 84.000 vrijwel permanent. Er zijn daarnaast 76.000 blinden en 222.000 slechtzienden in Nederland en circa 575.000 mensen met een matige of ernstige gehoorbeperking. Conclusie van het SCP is dus dat er in Nederland van 2012 circa 2,3 miljoen zelfstandig wonende mensen zijn met een matige of ernstige beperking.

Aan de hand van een andere definitie komt het CBS tot een cijfer van 2,1 miljoen mensen met een beperking of een chronische aandoening.⁶

In Nederland zijn er bovendien circa 110.000 mensen met een licht verstandelijke beperking. Het Trimbosinstituut meldt in 2012 dat daarnaast 1.896.700 mensen in het afgelopen jaar enigerlei psychische aandoening hebben of hebben gehad.

Het is niet mogelijk de uitkomsten uit deze verschillende inventarisaties bij elkaar op te tellen omdat er ook mensen zijn die meerdere beperkingen of aandoeningen tegelijkertijd hebben. Maar de conclusie is gerechtvaardigd dat een substantiële groep van ruim 10% tot 15% van de mensen in Nederland in meer of mindere mate beperkingen ondervindt als gevolg van een (chronische) ziekte, aangeboren aandoening of handicap.

2.6 Ondervertegenwoordiging in politiek en bestuur

Nederland kent circa 12.000 gekozen en benoemde ambtsdragers. Er zijn in het kader van dit onderzoek interviews gehouden met ruim 30 (gewezen) bestuurders en volksvertegenwoordigers inclusief steunraadsleden, fractie-assistenten en commissieleden met een beperking. Zonder te willen stellen dat dit onderzoek volledig is geweest, is met een groot deel van de Nederlandse mensen met een beperking gesproken die volksvertegenwoordiger of bestuurder zijn. Afgezet tegen het totaal aantal volksvertegenwoordigers, of zelfs tegenover 10% daarvan, is het gerechtvaardigd te stellen dat er sprake is van een forse ondervertegenwoordiging van mensen met een beperking in politiek en bestuur. Het is redelijk te veronderstellen dat het aantal politieke en bestuurlijke functies dat wordt vervuld door mensen met een beperking niet boven de 0,5% uitkomt. Onder raadsleden zijn de meeste politieke ambtsdragers met een beperking te vinden, maar ook dat zijn er relatief gezien betrekkelijk weinig. Er zijn enkele wethouders en burgemeesters met een beperking. Dat geldt ook voor de leden van de Eerste en Tweede Kamer. Bij provincies en waterschappen zijn vrijwel geen actieve bestuurders of volksvertegenwoordigers met een beperking gevonden.

2.7 Onderzoeksmethode

In dit onderzoek is de vooronderstelling dat de doelgroep zelf het beste weet wat er goed gaat, wat er minder goed gaat en wat er kan worden verbeterd. Een belangrijke pijler in het onderzoek bestond daarom uit gesprekken - bij voorkeur op de eigen werkplek - met mensen met een structurele functionele beperking die een politiek ambt ambiëren maar ook die hebben afgezien van een politiek ambt, actief zijn als politieke ambtsdrager of dit al zijn geweest. Daarnaast is met verschillende belangengroepen gesproken. Ook zijn de politieke partijorganisaties benaderd omdat zij als 'poortwachter' verantwoordelijkheid dragen voor de toegang tot politieke functies. In de interviews is telkens gevraagd welke personen of organisaties in het persoonlijk netwerk van de geïnterviewde ook in het kader van het onderzoek zouden moeten worden benaderd ('sneeuwbalmethode'). Dit heeft tot vooraf onvermoede en openhartige gesprekken geleid die de reikwijdte en diepgang van het onderzoek aanmerkelijk hebben geholpen.

Naast de interviews heeft het ministerie een paneldiscussie laten uitvoeren onder mensen met een beperking die belangstelling hebben voor politiek (potentiële ambtsdragers), om

---

⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek, Personen met een beperking of chronische aandoening, 2012, Den Haag, 2016.

ook hun beelden en verwachtingen van (de vereisten van) het ambt mee te laten wegen. Aan dit panel is de vraag gesteld wat ze stimuleert of weerhoudt om actief te worden in politiek en/of bestuur.

Ook is er een internationale vergelijking uitgevoerd om te bezien of de politieke en bestuurlijke deelname van mensen met een beperking in andere landen verschilt van Nederland. Aan de hand van de beschrijvingen en voorbeelden is geconcludeerd welke concrete oplossingsrichtingen voor de Nederlandse situatie kansrijk zijn. De resultaten zijn verwerkt in dit rapport.⁷ De samenvatting van dit onderzoek is opgenomen in bijlage 3.

De opbrengsten van deze interviews, paneldiscussie en de internationale inventarisatie zijn geanonimiseerd in deze bevindingen verwerkt. Deze zijn vervolgens getoetst in een landelijke bijeenkomst op 4 juli 2019 waarvoor alle respondenten en andere belangstellenden zijn uitgenodigd. Het integrale verslag van deze bijeenkomst, waaraan xx mensen hebben deelgenomen, is opgenomen in bijlage 4. PM

2.8 Leeswijzer

Om de verschillende vragen van het onderzoek te kunnen beantwoorden, is dit onderzoek aangesloten bij het dynamisch loopbaan perspectief dat door BZK voor het doorlopen van een politieke carrière wordt gehanteerd. Voor alle politieke ambtsdragers geldt namelijk dat zij de volgende stappen doorlopen in de politiek: willen, mogen, kunnen en gaan. In het eerste hoofdstuk zal dit model kort worden toegelicht.

In de vier daaropvolgende hoofdstukken zal steeds een loopbaantrap worden ingevuld met de bevindingen uit het onderzoek. Op grond van deze bevindingen zullen per hoofdstuk in de afsluitende paragraaf Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen worden gepresenteerd. Deze bevindingen en de gepresenteerde Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen zijn uitsluitend de opvattingen van de respondenten. Zij vertegenwoordigen niet het standpunt van de minister van BZK. Zij dienen als input voor het antwoord van de minister op de motie dat naar verwachting in het najaar van 2019 aan de Tweede Kamer zal worden gezonden.

De voorgestelde maatregelen worden telkens gekoppeld aan de rollen van de volgende actoren om de deelname van mensen met een beperking te ondersteunen en te versterken:

- Individuele ambtsdragers om op te treden als voortrekker, rolmodel, ambassadeur voor mensen met een beperking;
- Georganiseerde verbanden van mensen met een beperking door agendering of mobilisatie van hun achterban;
- Politieke organisaties door hun achterban te verbreden, hun werkwijzen te heroverwegen en hun processen door te lichten;
- De overheid door bewustwording te stimuleren, initiatieven te ondersteunen en waar mogelijk randvoorwaarden voor een inclusieve samenleving te beïnvloeden.

---

⁷ Waltz, M en Schippers, A, Participation of people with disabilities in politics in neighbouring European countries, Almere, 2018.

Het loopbaanperspectief

Het dynamisch loopbaanperspectief maakt zichtbaar wat iemand in zijn algemeenheid tegenkomt op zijn of haar 'reis' naar en door de politiek en bestuur. Of iemand uiteindelijk zitting neemt in een politieke functie is terug te voeren op de volgende vierdeling: 'willen', 'kunnen' en 'mogen' en 'gaan'.

3.1 Willen

Iemand moet het om te beginnen willen; dus geïnteresseerd raken in de politiek. Iemand 'wil' bijvoorbeeld politiek actief worden omdat hij of zij denkt daarmee een bepaald doel te bereiken. Of iemand denkt niet over de competenties voor een politieke functie te beschikken, bijvoorbeeld door een bepaald beeld van wat politiek en bestuur vereisen. Of iemand denkt dat de politiek een zo gesloten bolwerk is dat hij of zij toch wel niet toegelaten zal worden.

3.2 Mogen

Bij het verwerven van een politieke functie gaat het om politiek of bestuurlijk actief mogen zijn omdat derden (partij, kiezers, overheid) iemand voordragen, kiezen of benoemen in een politieke functie. Het betreft hier: rekrutering, selectie, benoeming of verkiezing. Hier speelt een belangrijke rol dat de huidige politieke organisaties vaak een onevenwichtig ledenbestand hebben, zodat zij hun kader rekruteren uit een beperkte kring. Daarnaast geldt dat zittende politici en bestuurders vaak een voorsprong hebben op nieuwkomers. Tevens is er veelal sprake van een gebrekkige doorstroming en van onvoldoende transparante en toetsbare selectiecriteria voor de politieke of bestuurlijke functies. Juist hierom is de rol van de politieke partijen als poortwachters cruciaal omdat die in het proces van deze selectie de toegang tot de verschillende onderdelen van politiek en bestuur bewaken.

Naast deze factoren binnen het politieke bedrijf zelf, is er ook nog de bijzondere rol van de kiezer. Die rol is direct, omdat die een preferentie kan laten blijken met een voorkeurstem en indirect omdat selecteurs proberen in te spelen op de (veronderstelde) voorkeuren van de kiezer. Dit is ook een sociologisch vraagstuk. Wat zijn in de maatschappij de voorkeuren, beelden en (voor)oordelen over specifieke groepen, over macht en leiderschap en over de gewenste maatschappelijke ordening tussen groepen en hoe werken die door in de politieke keuzen van burgers? Die normen en percepties zijn tijd- en plaatsgebonden zijn en beïnvloedbaar.

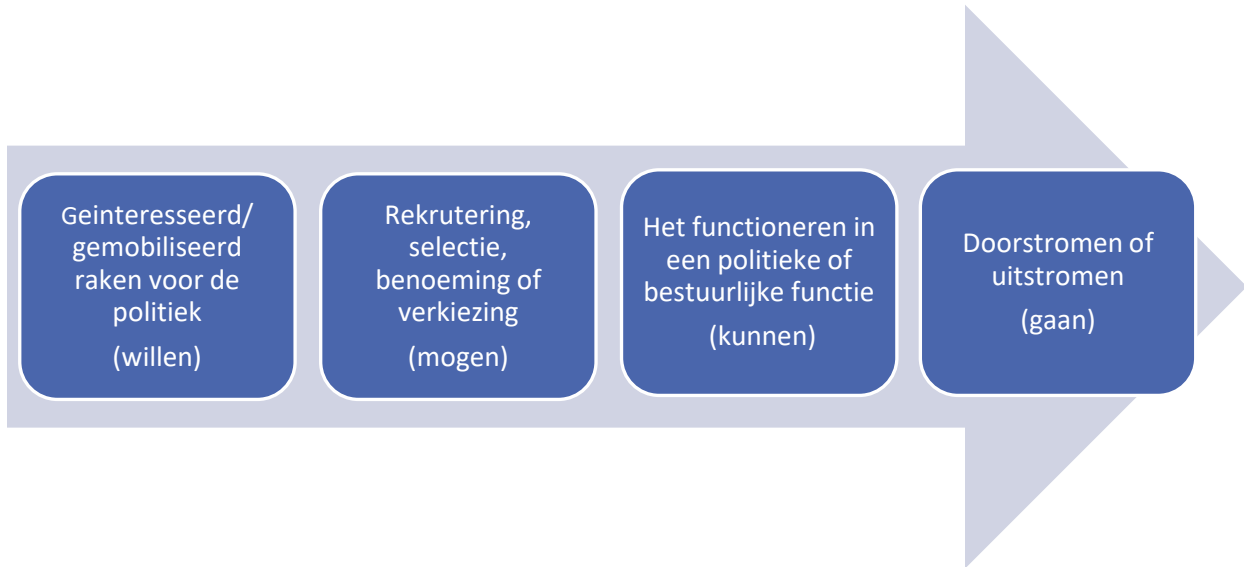
3.3 Kunnen

Na verkiezing of benoeming moet de ambtsdrager vervolgens in de gelegenheid zijn om het ambt ook daadwerkelijk te kunnen vervullen. Als iemand het vertrouwen heeft gekregen van de kiezer of bij een benoeming, moet betrokkene laten zien dat hij of zij beschikt over de competenties en vaardigheden om het ambt te kunnen uitoefenen. Hierbij hoort ook dat betrokkene in staat wordt gesteld om de functie te bekleden door middel van passende omstandigheden en toereikende voorzieningen en voorwaarden. In dit verband is de cultuur binnen politiek en bestuur ook belangrijk: in hoeverre werpen werkwijze, stijl, omgangsvormen en ongeschreven regels belemmeringen op? Dit soort zaken bepaalt niet alleen of mensen met een ander perspectief binnen komen, maar ook hoe het gaat als ze binnen zijn.

3.4. Gaan

De laatste stap van een politieke loopbaan heeft betrekking op het doorstromen of uitstromen ('gaan'). Politieke en bestuurlijke functies zijn per definitie tijdelijke functies. Ambtsdragers stromen (voortijdig) uit, vervullen een aantal ambtsperioden of stromen door naar een andere politieke functie, bijvoorbeeld van fractielid naar fractievoorzitter of van volksvertegenwoordiger naar bestuurder. Er dienen ook voorzieningen te zijn om het ambt te kunnen verlaten zoals een uitkering als overbrugging naar een nieuwe functie, en begeleiding om de loopbaan elders te kunnen voortzetten.

Schematisch weergegeven:

4. Willen: politieke interesse ontwikkelen

'Wanneer beperkt ons denken ons en waar beperkt de aandoening ons?'

'Ik wil me niet laten beperken door mijn beperking'.

4.1 Inleiding

Een politieke carrière start met interesse in politiek. Bij mensen met een beperking is dat niet anders. Ook zij moeten al dan niet op een gegeven moment een keuze maken voor een politieke loopbaan. Het hebben van een beperking kan een extra overweging bij de keuze om al dan niet politiek actief te worden. Centrale vraag in dit hoofdstuk is hoe mensen met een beperking tegen deze achtergrond te enthousiasmeren voor een politieke functie.

4.2 Bevindingen

Redenen achterblijvende politieke interesse bij mensen met een beperking.....

Eerder is geconstateerd dat er sprake is van een ondervertegenwoordiging van mensen met een beperking in politiek en bestuur. De vraag is wat de achtergronden en redenen zijn van deze ondervertegenwoordiging.

In de eerste plaats moet worden geconstateerd dat het hebben van een bepaalde beperking kan betekenen dat een politiek ambt helaas in het geheel niet tot de mogelijkheden behoort. "We kunnen ook niet allemaal piloot worden", zo is in dit verband gesteld.

- Veel mensen uit de doelgroep zijn simpelweg bezig met overleven. Zich met een beperking staande houden in de maatschappij vergt voor hun veel, zo niet alle, energie. Mensen met een beperking lopen vaak al op hun tenen qua belastbaarheid om huishouden, algemene dagelijkse verzorging en werk te combineren. 'Het omvat het organiseren van de noodzakelijke hulp, hulpmiddelen en voorzieningen, het omgaan met talloze vooroordelen, en het hoofd bieden aan een ontoegankelijke fysieke omgeving. Dagelijks verrichten deze mensen hoog gekwalificeerd werk om als gehandicapte of chronisch ziek persoon overeind te houden, het eigen bestaan in te richten en een eigen plek in te nemen in de samenleving.⁸ Als het dagelijks functioneren veel energie vergt, dan is het een te grote stap om ook nog politieke interesse te ontwikkelen en te onderhouden. "De handicap doe je niet even uit; die heb je de hele dag" zo werd in dit verband gesteld.
- De prioriteit bij mensen met een beperking ligt in veel gevallen bij het verkrijgen en behouden van een betaalde functie. Als mensen met een beperking de keus hebben tussen betaald werk of een politieke functie zal in de regel worden gekozen voor betaald werk. Politiek wordt dan gezien als "restcategorie", als "eigen tijd". Een politiek ambt naast het vervullen van een andere functie is kortom voor mensen met een beperking vaak te veel van het goede.
- Het verdelen van en omgaan met de energiebalans is een beweegreden is om geen functie in de politiek te bekleden. Vaak is er sprake van een beperkte belastbaarheid bij mensen met een beperking. Die beperkte energie wordt dan niet ingezet voor een politieke functie. Vermoeidheid die mensen met een beperking kunnen ervaren, kan een

⁸ Dit citaat komt uit een essay van Conny Bellemakers waarin ze dit 'disability management' noemt: 'De inrichting van het dagelijks bestaan brengt veel werk met zich mee voor mensen met een handicap of chronische ziekte. Ik duid dit survival- en regisseurswerk aan met disability management en de mensen die dit werk verrichten als disability managers' in: bijlage bij Versie, Tijdschrift voor gezondheid, burgerschap en politiek, jaargang 17, nummer 4, december 1999.

negatieve rol spelen bij het politiek kunnen functioneren. Er is sprake van lastige paradox: het politiek actief zijn vergt vanwege een beperking vaak meer energie, terwijl juist de beperking tot minder energie leidt. De hoeveelheid uren die aan een politieke functie moeten worden besteed en aan het lezen van stukken wordt als zware belasting gezien. Er is ook aangegeven dat de manier waarop de politiek werkt, 'veel praten en weinig actie', het nodige vraagt van de energiebelasting. 'Er valt weinig te bereiken als eenling met beperkte energie.' De veronderstelling is geuit dat hoe hoger opgeleide mensen met een beperking zijn, hoe lager vaak de belastbaarheid is. Hoger opgeleiden met een beperking zijn met name mensen die vaak ook interesse in de politiek hebben. Een politieke functie is vaak een aanslag op de geringe belastbaarheid van die groep mensen. Dan wordt toch de keuze voor andere activiteiten gemaakt.

- De veronderstelling is geuit dat zo weinig mensen met een beperking in de politiek actief zijn te maken heeft met de geringere arbeidsparticipatie en het ontbreken van werkervaring. Zij hebben daardoor geen idee welke investeringen nodig zijn voor een politiek ambt en geen realistisch beeld wat van een politiek ambtsdrager wordt gevraagd. Er is hierbij ook verschil tussen het krijgen van een beperking op jonge leeftijd of op latere leeftijd tijdens het arbeidzaam leven. Laatstgenoemden moeten zich weliswaar aanpassen aan hun nieuwe situatie maar kunnen voor hun werk vaak wel putten uit de periode dat ze nog geen beperking hadden. Jonggehandicapten zijn vaak beschermd opgevoed. Ook is de regelgeving zodanig ingericht dat een keuze voor Wajong wordt gestimuleerd en niet voor arbeidsparticipatie. Dit komt mede omdat werken betekent dat betrokkene dan in principe zijn Wajong-vangnet opgeeft. Ze geloven niet meer in zichzelf en in hun eigen zelfstandigheid. "En dan ga je ook niet de politiek in".

...maar wel veel mensen met een beperking actief in belangenbehartiging.

Aan de andere kant is er ook veel potentieel. Er zijn veel mensen met een beperking actief in veelkleurige belangengroepen die in veel gevallen ook op de politiek georiënteerd zijn. Waarom is dan de politieke interesse beperkt terwijl er tegelijkertijd zoveel belangenbehartigingsorganisaties met mensen met een beperking maatschappelijk actief zijn? Er is kennelijk in deze doelgroepen een sterke voorkeur om aan de buitenkant van het politieke systeem te blijven (bijvoorbeeld door het indienen van een petitie) en is er weinig behoefte in de doelgroepen om van binnenuit het politieke systeem te veranderen door zelf aan de knoppen te zitten. Deze vraag is in vrijwel elk interview aan de orde geweest. De respondenten geven daarvoor de volgende oorzaken:

- Verklaring is dat veel belangengroepen vaak laagdrempelig zijn. Daar ontmoet men ook lotgenoten in een veilige omgeving. In een belangengroep is ook het gemakkelijker om flexibel de tijd in te delen en naar beschikbaar vermogen inzet te leveren.
- Een andere reden dat mensen met een beperking vaak niet politiek actief zijn, zo is gesteld, is dat de inhoud vaak wordt onderschat. "Veel mensen zijn eenzijdig geïnteresseerd, terwijl je je als politicus breed moet oriënteren op maatschappelijke vraagstukken".
- Een politieke partij is een nieuwe vreemde omgeving waar opnieuw een positie moet worden verkregen. De druk en verwachtingen binnen een politieke partij zijn hoger dan binnen een belangengroepering. Bovendien is een politieke functie gericht op het algemeen belang. Een belangengroepering richt zich op het specifieke belang van de achterban. Dat is concreter.
- De toegang tot het politieke systeem of de daarvoor benodigde informatie is voor mensen met een beperking die betrokken en geïnteresseerd zijn in politiek is niet altijd goed geregeld. Voorbeelden zijn de toegang tot stemlokalen, partijbijeenkomsten, websites en stukken. Het is dan ook niet waarschijnlijk dat dit de politieke interesse van

mensen met een beperking versterkt.⁹ Mensen met een beperking haken dan namelijk voortijdig af als er geen rekening wordt gehouden met hun beperking. Als bijvoorbeeld iemand niet kan stemmen door ontoegankelijkheid van het stemlokaal of een niet te gebruiken stembiljet, is de kans gering dat hij/zij zich vervolgens wel verkiesbaar zal stellen.

- Het is ook mogelijk politiek te bedrijven zonder in de politiek te zitten. Zo laten de deelnemers van ‘Wij staan op’ zien dat ze de politiek minder nodig hebben om maatschappelijk effect te krijgen. Maar in dit verband is wel essentieel dat Wij staan op! er tot op heden alleen in is geslaagd om iets niet door te laten gaan. In de politiek gaat het daarentegen vooral ook om zaken voor elkaar te krijgen: Van ‘dit willen we niet’ naar ‘dit willen we juist wèl.’ In plaats van beïnvloeden komt het in de politiek aan op ‘zaken fixen’. Dus in plaats van aan de zijlijn te roepen naar dingen zelf bewerkstelligen.
- Reden kan zijn het abstractieniveau dat gekoppeld is aan politieke functies. Voor mensen met een verstandelijk of psychische beperking zijn veel handelingen niet of minder geautomatiseerd: zij moeten alles telkens opnieuw beredeneren.
- Voor een politieke functie moet je stevig in je schoenen staan. Het vergt assertiviteit.¹⁰ Dat is bij veel mensen met een beperking niet zonder meer het geval. Vaak moet ook de eigen weerstand worden overwonnen. Het vergt immers persoonlijke moed om als enige of als één van de weinigen met een beperking actief te worden in de politiek. Er is vaak geen voorbeeld of lotgenoot.
- Vooroordelen over mensen met een beperking spelen ook een rol. Er bestaat daarbij een onderscheid tussen mensen met een zichtbare en een niet zichtbare beperking. Het hebben van een zichtbare beperking en de vooroordelen die dat met zich meebrengt, kan mensen weerhouden om zich te oriënteren op een politiek ambt.

Geen goed beeld over politieke ambten bij mensen met een beperking

- In gesprekken met potentiële ambtsdragers met een beperking waren zij vaak onbekend met de inhoud, werkwijze, de impact, de rechtspositie en de randvoorwaarden van een politiek ambt en de wijze waarop een dergelijke functie kan worden verkregen.
- Het kan van belang zijn dat mensen met een beperking vooraf precies weten waar ze aan toe zijn als ze een politieke functie ambiëren. De beschikbaar informatie is echter beperkt over wat er mogelijk is aan politieke werkzaamheden voor mensen met een aandoening, beperking of ziekte. Is het financieel aantrekkelijk? Hoeveel uur kost het? Stel, je wordt lid van een partij, wat zou de partij dan mogelijk voor mensen met een beperking, aandoening of ziekte kunnen betekenen met betrekking tot de energiebelasting en de praktische problemen?
- Vooraf een goed en reëel beeld van het werk als politieke ambtsdrager schetsen, is ook essentieel om te voorkomen dat mensen na een korte tijd al weer afhaken. ‘Dan ben je eigenlijk nog verder van huis’, zo is benadrukt. Dat kan mogelijke vooroordelen over de participatie van mensen met een beperking in politiek en bestuur juist weer bevestigen. Ook een punt kan zijn onzekerheid over de beeldvorming in de sociale interactie: hoe kijkt men in de politiek naar mensen met een beperking? Verschillende geïnterviewden

---

⁹ Evidence indicates that not only does voting increase political participation amongst people from disadvantaged groups, the political success of persons from these groups can positively impact the level of voting amongst its members (Logan, Darrah and Oh in Waltz en Schppers 2018, blz. 29)

¹⁰ Het volgende voorbeeld verduidelijkt dit. In politiek stressvolle omstandigheden is het regel dat kort voor de bespreking stukken op papier worden aangeleverd. Iemand met een visuele beperking moet dan durven zeggen dat dergelijke zeer kort voor de behandeling aangeleverde stukken niet gelijk kunnen worden besproken en dat daarom de vergadering hierover moet worden verdaagd. Dat vergt moed.

geven overigens aan dat hun ervaring is dat mensen in de politieke interactie al snel de beperking vergeten.

Het belang van rolmodellen en boegbeelden voor mensen met een beperking

- Rolmodellen en boegbeelden zijn van belang om interesse in politiek te ontwikkelen en om mensen over de streep te trekken. 'Zien is geloven' is dit verband opgemerkt. Veel mensen hebben hun aarzelingen vanwege die beperking en daarom zijn mensen die als voorbeeld kunnen dienen erg belangrijk.
- Een rolmodel laat zien dat het hebben van een beperking in de praktijk van het openbaar bestuur juist geen beperking hoeft te zijn. Dat rolmodellen werken blijkt uit het feit dat veel respondenten verschillende aansprekende mensen met een beperking in politiek en bestuur aanwezen die voor henzelf als inspirerend voorbeeld hebben gediend om zelf actief te worden in de politiek.
- Ambassadeurs, mensen actief in de politiek met een beperking die een voorbeeldfunctie vervullen, kunnen een boost geven. Politieke denominatie hoeft daarbij geen rol te spelen. Vraag breed aandacht door dergelijke ambassadeurs aan te laten schuiven bij praatprogramma's ('bij Pauw') op televisie met hun oproep om ook politiek actief te worden.
- De meeste geïnterviewden zien zichzelf echter niet direct als een rolmodel. Dit voelt voor hen ongemakkelijk. Wel is het antwoord op de vraag of ze zelf als ambassadeur zouden willen fungeren voor mensen met een beperking vaak bevestigend. 'Een beperking is niet iets waarvoor je je hoeft te schamen.' Als rol zien zij dan het inspireren, bemoedigen en bevestigen van mensen in een zelfde situatie.¹¹ Zij zien het als een klein bouwsteen in het geheel. 'Door de eigen zichtbaarheid in een politieke functie kun je juist benadrukken dat het wel degelijk kan'.
- Zo stelt het raadslid Ludo Bolders: "Ik wil een voorbeeld zijn voor mensen die denken dat ze er met een handicap niet bij horen. Dat is namelijk flauwekul. Iedereen heeft het recht om ergens bij te horen, iets te kunnen en iedereen heeft het recht op een baan. Als je er voor gaat, dan kun je het."¹² De bereidheid onder de respondenten is groot om mensen over de streep te trekken in de richting van een politiek ambt.
- Ook wordt het van belang geacht om de eigen inzichten die verkregen zijn op basis van de eigen beperking, in te zetten ten behoeve van het algemeen belang. Vanuit de eigen ervaring kan men in een politiek ambt aangeven wat het betekent om een beperking te hebben. Zo stelt een ambtsdrager dat ze een wijkschouw in het kader van de WMO het liefst zelf doet in een rolstoel om zichtbaar te maken waar het schuurt.
- Ook als ambtsdrager met een beperking is het mogelijk te laten zien dat net zoveel kan worden bereikt als mensen zonder een beperking. Erkend wordt dat je daar soms wel extra hard voor moet werken. Maar een beperking hoeft een loopbaan in de politiek niet in de weg te staan. Je kunt laten zien dat je desondanks goed kan functioneren, al dan niet met een aantal speciale voorzieningen. Het is ook goed dat mensen zonder beperking beseffen dat ze soms dingen anders moeten doen omdat ze rekening moeten houden met anderen.
- Een voorbeeldfunctie kan ook een brede maatschappelijke impact hebben. De veronderstelling is dat het hebben van een beperking ook vanzelfsprekender en minder spannend wordt in de gehele samenleving als er meer mensen met een beperking zichtbaar zijn in politiek en bestuur. Op deze wijze druppelt op een positieve wijze inclusiviteit het gewone leven binnen. Participatie kan dus bijdragen tot een bredere

¹¹ In een landelijke politieke partij is een ambassadeur actief met een mentale beperking. Doel van dat ambassadeurschap is om binnen de eigen partij de bewustwording te vergroten voor mensen met een dergelijke beperking.

¹² <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/239366/Lijsttrekker-Ludo-Bolders-uit-Woensdrecht-heeft-een-heldere-visie-maar-is-zo-goed-als-blind>

maatschappelijke verandering. Een bedrijf of instelling wordt met de neus op de feiten gedrukt als een wethouder of burgemeester tijdens een officieel bezoek niet naar binnen kan. Zo is er het voorbeeld van een college van B&W dat heeft besloten alleen gezamenlijke bezoeken als college af te leggen als de te bezoeken locatie ook voor het collegelid in een rolstoel toegankelijk is. Rolmodellen kunnen dus ook een impuls geven aan participatie van mensen met een beperking in bredere zin en dus niet alleen in de politiek. Dit wordt ook bevestigd in het internationale onderzoek.¹³

Mensen met een beperking op een andere manier rekruteren

- Het is van belang breder te kijken naar de kweekvijver voor politieke ambtsdragers met een beperking. Lokaal beginnen is daarbij belangrijk, zo is gesteld. Zo wordt gesuggereerd om juist ook andere, minder voor de hand liggende netwerken aan te boren. Gevraagd hoe mensen met een beperking te vinden die mogelijk overwegen om een politiek ambt te bekleden, wordt gewezen op kerkgroepen, sociale wijkdiensten, vrijwilligersorganisaties, gehandicaptenplatforms, sportverenigingen en andere niet-politieke verenigingen. Aandachtspunt daarbij is dat in de sportwereld verenigingen van gehandicapten steeds meer worden geïntegreerd in reguliere sportverenigingen. Ook zouden de Cliëntenraden Sociaal Domein kunnen worden benaderd. Diegenen die actief zijn in dergelijke verbanden zijn meestal al maatschappelijke geïnteresseerd zodat het een kleine stap is naar politieke interesse en uiteindelijk naar een politieke functie.
- In dit verband worden ook inspraakmogelijkheden genoemd. Dergelijke structuren zijn vaak de eerste trede voor mensen met een beperking in de politiek om geënthousiasmeerd te raken voor het algemeen belang. Dit enthousiasme zou kunnen worden aangewakkerd door aan te sluiten bij initiatieven die er al zijn. Welke sociale media gebruiken zij, waar komen zij fysiek? Gesuggereerd wordt aan te sluiten bij hun maatschappelijke betrokkenheid.
- Jongeren met een beperking zijn daar echter niet te vinden; die willen dingen zelfstandig doen buiten dergelijke structuren om. Die zijn te benaderen via sociale media. "Wij staan op" is bijvoorbeeld een voedingsbodemp voor jongeren met een beperking die knelpunten ervaren en die dat niet vanuit de zorg maar juist vanuit het algemene belang willen aanpakken.

Onduidelijkheid over de gevolgen van een politiek ambt voor de inkomenspositie van mensen met een beperking

- Vooral mensen met een beperking in een uitkeringssituatie geven aan al bij voorbaat af te haken.
- Er bestaat veel onduidelijkheid bij mensen met een beperking over de gevolgen van een politieke functie voor de eigen inkomenspositie. Het is lastig hierover tijdig en vooraf informatie en dus zekerheid te verkrijgen. Uitkeringsregelingen zoals de Wia zijn ingewikkeld en dat wordt verergerd bij samenloop van verschillende uitkeringen, toeslagen en toeslagen. De complexiteit van sociale zekerheid is in dit verband in een interview als 'bespottelijk' bestempeld.
- Het UWV kan niet in alle gevallen de gevraagde duidelijkheid geven over de samenloop van de uitkering, toeslag of toelage met de (raads)vergoeding. Wat het niet eenvoudiger maakt, is dat politieke ambtsdragers een zeer klein aandeel van de UWV-populatie betreffen. De gemiddelde UWV-medewerker kan niet altijd inschatten wat de gevolgen zijn van het aanvaarden van een politiek ambt.

---

¹³ Several respondents said that greater visibility of people with disabilities in politics could help to bring about societal change. This includes serving as role models for other people with disabilities and providing an example to the general population of what people with disabilities can accomplish as well as direct political or policy interventions (Waltz en Schippers, 2018, blz. 25).

- Bij ontvangen van een vergoeding voor een politiek ambt veronderstellen mensen met een beperking die al recht hebben op een arbeidsongeschiktheidsuitkering dat zij het risico lopen dat zij hun uitkering op basis van 100% arbeidsongeschiktheid kwijtraken met de daaraan gekoppelde voorzieningen. Terwijl het verminderen van de benodigde voorzieningen ook van de weersomstuit weer effect heeft op de mate van inzetbaarheid voor de raad.¹⁴ De zorg is niet dat er door de nieuwe inkomsten als politieke ambtsdrager de uitkering wordt gestopt, maar dat die uitkering niet kan herleven. De arbeidsongeschikte uitkeringsgerechtigde wil de zekerheid dat hij altijd kan terugvallen op de oude uitkering, onder de oude voorwaarden. Het niet herleven van de oorspronkelijke uitkering is niet denkbeeldig¹⁵.
- Uit de interviews blijkt dat er angst bestaat voor een mogelijke inkomensval als tijdens en na het politieke ambt (neven)inkomsten van een politieke functie moeten worden verrekend met een al bestaande uitkering. Nieuwe inkomsten ontregelen nu vaak het gehele uitkeringssysteem en het recht op toeslagen. Dit fragiele bouwwerk willen mensen vaak niet op het spel zetten. Kortom, de verrekeningsystematiek van een al lopende uitkering werkt niet enthousiasmerend voor het eventueel vervullen van een politieke functie.
- Het huidige handhavingsmodel in de sociale zekerheid leidt er gezien bovenstaande vaak toe dat mensen met een beperking juist lang in de regeling blijven vanwege de angst aanspraken kwijt te raken. De regelgeving is zeker geen stimulans om te gaan participeren in de maatschappij in het algemeen, en de politiek in het bijzonder. Eigenlijk zou de sociale zekerheid als vangnet mensen met een beperking in positie moeten brengen om te kunnen participeren, zo wordt gesuggereerd. De veronderstelling is dus dat mensen met een beperking daardoor minder actief zijn dan nodig, omdat zij bang zijn voor de gevolgen voor hun uitkering en toeslagen. De vraag is of mensen met een beperking die een politieke functie willen vervullen in een uitkeringssituatie erop vooruitgaan. In elk geval moeten ze er niet op achteruit gaan. Dat is in de huidige situatie maar de vraag. Dat werkt niet stimulerend.
- Als werkgever die een (aanstaande) politieke ambtsdrager met een beperking in dienst heeft, is het ook lastig tijdig helderheid te krijgen over de gevolgen voor verschillende werkgeversvoorzieningen. Zelfs bij onderlinge bereidheid van werkgever en werknemer blijkt het al vaak zeer complexe en taaie materie.
- De inschatting is dat bijstandsgerechtigden niet de politiek in gaan omdat zij (het risico op) verrekeningen met hun uitkering te groot vinden. Door de Participatiewet komen jonggehandicapten niet meer in de Wajong maar in de Algemene bijstandswet.

Politieke interesse van mensen met een verstandelijke beperking

- De veronderstelling dat mensen met een (licht) verstandelijke beperking geen of weinig interesse hebben in politiek, blijkt niet uit de volgende twee voorbeelden.

¹⁴ Gedurende het raadslidmaatschap bij een al lopende arbeidsongeschiktheidsuitkering (met uitzondering van de Wajong 2010, zie noot 14) is er effect op het verdienvermogen. Maar dat leidt er niet altijd toe dat de arbeidsongeschiktheidsuitkering permanent wordt ingetrokken of dat de uitkering permanent wordt gekort. De raadsvergoeding leidt tot het tijdelijk afschatten van het invaliditeitspercentage. Maar pas na vijf jaar inkomsten naast de arbeidsongeschiktheidsuitkering heeft dit in de regel effect op het arbeidsongeschiktheidspercentage. Bovendien is in de regeling: 'Uitzondering toepassingstermijn anticumulatie' bepaald dat het afschatten van het invaliditeitspercentage niet geldt voor degene met een arbeidsongeschiktheidsuitkering en inkomen geniet van een vertegenwoordigend orgaan van een publiekrechtelijk lichaam dat bij rechtstreekse verkiezingen wordt samengesteld. De conclusie is dat een vergoeding als volksvertegenwoordiger uiteindelijk geen effect heeft op het arbeidsongeschiktheidspercentage na het aftreden als volksvertegenwoordiger.

¹⁵ Het is voor een uitkeringsgerechtigde Wajong 2010 niet aan te raden om raadslid te worden voor twee termijnen. Eén termijn zou nog kunnen. Groot aandachtspunt is de herleving van de uitkering, zeker bij een (middel)grote gemeente, aangezien een vergoeding voor de werkzaamheden ad €1500 per maand gelijk is aan het wettelijk minimumloon. De periode van het raadslidmaatschap telt namelijk niet mee als sv-tijd en dan is de periode van 5 jaar na einde uitkering zo verstreken. Iemand met Wajong-oud heeft dit probleem niet want zijn oude recht blijft in stand.

- In de gemeente Weststellingwerf is in aanloop naar de raadsverkiezingen 2018 door de gemeente en de belangenvereniging door en voor mensen met een verstandelijke beperking een politiek debat georganiseerd. Het debat ging over wonen, werken, veiligheid en meedenken in de gemeente.
- In de gemeente Almere heeft in de aanloop naar de raadsverkiezingen een dergelijk debat over het thema zorg ook plaatsgevonden.¹⁶ Zo is er in 2014 en in 2018 een debat geweest vlak voor de gemeenteraadsverkiezingen met vertegenwoordigers van alle politieke partijen in de raad. Er was veel belangstelling: er namen in 2018 160 mensen deel aan het debat in de aanloop naar de laatste raadsverkiezingen.
- Er is dus ook in deze doelgroep wel degelijk belangstelling voor politieke issues. Het moet dan echter wel op een bepaalde, meer beschermde, manier worden aangeboden. Ook moet worden erkend dat niet álles wat politiek is, besproken kan worden. Maar mensen met een verstandelijke beperking kunnen wel degelijk worden gehoord en betrokken bij voor de eigen doelgroep relevante onderwerpen. Meer dan tot nu toe in het algemeen wordt aangenomen.
- Het blijkt nog best lastig voor de politieke partijen om hun taalgebruik en snelheid aan te passen. Mensen met een verstandelijke beperking kunnen wel hun punten naar voren brengen, maar hebben vaak geen weerwoord. Daarom moeten zij wel worden ondersteund door coaches. Daarbij is het belangrijk dat de ondersteuner niet de discussie overneemt.
- De aanpassingen zijn niet alleen mondeling maar ook schriftelijk noodzakelijk. Zo hebben in Almere het CDA (folder in stripvorm) en de CU bijvoorbeeld leesbare folders met pictogrammen gemaakt in de aanloop naar de raadsverkiezingen.

4.3 Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen

In deze paragraaf wordt een aantal beleidsmaatregelen voorgesteld om de interesse in de politiek van mensen met een beperking te stimuleren, rekening houdend met in de in de vorige paragraaf beschreven bevindingen. Vele van die beleidsmaatregelen zijn geopperd in de interviews.

Eerder zijn als actoren de volgende groepen onderscheiden:

- Individuele ambtsdragers
- Georganiseerde groepsverbanden
- Politieke organisaties
- Overheid

In deze paragraaf zullen de verschillende beleidsmaatregelen worden gekoppeld aan deze actoren.

Door individuele ambtsdaggers

- Initiëren van Nederland-breed bewustwordingsbeleid is noodzakelijk. Dat kan vormkrijgen door het verspreiden van goede voorbeelden en rolmodellen.
- De zichtbaarheid van politieke ambtsdragers met een beperking vergroten. Mensen met een beperking die actief zijn of waren in de politiek worden benaderd als ambassadeur opdat zij zich als rolmodel kunnen richten op het bevorderen van de interesse van mensen met een beperking voor politieke functies.
- In gezamenlijkheid kunnen ambassadeurs worden gevraagd als 'denktank' met als opdracht na te gaan hoe politieke ambtsdragers met een beperking in de toekomst te werven, te bemoedigen en te ontwikkelen.

¹⁶ De Volkskrant, 19 februari 2018, 'In de Almeerse politiek wordt écht geluisterd naar mensen met een beperking'.

- Verschillende websites worden ingezet.
- In verschillende publicaties aandacht besteden aan politieke ambtsdragers met een beperking. Dat is vooral in de periode aan de kandidaatstelling voor verkiezingen van belang.
- Persoonlijke verhalen die kunnen worden veralgemeniseerd, kunnen behulpzaam zijn om andere mensen met een beperking over te halen. Om een weloverwogen keuze te kunnen maken, zou bijvoorbeeld op een website een werkdag van een politieke ambtsdrager met een beperking kunnen worden geschetst. Wat zijn dan de zaken waar je zoal tegen aanloopt en wat zijn de mogelijke oplossingen?

Door georganiseerde verbanden

- Belangengroepen van mensen met een beperking gaan in hun achterban mensen met interesse in de politiek identificeren, enthousiasmeren, mobiliseren en ondersteunen om politiek actief te worden. Nagedacht moet worden hoe belangengroeperingen daarbij kunnen worden ondersteund.
- Conform de suggestie in het internationale onderzoek voor jongeren, inzetten op talentontwikkeling in jongerengehandicaptenorganisaties met als einddoel dat meer jongeren met een beperking kiezen voor het politieke ambt.
- Er zijn sporadische lokale initiatieven. Stimuleren dat lokale initiatieven die succesvol tegemoetkomen aan de politieke interesse van mensen met een licht verstandelijke beperking, worden uitgebreid naar andere gemeenten, handig en verstandig gebruik makend van de ervaringen van eerdere initiatieven.

Door politieke organisaties

- Om mensen met een beperking te vinden die politieke interesse hebben, kunnen politieke partijen zich meer richten op bijvoorbeeld kerkgroepen, sociale wijkdiensten, vrijwilligersorganisaties, cliëntenraden, sportverenigingen en andere niet-politieke verenigingen. De deelnemers zijn meestal al maatschappelijk geïnteresseerd.
- Jongeren met een beperking vragen een eigen aanpak. Die zijn te benaderen via de voor hun relevante sociale fora en media.
- Vanuit de constatering dat coaching door werkende mensen met een beperking aan niet werkende mensen met een beperking goed werkt, zou dit een goed instrument zijn om mensen met een beperking te interesseren voor een politiek ambt.

Door de overheid

- Omdat er is weinig bekend over aantallen en beleving van politieke ambtsdragers met een beperking, in de basismonitor politieke ambtsdragers nader onderzoek doen naar politieke ambtsdragers met een beperking bij provincies, gemeenten en waterschappen.
- De inkomensafhankelijke uitkeringen werken op elkaar in. In een interdepartementaal project (SZW, VWS, OCW en BZK) worden de huidige onderlinge afhankelijkheden bezien. Het resultaat moet uiteindelijk zijn dat het actief zijn als politieke ambtsdrager loont en niet per saldo leidt tot een lager inkomen of tot verval van benodigde voorzieningen.
- Veel gemeenten zijn bezig met lokale inclusieagenda's. Het deelnemen aan de politiek zou daarbinnen ook als aandachtspunt een rol moeten spelen vanwege de impact van de aanwezigheid van mensen met een beperking in politiek en bestuur op de inclusiviteit van de samenleving.
- Starten van een brede bewustwordingscampagne om ook de samenleving te laten zien dat er veel potentiële kandidaten door belemmeringen nu onnodig langs de kant blijven staan. Het is belangrijk dat de bewustwording op gang komt over hoe het is voor

iemand met een beperking om politiek actief te kunnen zijn. Het is van belang om te kijken of er belemmeringen zijn die moeten worden weggenomen.

- In het kader van de integrale aanpak is het van belang dat ook stemlokalen toegankelijk zijn vanuit de gedachte dat politieke interesse niet toeneemt als verkiezingen al een ontoegankelijke barrière vormen voor mensen met een beperking. In de Kieswet is geregeld dat stemlokalen per 1 januari 2019 toegankelijk moeten zijn voor kiezers met een lichamelijke beperking.¹⁷ Als een stemlokaal niet aan alle eisen voldoet, legt het college aan de gemeenteraad uit waarom dit niet is gelukt. Deze 'pas toe of leg uit'-bepaling brengt het streven naar 100% toegankelijkheid tot uitdrukking. De toegankelijkheid van stemlokalen wordt na de Provinciale Statenverkiezingen in 2019 geëvalueerd. In dit verband is ook online stemmen genoemd. Daar zitten haken en ogen aan (bijvoorbeeld geheimhouding), maar voor veel mensen met een beperking zou online stemmen een mogelijke oplossing zijn.
- In 2019 wordt door ProDemos bezien hoe de cursus 'Politiek actief', bedoeld voor mensen met interesse in de politiek, toegankelijk kan worden gemaakt voor mensen met een beperking. Met de opgedane ervaringen kunnen dan de reguliere Politiek actief cursussen inclusiever worden. Actief werven van mensen met een beperking is daarbij van belang. Daarbij kan naast de toegankelijkheid van inhoudelijke informatie ook aandacht worden besteed aan te verwachten belemmeringen en hoe daar mee om te gaan. Deelname van mensen met een beperking heeft ook impact op de andere deelnemers en de organiserende overheidsorganisatie (provincie, gemeente of waterschap) en kan ook hen bewust maken van de gevolgen van het hebben van een beperking.
- Op verschillende terreinen de informatievoorziening verbeteren aan mensen met een beperking die politieke interesse hebben, aan overheidsorganen en aan werkgevers. Er zou één aanspreekpunt moeten komen voor zaken als techniek, vacatures, voorzieningen, vergoeding hulpmiddelen, zorg en financiële aangelegenheden. Een dergelijk centraal informatiepunt zou vooraf duidelijkheid moeten geven over de inkomensgevolgen van het aanvaarden van een politieke functie (in het bijzonder bij een uitkering).
- Een ervaringsdeskundige coach moet mensen met interesse in de politiek wegwijs kunnen maken en een duwtje in de rug kunnen geven.
- Een digitaal platform zou ook een (aanvullende) optie kunnen zijn met een forum waar ervaringen kunnen worden gedeeld.

---

¹⁷ Dat is geregeld in artikel J4, tweede en derde lid, van de Kieswet: Burgemeester en wethouders dragen er zorg voor dat alle in de gemeente aangewezen stemlokalen zodanig zijn gelegen en zo zijn ingericht en uitgerust dat kiezers met lichamelijke beperkingen zoveel mogelijk hun stem zelfstandig kunnen uitbrengen. Indien burgemeester en wethouders niet voldoen aan het tweede lid informeren zij de gemeenteraad over de reden hiervoor.

5. Mogen: rekrutering, scouting, selectie, benoeming en verkiezing

“Eigenschappen als een positieve instelling, drive en een zekere mate van eigenwijsheid, maken je goed bruikbaar in de politiek”.

5.1 Inleiding

Politieke organen zijn in Nederland veelal eenzijdig samengesteld. Cijfers laten zien dat vertegenwoordigers en bestuurders in provincies, waterschappen en gemeenten gemiddeld vaker man zijn, hoogopgeleid, autochtoon en van gevorderde leeftijd.¹⁸ Over het aantal politieke ambtsdragers met een beperking zijn weliswaar geen cijfers beschikbaar maar op basis van de bevindingen van dit onderzoek is de veronderstelling gerechtvaardigd dat er disproportioneel weinig mensen met een beperking actief zijn in politiek en bestuur.

Het gaat uiteindelijk om de herkenbaarheid van politiek en bestuur voor alle burgers en daarmee ook om de legitimiteit van het stelsel. Iedereen moet zich vertegenwoordigd voelen, dus ook mensen met een beperking. Als de afstand tussen (groepen) burgers en politiek en bestuur groeit doordat zij zich er te weinig in herkennen, tast dit namelijk op den duur de rechtvaardiging voor het democratisch stelsel aan.

In dit hoofdstuk is de vraag aan de orde waarom mensen met een structurele functionele beperking die in politiek zijn geïnteresseerd, zich vervolgens zo schoorvoetend kandidaat stellen voor politieke functies. En als potentiële ambtsdragers met een beperking een politiek ambt willen, worden zij daartoe dan ook in de gelegenheid gesteld?

In dit verband is met name de rol van de politieke partijen van belang omdat zij kandidaten voor verkiezingen voordragen. Toegankelijkheid van een politieke functie heeft daarom ook te maken met de toegankelijkheid van een politieke partij zelf. Dan staan de volgende vragen centraal:

- Zijn politieke partijen en partijbijeenkomsten voldoende toegankelijk?
- Zijn mensen met een beperking actief binnen politieke partijen?
- Zoeken partijen voor politieke functies ook gericht naar kandidaten met een beperking?
- Komen dergelijke kandidaten vervolgens ook daadwerkelijk in aanmerking voor volksvertegenwoordigende en bestuurlijke functies?

In het kader van dit onderzoek zijn ten behoeve van dit hoofdstuk, naast ambtsdragers met een beperking, dan ook de partijorganisaties bevroegd.

5.2 Bevindingen

Vooroordelen over capaciteiten van mensen met een beperking

- De ervaring is dat er in het dagelijks verkeer soms extra stappen moeten worden gezet om serieus te worden genomen. Op bijeenkomsten bijvoorbeeld hebben mensen in eerste instantie vaak een afwachtende houding en niet in de gaten welke functie degene in de rolstoel heeft en of hij een rol speelt bij een bijeenkomst. Als duidelijk is dat diegene volksvertegenwoordiger of bestuurder is, kantelt dit vaak en wordt de expertise meer gewaardeerd. Van belang is om snel het ijs te breken met een kwinkslag. Na verloop van tijd zeggen mensen vaak dat ze al snel vergeten zijn dat ze met iemand in een rolstoel communiceren.

¹⁸ Kamerstukken II 2014/15, 28479, bijlage bij nr. 73, p. 31-32.

- Mensen die gebruik maken van een rolstoel ervaren vooroordelen. De daaruit volgende bejegening is niet alleen denigrerend, maar ook vaak vermoeiend. Er wordt de rolstoelgebruiker niet zelf iets gevraagd, maar al bij voorbaat aangenomen dat die weinig energie heeft, een verstandelijke beperking heeft en het voorgenomen werk vast niet aan kan. Als je in een rolstoel zit, praten mensen vaak over je heen met de begeleider.
Het komt voor dat mensen niet verwachten dat degene in de rolstoel een politieke ambtsdrager is. Dat geeft van tijd tot tijd ongemakkelijke situaties. Een beperking is kennelijk nog voor veel mensen confronterend, het leidt tot 'handelingsverlegenheid'. De beeldvorming is nog steeds vertekend en stereotiep: 'mensen met een beperking hebben geen werk, geen seks, een laag IQ en doen alleen aan dagbesteding.'
- Ook is er nauwelijks acceptatie dat de eigen inschatting juist is als de gehandicapte zegt dat hij of zij de voorgenomen activiteiten aankan. De hiërarchie in beperkingen ("disability hierarchy") verwijst naar de notie dat de beoordeling van mensen met een beperking afhankelijk is van de aard van de beperking en van hoe de beperking is gekregen. Deze perceptie kan invloed hebben op de kans om een politiek ambt te verwerven. Gesteld is dat het van culturele factoren afhangt of een individuele beperking positief, negatief of neutraal wordt beoordeeld.¹⁹ In de regel geldt het volgende 'rangorde': Zintuiglijke, motorische, psychische en verstandelijke beperkingen.
- Het komt vaak voor dat gehandicapten het verinnerlijkt hebben dat zij niet op waarde worden geschat en dat is ook een drempel. "Zelfstigma - een negatieve kijk op jezelf hebben vanwege een handicap - kan ook een krachtige barrière vormen voor prestaties."
- De vooroordelen over capaciteiten kunnen ook een stimulans of motivatiegrond zijn: mensen die twijfelden aan capaciteiten van mensen met een beperking vanwege de beperking juist laten zien dat je wel degelijk geschikt bent voor die functie.

Het belang van vooraf openheid over de consequenties van de beperking

- De eigen houding en opstelling van degene met een beperking is van groot belang, zo is in meerdere interviews gesteld. Neem je eigen verantwoordelijkheid en communiceer open over je beperking en de consequenties daarvan, vooral bij een niet zichtbare beperking. "Verdoezel het nooit", is de boodschap, "maar hou het functioneel".
- Dit heeft een praktisch doel: "Geef vooral aan wat jij nodig hebt om een bepaalde stap te kunnen zetten. Dan komen mensen, ook die mensen met een functionele beperking moeten ondersteunen, makkelijker in beweging". En: "Hou het functioneel: niet de ander vermoeien met je medische geschiedenis maar aangeven hoe de samenwerking het meest praktisch kan worden vormgegeven. Communiceer over wat je wel en niet kan. Je hebt behoefte aan ondersteuning. Haal het uit de emotie".
- Een ander praktisch doel is dat voor de omgeving duidelijk is welke gevolgen de beperking heeft voor het functioneren. Door deze openheid over de beperking wordt de omgeving deelgenoot gemaakt van het probleem. Dat helpt om te kunnen zoeken naar een gezamenlijke oplossing.
- Al tijdens de kandidaatstelling is openheid al van belang. In de eerste plaats omdat het relevant kan zijn voor het betoog hoe je verschil kunt maken als je een beperking hebt. Ten tweede is het van belang voor hoe je wordt bejegend en ten derde is het belangrijk

¹⁹ For example, impairment through military service can be a driver rather than a barrier – someone who has the same level of impairment from birth or due to an accident or illness is far less likely to achieve in politics than a war veteran, such as the late Sen. John McCain in the US, or someone who has otherwise acquired their impairment in the line of duty, such as Wolfgang Schäuble, former Minister of the Interior for Germany and current President of the Bundestag, who became paralysed below the waist after an assassination attempt in 1990 (Waltz en Schippers, 2018, blz. 11).

voor het verwachtingenmanagement. Confronteer de omgeving vooraf met de gevolgen maar vooral ook met mogelijke oplossingen voor de handicap, zo is aangegeven. Anders bestaat het gevaar dat mensen over en weer uitgaan van verkeerde veronderstellingen. Vaak blijkt dat problemen makkelijk kunnen worden opgelost door er vooraf open over te communiceren. Dat kan in een nader gesprek met de fractieleider, fractiegenoten, het presidium en de griffier. Dan kan vervolgens ook maatwerk worden geleverd.

- Van belang is zodanig over je handicap te communiceren dat je zelf eigenaar blijft van het probleem en zelf de regie houdt door zelf kenbaar te maken wat je van de ander nodig hebt. "Ben je uitnodigend genoeg om de ander open te laten zijn om te vragen wat jij nodig hebt?". Daarom moet de gehandicapte expliciet maken hoe hij of zij geholpen wil worden. "Regie is belangrijk want dat geeft je invloed op hoe de mensen je zien".
- Een nadeel is dat een beperking in het energieniveau niet zichtbaar is. Het komt daardoor niet vanzelfsprekend ter sprake. Voordeel is het 'niet anders zijn'. Maar het voelt toch alsof je jezelf telkens moet verantwoorden. Maar ook hier geldt dat het zinvol is een dergelijke beperking al in een vroeg stadium te melden zoals in een voorstelgesprek.
- Open kaart spelen bij psychische aandoeningen kan ook in sociaal opzicht raadzaam zijn: "Dit heb ik en dit zijn mijn valkuilen". Daarmee kunnen allerlei aannames van mensen vooraf worden tegengegaan en wordt begrip gekweekt.
- Zichtbaar gebruik van hulpmiddelen kan ook worden benut om duidelijk te maken dat er sprake is van een beperking. Zo gebruiken sommige visueel beperkten bij een eerste vergadering met onbekenden nadrukkelijk hun blindenstok. Zo is bij de deelnemers meteen duidelijk dat er sprake is van slechtziendheid. Of doen slechthorenden pas tijdens de vergadering hun gehoor toestellen in om duidelijk te maken aan de deelnemers dat er sprake is een gehoorbeperking.
- Om een duurzame plaatsing van ambtenaren met een beperking te bevorderen, maakt de ambtelijke organisatie van de gemeente Amsterdam gebruik van een zogeheten integratieprotocol. Dit is een overzicht van afspraken die de arbeidsbeperking van een medewerker en zijn of haar functie en werkomgeving op elkaar afstemmen. Bijvoorbeeld over werk(plek)aanpassingen, ondersteuning, werkafspraken en bejegening. Niet om te duiden wat iemand niet kan, maar wel om aan te geven wat nodig is of nagelaten moet worden om iemand optimaal te laten functioneren. Het opstellen van een protocol gebeurt op basis van informatie van en een gesprek tussen de (beoogde) medewerker, de rechtstreeks leidinggevende, een P&O-medewerker en iemand met expertise over de arbeidsbeperking en het werk. In het Integratieprotocol worden geen medische gegevens vermeld, zodat delen van het Integratieprotocol geen probleem is.

Sociaal-culturele onzekerheid hoe om te gaan met mensen met een beperking

- De eerste hobbel is dat mensen zonder beperking niet weten op welke wijze degene met een beperking mee kan doen zoals de rest ('handelingsverlegenheid'). De grootste zorg van mensen zonder beperking is hun sociaal-culturele onzekerheid over mensen met een beperking: wat kan ik hen wel of niet vragen?
- Als iemand met een beperking zich kandidaat stelt voor een vertegenwoordigende of bestuurlijke functie, vergt dit ook het nodige van de omgeving. Bij de start als nieuwe bestuurder of volksvertegenwoordiger moeten mensen ook aan jou wennen. Van belang is vooraf te realiseren dat een beperking ook voor een ander een drempel kan inhouden. Zo is in dit verband gesteld: "Geef ruimte om de handicap eng te vinden".

Het effect van politieke ambtsdragers op de inclusiviteit van de samenleving

- Politieke ambtsdragers met een beperking hebben een positieve invloed op het vergroten van de inclusiviteit van de samenleving. Zo is het voor bedrijven en horecagelegenheden geen goede beeldvorming als een in de lokale gemeenschap bekende ambtsdrager met een beperking niet op bezoek kan komen door slechte toegankelijkheid en het ontbreken van voorzieningen. Door dit soort mechanismen ontstaat dus impact op een lokale gemeenschap.
- Als meer mensen in de politiek een beperking hebben, leidt dit tot het maatschappelijk gevolg dat toegankelijkheid een toenemende vanzelfsprekendheid wordt. "Verder rijd ik rond in mijn rolstoel en dat vergroot het bewustzijn ook".

Toegankelijkheid van politieke partijen beperkt

- Het zijn soms fysieke belemmeringen die mensen met een beperking afschrikken van politieke partijen. Denk daarbij bijvoorbeeld aan gebrekkige akoestiek voor slechthorenden bij congressen, de afwezigheid van een doventolk, de onleesbaarheid van congresstukken, presentaties die niet zijn aangepast voor slechtzienden en de gebrekkige toegankelijkheid van het partijbureau of partijbijeenkomsten voor mensen die slecht ter been zijn of die gebruik maken van een rolstoel. Doordat dergelijke voorzieningen nu vaker worden aangeboden, is de ervaring van partijen dat het aantal aan landelijke evenementen deelnemende mensen met een beperking steeds groter wordt.
- Een partij stelde dat mensen ook een eigen verantwoordelijkheid hebben. Er is veel mogelijk maar mensen moeten ook wel zelf initiatief nemen om zich binnen de partij te manifesteren.
- De fysieke toegankelijkheid van landelijke partijbureaus is sterk wisselend. Van optimaal toegankelijk tot in het geheel niet toegankelijk.
- Tijdens landelijke partijbijeenkomsten en congressen wordt in de regel rekening gehouden met de aanwezigheid van mensen met een beperking. Voorbeelden die door verschillende partijen zijn aangehaald, zijn een gesproken ledenblad (of in braille), een verkiezingsprogramma in begrijpelijker taal, toegankelijke locatie, specifiek vervoer, aanwezigheid van doventolken. Zo meldt een partij dat er altijd een 'buddypoint' aanwezig is waar allerhande persoonlijke hulp en ondersteuning kan worden ingeroepen door een buddy.
- Het rekening houden met de aanwezigheid van mensen met een beperking bij lokale partijbijeenkomsten is sterk afhankelijk van al actieve mensen met een beperking in de lokale partij. Zo zijn er ook voorbeelden genoemd van partijbijeenkomsten in bovenzaaltjes die niet toegankelijk zijn voor mensen met een motorische beperking of sollicitatiegesprekken voor een politieke functie in een voor een rolstoel ongeschikte kleine ruimte. Soms zijn de kosten van de vergaderlocatie bepalend en niet zozeer de toegankelijkheid, zo is gesteld.
- De deelname aan landelijke verkiezingscampagnes door mensen met een beperking is vaak afhankelijk van de eigen inzet enerzijds en de welwillendheid van de partijgenoten anderzijds.
- Voor de deelname aan interne partijtrainingen is het van belang de trainer tijdig op de hoogte te stellen van de beperking zodat deze er bij voorbaat rekening mee kan houden. 'Je moet deelname voor jezelf organiseren.'
- Gesteld is dat het niet op voorhand rekening houden met mensen met een beperking in een partijorganisatie geen onwil is maar in de regel veelal onbekendheid is met de gevolgen van een beperking.
- Voor mensen met een beperking in een uitkeringssituatie en dus een laag inkomen (bijvoorbeeld Wajong) zou de hoogte van de contributie van politieke partijen een drempel kunnen vormen om lid te worden van een politieke partij.

Mensen met een beperking geen doelgroep diversiteitsbeleid politieke partijen

- Bij politieke partijen ligt de opgave om te komen tot een kandidatenlijst met voldoende diversiteit. Als politieke partijen een diversiteitsbeleid hebben, strekt zich dat niet uit tot mensen met een beperking. Primair wordt er gekeken naar geschiktheid. Kwaliteit is leidend en prevaleert boven diversiteit. Zo is gesteld dat eenieder op zijn merites wordt beoordeeld, maar niet bevoordeeld. Dat betekent dat mensen met een beperking alleen worden gekandideerd als zij voldoen aan het kwaliteitscriterium van de desbetreffende partij. Een beperking is dus geen extra selectiecriterium.
- Daar wordt in gesprekken met politieke ambtsdragers met een beperking tegenin gebracht dat dit eigenlijk een doodoener is. In de interviews met politieke ambtsdragers met een beperking wordt gesteld dat kwaliteit een relatief begrip is. Het gaat erom welke kwaliteiten je als politieke partij wilt benadrukken. Mensen met een beperking brengen andere kwaliteiten: levenservaring en ervaringsdeskundigheid. Deze ervaringsdeskundigheid is een element dat in het kwaliteitsbegrip een sterkere nadruk zou kunnen krijgen, zo is gesteld. Mensen met een beperking kunnen uit eigen ervaring spreken en juist daarmee ook voor anderen inzichtelijk maken waar mensen met een beperking tegenaan lopen. Als je zelf weet wat het is, kun je beter belangen voor het voetlicht brengen. Dat komt de kwaliteit van de besluitvorming ten goede.
- Gesteld is dat er wisselwerking is tussen de intentie van een partij om op te komen voor mensen met een beperking en het aantal actieve mensen met een beperking in de partij. Als een partij sterk opkomt voor mensen met een beperking dan zie je dat ook terug in het aantal actieve leden met een beperking.
- Sommige partijen kennen een intern diversiteitsnetwerk dat kan worden benut om andere mensen met een diverse achtergrond te benaderen. Maar de financiële polsstok van partijen is beperkt en dit heeft geen hoge prioriteit.

Mensen met een beperking geen doelgroep scouting van kandidaten door politieke partijen

- Vaak is het scouten van geschikte kandidaten binnen een partij een opdracht aan alle partijgenoten. Het daarbij hanteren van een diversiteitsagenda is ook een gedeelde verantwoordelijkheid. Daar kan nog wel een verbeterlag plaatsvinden, zo is geconstateerd. Zeker op lokaal niveau waar de scouting vaak afhankelijk is van vrijwilligers. Aan welke mensen kun je denken? Wat voor gesprek voer je dan met iemand uit de diversiteitsdoelgroep?
- Ondanks dat mensen met een beperking in het politieke profiel passen, is er nog sprake van een ondervertegenwoordiging. Wel is de inschatting dat een geschikte kandidaat met een beperking gemiddeld meer kans heeft op een kandidatenlijst te komen. Het vaststellen van de lijst is uiteindelijk een politieke afweging.
- In de gesprekken met politieke partijen is gesteld dat er geen specifieke werving is voor mensen met een beperking. Het heeft geen plaats in het selectiebeleid. Dat beeld wordt ook bevestigd in het internationale onderzoek. Ook daar zijn geen voorbeelden gevonden om mensen met een beperking met voorrang te kandideren. Partijen hebben zichzelf geen doelstelling opgelegd voor wat betreft het aantal mensen met een beperking dat een bestuurlijke functie zou moeten bekleden. Partijen zien mensen met een beperking niet als een bron waaruit leden kunnen worden geworven of als kweekvijver van talent. Bij politieke partijen wordt nu geen actief voorkeursbeleid gevoerd om mensen met een beperking te werven of te ondersteunen binnen de partij.
- Aan de andere kant wordt door ambtsdragers met een beperking gesteld dat er geen sprake was van terughoudendheid van de partij op het moment dat zij politiek actief wilden worden. Als men bovendien in staat werd gesteld zich tijdens de ambtsvervulling in de kijker te spelen, leidde dit er juist vaak toe dat men bij de volgende verkiezingen

hoog op de kandidatenlijst is komen te staan. Het initiatief ligt echter bij de persoon met de beperking.

- Scoutingscommissies van de politieke partijen zijn verantwoordelijk voor het rekruteren van kandidaten voor politieke functies. Als zij kandidaten uit de doelgroep van mensen met een structurele functionele beperking niet nadrukkelijk op het netvlies hebben, zullen die ook minder snel voor een politieke functie worden voorgedragen.
- Uit de interviews met politieke partijen blijkt dat mensen met een beperking niet actief worden geworven. Ook is er geen aandacht voor het actief bevorderen van de doorgroei van mensen met een beperking naar een andere politieke of bestuurlijke functie.
- Ander element is dat mensen met een beperking zich vaak niet zelf melden voor een politiek ambt. Ze moeten veelal worden gevraagd. Vragen werkt. Geïnterviewden die al actief waren tijdens inspraakbijeenkomsten of gemeentelijke adviesraden, melden namelijk dat zij de politiek zijn ingegaan doordat zij daarvoor zijn benaderd met het concrete aanbod om op de kandidatenlijst voor de raadsverkiezingen te worden geplaatst. Soms door meerdere politieke partijen tegelijkertijd.

Verschillende manieren om de geschiktheid voor een politieke functie te laten zien

- Politiek is meer dan alleen volksvertegenwoordiging en bestuur. Er zijn meer mogelijkheden om politiek actief te zijn.
- Een mogelijke politieke carrière kan beginnen op een onverkiesbare plaats of als lid van een steunfractie. Als een raadslid uit de fractie vertrekt, ontstaat soms de mogelijkheid om door te schuiven naar het raadslidmaatschap. Als lid van de steunfractie kan gaandeweg een reële inschatting worden gemaakt of de belasting van een raadslidmaatschap in de toekomst al dan niet houdbaar is.
- Omdat er steeds minder animo is voor de politiek, zeker onder jongeren, is het belang van burgerraadsleden voor de rekrutering van politieke ambtsdragers benadrukt. Op deze manier kunnen zij ervaring opdoen. Burgerraadsleden vormen een kweekvijver voor toekomstige raadsleden.
- Gesteld is dat het bij rekrutering voor een politieke functie niet zozeer van belang is of iemand al dan niet een structurele beperking heeft, maar of die persoon voor een politieke functie iets speciaals meebrengt, een bepaalde kwaliteit heeft die een partij kan gebruiken. Je wordt niet alleen vanwege de beperking gevraagd om politiek actief te worden. De vraag is in dit verband ook hoe ver je moet willen gaan om iedereen binnen te krijgen. Je moet als ambtsdrager in elk geval een bepaalde zelfstandigheid hebben. Een beperking doet er in dit perspectief niet toe.
- In de samenwerking binnen een fractie kan gebruik worden gemaakt van de specifieke kwaliteiten en sterke punten van een persoon met een beperking. De kracht van mensen met autisme is bijvoorbeeld vaak hun focus. Daarvan kan binnen (een afdeling van) een politieke partij gebruik worden gemaakt door betrokkene in te zetten als specialist op een bepaald politiek gebied.
- Bij de procedure om een bestuurder voor te dragen, speelt de belastbaarheid een belangrijke rol. Ook moet een kandidaat voldoende robuust zijn. Een beperking kan een belangrijke factor zijn die de belastbaarheid beïnvloedt.

Overwegingen waarom mensen met een beperking om al dan niet een politieke functie te ambiëren

- Je moet je bewust zijn van je eigen beperkingen en realistisch blijven. Een politiek ambt is nu eenmaal een loodzware baan ook zonder handicap. De vraag is dan wat je nog extra moet regelen voordat het tegen me gaat werken. Wat heb ik nodig om het te kunnen doen?

- Actief worden in een politieke partij hoeft niet altijd als politieke ambtsdrager. Er zijn verschillende taken en rollen binnen een partij die mogelijk ook geschikt zijn voor mensen met een beperking.
- Veel geïnterviewden die aangeven uiteindelijk niet te hebben gekozen voor een politieke functie geven aan dat dit vooral te maken heeft met het beperkte energieniveau. Het bekleden van een politieke functie vergt op zich al veel energie. In dit verband is een politieke functie aangemerkt als 'topsport'. Zo dienen er veel stukken te worden gelezen en vergaderingen te worden voorbereid. Bovendien moet je ervoor zorgen dat je voldoende op de hoogte blijft van wat er allemaal speelt, door bijvoorbeeld het bijhouden van de nodige media en door "de wijk in te gaan". Dit alles kost niet alleen veel tijd, maar ook veel energie. Mensen die wel gekozen hebben voor een politiek ambt constateren bovendien dat het door hun beperking meer moeite en tijd kost om politiek actief te zijn en dit te combineren met werk en gezin dan mensen zonder beperking.
- Veel problemen ondervinden mensen met een beperking in het vergaderschema van politieke organen. Veel van de vergaderingen vinden 's avonds plaats en duren daarenboven vaak lang. Het aanpassen van het vergaderschema door bijvoorbeeld overdag te vergaderen, ligt vaak niet in de rede.
- Het tijdsbeslag van een raadslidmaatschap is zodanig dat dit veelal leidt tot minder werken in de hoofdfunctie. Dan is het al dan niet bekleden van een politiek ambt een financiële afweging: compenseert de vergoeding voor politieke activiteiten voldoende het op te nemen in de betaalde baan? In deze afweging moet ook worden meegenomen dat een politiek ambt voor een ambtsdrager met een beperking vaak meer tijd vergt zodat meer verlof moet worden opgenomen in de hoofdfunctie dan iemand zonder beperking.
- Vaak stellen raadsleden dat hun voorafgaande periode als belangenbehartiger of inspreker veel minder effect heeft gehad dan de jaren als commissie- of raadslid. Invloed en impact als commissie- of raadslid is veel groter omdat je eerder wordt gehoord. Deze constatering uit de praktijk kan helpen bij de afweging om juist wel een politieke functie na te streven. Daarbij is de constatering dat een raadslid meer rendement heeft dan een commissielid omdat een raadslid het in een commissievergadering voorbesproken onderwerp zelf in de raad moet inbrengen. De inbreng in de commissie als ervaringsdeskundig raadslid kan dan één op één worden meegenomen.
- Toch blijft het lastig om vooraf in te schatten wat je wel of niet kan in relatie tot het vervullen van een politieke functie. Uiteindelijk komt een aantal geïnterviewden met een beperking tot de stelregel 'om te bezien waar het schip strandt'. Dat standpunt ten aanzien van het vervullen van een politiek ambt heeft hun veel gebracht. De les van deze geïnterviewden is: geef niet te snel op, achteraf blijkt er veel meer te kunnen dan bij voorbaat gedacht.

Steun nodig van de omgeving, de partij en de werkgever om de stap naar het politieke ambt te zetten

- Mensen met een beperking moeten veel stappen zetten om uiteindelijk tot een beslissing te komen over het al dan niet vervullen van een politiek ambt: eerst je handicap accepteren, dan durven uitdragen. Mensen met een beperking kunnen daarbij een steun in de rug gebruiken. Bijvoorbeeld doordat anderen benadrukken dat zij wel degelijk de kwaliteiten hebben voor een goede vervulling van dat ambt.
- Geïnterviewden geven aan dat de expliciete steun vooraf van de partijgenoten, de lijsttrekker, de kiezers, het partijbestuur of de fractievoorzitter vaak de doorslag gaf een politieke functie te aanvaarden of een volgende stap in een politieke carrière te zetten.

- Ook de steun van de werkgever is van belang. Een politieke functie kan immers de al bestaande balans tussen professionele werkzaamheden en/of vrijwilligerswerk verstoren. De vraag is dan of je door een stap te zetten naar een politiek ambt die balans in gevaar brengt. Als de werkgever de nodige ondersteuning en flexibiliteit biedt, vergemakkelijkt dat de keuze voor het politiek ambt.
- Er zijn partijen die mensen met een fysieke beperking in advertenties uitdrukkelijk verzoeken om te solliciteren naar een politieke functie.
- De Labour Party in het Verenigd Koninkrijk kent binnen de eigen gelederen sinds vijf jaar het zogeheten Disability Labour. Het is een beleidsvormende interne organisatie binnen de partij over gehandicaptenkwesties. De organisatie is daarnaast ook gericht op het ondersteunen en ontwikkelen van partijleden met een handicap om bijvoorbeeld als bestuurder of volksvertegenwoordigers actief te kunnen zijn bijvoorbeeld door campagne te voeren voor een betere toegang tot partijactiviteiten voor leden met een handicap ('To encourage disabled people to join the Labour Party and their fullest involvement at all levels and secure the removal of all barriers to their participation'). In de PvdA is een werkgroep handicap en beleid actief. Deze werkgroep is in het leven geroepen om de maatschappelijke deelname van mensen met een beperking actief te bevorderen. Er zijn ook partijen met een diversiteitsnetwerk.

Kandidaten voor politieke functies hebben ondersteuning nodig om in dezelfde uitgangspositie te komen als kandidaten zonder beperking

- Om als kandidaat voor een volksvertegenwoordigende of bestuurlijke functie te kunnen worden voorgedragen, moet een kandidaat de partij eerst grondig leren kennen door ervaring op te bouwen, interne functies te vervullen en draagvlak te verwerven. Om uiteindelijk een politieke functie te kunnen verwerven, moet ook een kandidaat met een beperking zichtbaar zijn binnen de partij en zich kunnen manifesteren tijdens afdelingsvergaderingen, congresbezoeken en verkiezingscampagnes. Dat vergt extra van mensen met een beperking; zowel qua energie als qua voorzieningen. Op dit moment met de kandidaat nu zelf voor de benodigde voorzieningen zorgen. Dat vergt niet alleen meer inspanning dan voor mensen zonder beperking maar vereist ook de benodigde ondersteuning en voorzieningen. Ondersteuning die soms worden aangeboden door de partijorganisatie, maar soms ook niet.
- Uit het internationale onderzoek is gebleken dat in Engeland en Schotland een toegankelijkheidsfonds de benodigde ondersteuning biedt aan kandidaten voor politieke functies waardoor zij in dezelfde uitgangspositie worden gebracht als kandidaten zonder beperking. Dat leidt ertoe dat uiteindelijk meer kandidaten met een beperking daadwerkelijk worden gekozen als volksvertegenwoordiger.
- Het Verenigd Koninkrijk stelt fondsen ter beschikking gedurende de campagne voor kandidaatstelling voor een landelijke politieke functie. Het gaat dan om aan de beperking verbonden kosten zoals bijvoorbeeld het omzetten in brailleteksten, ondersteuning door middel van gebarentaal en specifieke vervoersvoorzieningen. Gedurende een aantal jaren kende het Verenigd Koninkrijk hiervoor een budget van £2.6 miljoen (Access to Elected Office fund).
- Schotland kent een soortgelijk fonds voor lokale verkiezingen. Het fonds is nu beschikbaar voor degenen die zich kandidaat willen stellen voor de Schotse parlementsverkiezingen in 2021. Het fonds verleent kandidaten financiële ondersteuning om de kosten van praktische ondersteuning tijdens hun campagne te compenseren. In het eerste jaar hielp het fonds 44 potentiële kandidaten waarvan 39 uiteindelijk als kandidaat door een politieke partij voor een volksvertegenwoordigende functie werden voorgedragen. Daarvan zijn uiteindelijk 15 als volksvertegenwoordiger gekozen. Gezien het succes van het fonds om de participatie van kandidaten met een

beperking te versterken, heeft het Schotse parlement besloten het fonds voort te zetten tot de eerdergenoemde verkiezingen in 2021 en dan te evalueren.

- In het internationale onderzoek is verwezen naar het mentorprogramma van EMILY's List, een Amerikaanse organisatie die in 1985 werd opgericht om vrouwelijke kandidaten in de Democratische Partij te ondersteunen. Het begon aanvankelijk als een fondsenwervend netwerk, maar inmiddels worden vrouwelijke kandidaten geworven, opgeleid en ondersteund. Met meer dan 5 miljoen contribuanten is EMILY's List ook een belangrijk netwerkforum geworden. Het biedt persoonlijke training en een online trainingsplatform en stelt coaches ter beschikking. Meer dan 10.000 potentiële kandidaten hebben steun gekregen door het programma (EMILY's List, 2018 in Waltz en Schippers 2018, blz. 8).

Liever een streefcijfer dan een quorum voor mensen met een beperking

- Onder de geïnterviewden is weinig enthousiasme voor het opleggen van quota. Ook bij de politieke partijen zijn geen voorstanders gevonden van een dergelijke maatregel. Politieke partijen hebben weliswaar de verantwoordelijkheid om een diverse kandidatenlijst op te stellen, maar het werken met quota voor kandidaten met een beperking achten zij daarbij niet gewenst.
- Aan de andere kant wordt ook gezegd: "Anders gebeurt er nauwelijks iets" en: "Anders komt het er nooit van". Quota kunnen helpen omdat er kansen voor mensen met een beperking worden gecreëerd door middel van een 'gereserveerde stoel'.
- Door geïnterviewden met een beperking is de oproep gedaan dat partijen beter moeten nadenken over een goede afspiegeling. Een gemeenteraad zou een afspiegeling moeten vormen van alle groepen in de samenleving. Alleen al vanwege het oogpunt van vertegenwoordiging zouden partijen moeten denken aan de inzet van meer gehandicapten.
- Geconstateerd is dat quota wel bij gewone functies op de arbeidsmarkt mogelijk zijn maar minder geschikt zijn bij volksvertegenwoordigende functies omdat de kiezer hier een doorslaggevende stem heeft. Uitsluitend via de kandidaatstelling van politieke partijen zou dit kunnen worden geregeld. Een quorum lijkt echter niet gepast omdat een partij zelf inkleuring geeft aan de keuze van bijvoorbeeld Kamerleden. Maar ook dan heeft de kiezer het laatste woord. En hoe grens je het af met andere voorkeursgroepen zoals vrouwen, mensen met een andere afkomst, per handicap, enz.? Het beperkt aantal verkiesbare plaatsen bij kleine politieke partijen biedt bovendien weinig mogelijkheden voor een divers samengestelde lijst. Kandidaatstelling, zo is gesteld, moet een natuurlijk proces zijn terwijl quota opleggen. In het kader van het selectieproces voor posities binnen partijorganisaties bestaan goede interne mechanismes die ervoor zorgen dat de meest geschikte kandidaten worden geselecteerd waarbij dus ook rekening wordt gehouden met diversiteit. Het is belangrijk om de bewustwording op dit punt te vergroten door bijvoorbeeld het netwerken met ambassadeurs. Contact blijven zoeken en aandacht geven is erg belangrijk.
- Quota leggen een verplichting op die wordt gezien als straf waar men onderuit probeert te komen. Het lijkt effectiever te zijn om te belonen en te stimuleren.
- Van het instellen van quota wordt een averechts effect verwacht. Het leidt tot frustratie bij het samenstellen van de lijst. De positieve insteek moet prevaleren. Het stimuleren van mensen bijvoorbeeld met behulp van streefcijfers of richtlijn werkt veel beter. Het is immers vaak al een hele puzzel op een kandidatenlijst samen te stellen.
- Een streefcijfer wordt wel onderschreven. Daarbij is aangegeven dat het de acceptatie vergroot als dit partijbreed wordt toegepast en niet alleen op politieke en bestuurlijke functies. Van alle functionarissen in de partij is dan bijvoorbeeld 10% afkomstig uit de doelgroep van mensen met een beperking. Dat biedt ook soelaas voor kleinere partijen die in veel gemeenteraden slechts enkele volksvertegenwoordigers hebben.

Mensen met een licht verstandelijke beperking worden nauwelijks betrokken bij de politiek

- Wij hebben in Nederland geen voorbeelden gevonden van mensen met een licht verstandelijke beperking in een politieke functie²⁰. Verstandelijk gehandicapten hebben hun eigen standpunten en moeten ook politieke invloed hebben, maar die zou je niet in de politieke frontlinie moeten zetten, zo is gesteld. Zo adviseerde de landelijke organisatie van een politieke partij een lokale afdeling een kandidaat met een licht verstandelijke beperking niet op de kandidatenlijst te plaatsen vanwege de vereisten van een raadslidmaatschap. Wel is er een aantal voorbeelden van mensen met een verstandelijke beperking die actief zijn als steunfractielid, fractievolger of actief zijn in een afdeling van een politieke partij. Zij voeden op deze wijze de politiek met hun ervaringen en met hun netwerk. Van één van hen was bijvoorbeeld de specifieke kracht dat hij met alle mensen goed in contact kwam; ook met degenen die niet direct tot de doelgroep van de partij behoorden.
- Stichting ABRI in Almere heeft een "Praat met mij-kwartet" laten ontwikkelen. Op deze laagdrempelige wijze worden mensen met een licht verstandelijke beperking gestimuleerd te vertellen wat zij over bepaalde politieke onderwerpen vinden. Dat kunnen ook abstractere onderwerpen zijn zoals opleidingsbehoefte, verkeer en wonen. Daarbij geldt wel dat verstandelijk gehandicapten dicht bij hun eigen wereld blijven. Zij overzien niet het grotere geheel; ook begrijpen zij niet het concept "algemeen belang". Overigens moet bij het spelen van dit kwartet wel een gesprekleider aanwezig zijn en deelnemers moeten zich qua taalgebruik en snelheid aanpassen. Genoemd kwartet leidde tot het inzicht dat er ook verstandelijk gehandicapten zijn die voor hen belangrijke politieke punten naar voren willen en kunnen brengen. Bijvoorbeeld over toegankelijkheid (de duur van gemeentelijke spreekuren is vaak te kort) of over onderwijs (mensen met een verstandelijke beperking hebben na hun 18e geen mogelijkheid meer om een opleiding te volgen omdat men vindt dat dit te hoog gegrepen is).²¹
- Het G-krachten panel, van harte ondersteund en geïnstalleerd door de vroegere burgemeester van Almere, mevrouw Jorritsma, is een ander initiatief van stichting ABRI in Almere. Een groep verstandelijk gehandicapten gaat maandelijks in gesprek over politieke onderwerpen. De tien leden komen trouw maandelijks bijeen. Sommige leden hebben een meervoudige beperking. De individuele leden hebben elk een eigen speerpunt/portefeuille, bijvoorbeeld onderwijs, meedoen in de samenleving, belangenbehartiging, VN-verdrag, veiligheid en communicatie, wonen, of verkeer en vervoer. Ze worden hierbij ondersteund door een coach. De burgemeester komt als vertegenwoordiger van de gemeente twee keer per jaar langs om onderlinge afspraken over de speerpunten te maken. Ook de gemeenteraad wordt benaderd om de punten van het panel voor het voetlicht te brengen.
- Om verstandelijk gehandicapten politiek actief te krijgen, is veel persoonsgebonden actie vereist en veel maatwerk nodig. Omdat zij zich niet goed of snel kunnen uiten, moet het inbrengen van hun gezichtspunten op een andere manier worden georganiseerd.

---

²⁰ Belgium was, however, unique in that at least two persons with an intellectual or developmental disability have sought public office with backing from mainstream parties. Gent politician Didier Peleman's background is with an NGO for people with developmental disabilities. He ran for the Christian Democrats Flanders (CD&V) Party in 2009, whereas young Green Party volunteer Tane Depuyt joined the Brugge council race on behalf of his party in 2018, gaining international attention for his candidacy (VRT, 2012; van Bastelaere, 2018 in Waltz en Schippers 2018, blz. 13).

²¹ Moreover, we know from research that "proxies" don't report the same things as the people they represent (Claes et al., 2012), nor should we assume that people with intellectual or developmental disabilities do not have expertise in areas beyond their personal situation or disability issues (Waltz en Schippers, 2018, blz. 13).

- Het G-krachtenpanel is uniek, maar het is hard en intensief werken om de input eruit te halen. Indien echter een gemeente hiernaar luistert, krijgt ze nuttige informatie die veel geld en ellende kan voorkomen. In Almere zijn de bouw van het stadhuis en van de bibliotheek voorbeelden waar het G-krachtenpanel veel had kunnen betekenen. Het bij elkaar zetten van mensen met verschillende soorten handicaps (en mensen zonder handicap) leidt tot discussie en oplossingen. Risico bij dit soort panels is de duurzaamheid ervan. Want zij zijn meestal erg afhankelijk van de inzet van een beperkt aantal specifieke, ondersteunende personen.

5.3 Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen

Inleiding

In deze paragraaf zullen ook weer de verschillende beleidsmaatregelen en concrete acties om de rekrutering van mensen met een beperking voor politiek en bestuur te versterken en die zijn geopperd in de interviews worden gekoppeld aan de volgende actoren:

- Individuele ambtsdragers,
- Georganiseerde groepsverbanden,
- Politieke organisaties en
- Overheid

Door individuele ambtsdragers

- Ambtsdragers met een beperking nodigen regelmatig lotgenoten uit om voor een meeloopstage.

Door georganiseerde groepsverbanden

- Gezien de bevinding dat politieke ambtsdragers meer invloed hebben dan vertegenwoordigers van belangengroepen, richten maatschappelijke organisaties zich op het rekruteren en verder ontwikkelen van potentiële kandidaten met een beperking voor politieke functies; eventueel in samenwerking met politieke partijen.
- Beroepsgroepen (zoals de Wethoudersvereniging en de Nederlandse Vereniging van Raadsleden) zorgen voor een toegankelijkheid cursusaanbod en bijeenkomsten.
- De ervaringen van het G-krachtenpanel te Almere waarmee mensen met een licht verstandelijke beperking worden betrokken bij de politiek worden door maatschappelijke organisaties in andere gemeenten benut. Gemeenten kunnen hierbij een stimulerende rol vervullen.
- Bezien of de voorbeelden van (financiering van) mentorprojecten uit het buitenland ook in Nederland bruikbaar zijn.

Door politieke organisaties

- De bewustheid bij politieke partijen vergroten dat mensen met een beperking een potentiële doelgroep zijn van 10 à 15% van de Nederlandse bevolking.
- De bewustheid bij politieke partijen vergroten dat vooral voor hun een rol is weggelegd om meer politieke ambtsdragers met een beperking in de politiek te krijgen. Degenen die nu actief zijn, hebben zichzelf aangemeld.
- Politieke partijen ontwikkelen een doelgerichte strategie voor het werven en ontwikkelen van potentiële kandidaten met een beperking. Politieke partijen, bestuurdersverenigingen en kandidatenlijstcommissies zoeken aldus meer actief naar potentiële ambtsdragers met een beperking door te investeren in een persoonlijke benadering van mensen met een beperking die al maatschappelijk actief zijn.

- Meeloopstages en -trajecten kunnen in een partij worden benut om mensen met een beperking kennis te laten maken met de politiek en om politieke partijen inzicht te laten krijgen in de kwaliteit van betrokkenen. Coaching wordt ingezet als iemand te weinig vertrouwen heeft in zijn of haar relevante capaciteiten. Dat kan overigens ook van belang zijn voor mensen met een beperking.
- Het participeren in de politiek wordt door politieke partijen in breder verband bekeken. De bijdrage van degene met een beperking kan immers plaatsvinden op verschillende niveaus. Ook daar kan politieke en bestuurlijke ervaring worden verkregen, bijvoorbeeld in steunfracties, commissies en afdelingsbesturen van politieke partijen. Op die manier went zowel de aanstaande ambtsdrager aan de politiek als de rest van de partij aan een partijlid met een beperking. Dit kan ook een optie zijn in geval van beperkte belastbaarheid. Een raadslidmaatschap kan te belastend zijn maar een functie in een afdelingsbestuur wellicht niet.
- Een goed welkom in de partij is het halve werk. Dit kan met relatief kleine maatregelen, zoals het beleid om op elk aanmeldformulier (voor het lidmaatschap van de politieke partij, voor partijbijeenkomsten, enz.) stelselmatig de vraag op te nemen welke voorzieningen en ondersteuning er nodig zijn om deelname van mensen met een beperking tot een succes te kunnen maken. Ook door bewustheid te kweken dat er bij elke bijeenkomst rekening wordt gehouden met fysieke belemmeringen.
- Mogelijkheden creëren om de kennismaking tussen mensen met een beperking en politieke partijen te stimuleren naar het voorbeeld van de actie 'Maak er werk van'²². In deze campagne werden mensen met een arbeidshandicap uitgenodigd aan te geven in welke branche en/of bij welk bedrijf zij graag aan de slag zouden willen gaan. Die wensen werden voorgelegd aan werkgevers met de bedoeling dat beide partijen met elkaar in gesprek raken. Niet om meteen banen weg te geven. Wel om in de juiste netwerken terecht te komen.
- Van groot belang is maatwerk voor mensen met een beperking die politiek actief willen worden binnen een politieke partij. In een kennismakingsgesprek zou daar ook ruimte voor moeten zijn. Daarnaast zou het helpen als mensen met een beperking binnen een partij een vast aanspreekpunt hebben waar men voor het vereiste maatwerk terecht kan. Een persoonsgerichte aanpak om mensen met een autisme, maar ook met een niet-aangeboren hersenafwijking, te helpen in de politiek te gaan. Zo'n persoonsgerichte aanpak kan door het bieden of creëren van structuur, of bijvoorbeeld via een persoonlijke campagnecoördinator.
- Politieke partijen kunnen mensen met een beperking die politieke interesse hebben op verschillende manieren inzetten. Zo is er het voorbeeld van een partij die vier rollen onderscheidt voor politiek actieven. De geschiktheid voor een rol is te testen met behulp van een zelfscan die voor iedereen beschikbaar is (dus niet alleen voor leden) op de website van de partij. De eerste vraag is of je in de schijnwerpers wilt staan of liever op de achtergrond in de coulissen wil opereren. Een politieke ambtsdrager staat bij uitstek in het middelpunt van de belangstelling. Daarbinnen worden de rollen van bestuurder of volksvertegenwoordiger onderscheiden. Die rollen vragen verschillende competenties. Op de achtergrond worden de rollen motivator (afdelingsbestuurder) of bouwer (tijdelijke klussen) onderscheiden. De bijdrage van een bouwer hangt af van de voor de partij beschikbaar te stellen tijd. Als de test is afgerond kun je vervolgens vragen of er contact met je kan worden opgenomen. Het is een laagdrempelige mogelijkheid om mensen in staat te stellen na te denken waar hun bijdrage aan de partij uit kan bestaan.
- Politieke partijen werken over de volle breedte aan het verbeteren van de toegankelijkheid van de eigen partij voor mensen met een beperking. Denk daarbij aan

---

²² <https://maakerwerkvan.nu/>

het partijbureau, websites, partijbladen, interne kandidaatstelling, verkiezingscampagnes, lokale en landelijke partijbijeenkomsten, vergaderlocaties en congressen.

- Partijen bezien of het contributieniveau voor mensen met een beperking mogelijk een blokkade kan opwerpen om lid te worden.
- Politieke partijen zetten binnen de partij voor mensen met een beperking een eigen intern netwerk op voor onderlinge hulpvragen, informatie, benodigde competenties. Partijleden met een beperking kunnen zo in contact kunnen worden gebracht met andere ervaringsdeskundigen zodat deze zorgen kunnen wegnemen, op valkuilen wijzen of vertellen wat er op je afkomt. Een praktische tip kan al een heel verschil maken. Bovendien kan de partij gebruik maken van de ervaringen van en dergelijk netwerk om meer mensen met een beperking aan boord te krijgen.
- In plaats van een quotum een streefpercentage van mensen met een beperking voor alle partijfuncties.

Door de overheid

- In verband met het belang van openheid over de consequenties van een beperking experimenteren met een integratieprotocol om politieke ambtsdragers met een beperking de naaste werkomgeving te voorzien van praktische aanwijzingen over benodigde werk(plek)aanpassingen, ondersteuning, werkafspraken en bejegening.
- Het opzetten van een toegankelijkheidsfonds om de zichtbaarheid te vergroten van kandidaten met een beperking binnen een politieke partij. Dit vanuit de gedachte dat deze kandidaten met deze ondersteuning in eenzelfde uitgangspositie worden gebracht als kandidaten zonder beperking.
- Ondersteunen van maatschappelijke organisaties die de politieke participatie van mensen met verstandelijke beperking mogelijk maken. Bijvoorbeeld aan de hand van het voorbeeld van het G-krachtenpanel in Almere. De gemeentelijke overheid zegt dan toe ook daadwerkelijk gebruik maken van de resultaten van een dergelijk panel.

6. Kunnen: functioneren in een politieke functie

'Als Roosevelt in een rolstoel de Verenigde Staten door de Tweede Wereldoorlog kon leiden, dan kan ik ook wel in een rolstoel in de gemeenteraad zitting nemen.'

6.1 Inleiding

Het vertrekpunt is dat passief kiesrecht een grondrecht is en dat volksvertegenwoordigers met een structurele beperking daarom moeten worden ondersteund en gefaciliteerd om hun passieve kiesrecht uit te oefenen. Dat geldt ook voor benoemde ambtsdragers zoals wethouders. Een politicus met een beperking moet na verkiezing of benoeming de mogelijkheid krijgen het ambt goed te kunnen vervullen. Dit hoofdstuk concentreert zich op de voordelen van het hebben van een beperking, en op de vraag wat toereikende omstandigheden en passende voorzieningen zijn om het ambt op gelijke wijze uit te kunnen voeren als een ambtsdrager zonder beperking.

6.2 Bevindingen

Voordelen van een beperking

Het hebben van een beperking kan voor een politieke ambtsdrager tijdens de ambtsvervulling ook zeker voordelen hebben. Wordt het ambtsdrager 'kunnen' zijn geholpen door het hebben van een beperking? In de gesprekken zijn de volgende (uiteenlopende) voordelen genoemd:

- Door de beperking kan er in de politiek altijd aandacht worden gevraagd voor het belang van inclusie. Mensen met een beperking kunnen vaak de juiste vragen stellen over een inclusieve samenleving. Door de ervaring met de eigen beperking hebben zij daar immers veel meer oog voor.' Je hebt een ervaringsdeskundige aan boord; iemand die weet waar hij over praat.'
- Een beperking is vaak een gunfactor. "Zeg maar eens 'nee' tegen een foldertje op handhoogte die je glimlachend vanuit een rolstoel wordt aangereikt". Maar ook is aangegeven dat naar de inbreng van mensen met een beperking aandachtig wordt geluisterd en dat die ook wordt gewaardeerd. Een politieke ambtsdrager met een beperking, zo is gesteld, is beter in verbinden, luisteren, ontwapenen en mensen inspireren.
- Eén van de vaak genoemde voordelen is herkenbaarheid en zichtbaarheid ('marketing dingetje'). Politiek bestaat ook uit aandacht. Je hebt als politicus een podium nodig om je politieke boodschap te kunnen brengen ('inmiddels een landelijk bekend gezicht in de partij'). Ook heb je vaak een prominente plaats bij vergaderingen en bijeenkomsten ('eerste rang'). Er kunnen veel sneller contacten worden gelegd omdat een ambtsdrager met een beperking zich simpelweg onderscheidt van de 'massa'. Een ambtsdrager met een beperking is in de regel geen 'grijze muis'. Sommige ambtsdragers maken in de verkiezingscampagne van hun beperking zelfs een "unique selling point". Dat leidt ertoe dat er net iets vaker uitnodigingen volgen voor spreekbeurten.
- Mensen met een beperking, zo is gesteld, hebben meer inlevings- en onderscheidend vermogen, levenservaring, zijn oplossingsgericht en hebben oog voor alle lagen van de samenleving. Door de eigen ervaring om zaken gedaan te krijgen, is meer inzicht verkregen in de situatie van mensen die het moeilijk hebben. Dat inzicht kan worden benut om zich in te kunnen zetten voor die specifieke groep mensen. Regelgeving, geënt op deze ervaring, is in de uitvoering beter en goedkoper.

Het als politieke ambtsdrager hebben van beperking helpt om andere mensen met een beperking beter te begrijpen en te kunnen helpen. Zo is het gemakkelijker om het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap op te nemen in een coalitieakkoord en om zo de (gemeentelijke) dienstverlening te verbeteren. De opgebouwde ervaringsdeskundigheid als gevolg van een beperking kan bijvoorbeeld ook worden benut bij arbeidsmarktvoorstellen die aan de orde komen in politiek en bestuur.

- Ambtsdragers met een visuele beperking geven aan dat het noodzakelijk is om uit het hoofd te spreken. Het maakt een mondelinge bijdrage veel natuurlijker dan de bijdrage van mensen die hun betoog van papier lezen. Een ander genoemd voordeel is dat iemand met een visuele beperking niet kan reageren op de mimiek van andere volksvertegenwoordigers. Dat komt de vergaderorde en –sfeer ten goede. Te vaak wordt afgedwaald omdat eerst een opmerking moet worden gemaakt over een non-verbale reactie van raadsleden.
- De meerwaarde van mensen met een beperking is dat het de anderen dwingt tot een andere manier van denken, een andere cultuur, want ze moeten het geduld gaan opbrengen om de ambtsdrager met een beperking tot zijn of haar recht te laten komen. Inclusief betekent dat meer mensen in deze verminderde snelheid mee gaan waardoor er meer ruimte ontstaat voor andere waarden.
- Het zelf hebben van een beperking voegt gezag toe. Een beperking – als het al zou kunnen – moet je dan ook zeker niet verbergen. In een bestuurlijke functie kan de eigen beperking als kracht worden gebruikt op een terrein waarover vroeger vaak als belangenbehartiger werd geadviseerd. In een bestuurlijke functie kan dan alles samenkomen: kennis, ervaring en vaardigheden. Het gaat dan niet alleen meer om het bepleiten en bedenken maar om het doen realiseren.
- Een beperking betekent dat er in bepaalde situaties hulp nodig is, soms van vreemden. Mensen weigeren geen hulp. Je wordt er dus vanzelf sociaal van. Je kunt een leven immers niet alleen leven. Een hulpvraag leidt altijd weer tot een bijzonder contactmoment met de achterban. Dat kan een politieke ambtsdrager benutten.

Vervoer (woon-werkverkeer) kost veel energie en regel

- Het grootste struikelblok voor veel mensen met een beperking is mobiliteit. Om op de plek van bestemming te komen, kost veel energie. Het vergt bovendien veel regel. Veel geïnterviewden onderstrepen daarom het belang van een goede vervoersvoorziening voor mensen met een beperking om de werkplek of vergaderlocatie te kunnen bereiken.
- De aan bepaalde politieke functies gekoppelde dienstauto met chauffeur is voor ambtsdragers met een beperking een optimale vervoersvoorziening.
- Ook een geschikte vervoersvoorziening is een eigen auto. Geconstateerd is dat het werk als raadslid lastig te doen is zonder een dergelijke eigen vervoersvoorziening. Een eigen auto biedt veel vrijheid maar is in de regel alleen weggelegd voor volksvertegenwoordigers die daarnaast nog een betaalde baan hebben. Veel ambtsdragers met een auto hebben deze zelf aangeschaft. Alleen ten behoeve van het werk (en dus niet de politieke functie) betaalt het UWV vervolgens de kosten van aanpassing. Bij het ontbreken van een werkgever zou een auto ook door de gemeente als WMO-voorziening kunnen worden verstrekt, maar dat kan in de regel niet omdat de gemeente andere vervoersvoorzieningen aanbiedt.
- Doelgroepenvervoer (taxivoorziening) is voor een volksvertegenwoordigende functie geen geschikte vervoersvoorziening vanwege de onzekere en onvoorspelbare eindtijden van de vergaderingen. Doelgroepenvervoer wordt bovendien als onbetrouwbaar aangeduid. Het brengen en halen is vaak tijdrovend en gaat in ruime tijdsblokken. Dat is niet werkbaar bij een raadslidmaatschap en al helemaal niet bij bestuurders. Als de

vergadering uitloopt, is dat lastig als een vervoersvoorziening staat te wachten. Doelgroepenvervoer is niet goed ingericht op flexibele tijden en moet bovendien ook een paar uur van tevoren worden aangevraagd. Er is ook een kostenaspect aan verbonden. Vaak is het aantal kilometers of zones gelimiteerd. Op verzoek kan het aantal zones incidenteel worden verhoogd, maar dan moet wel de noodzaak van de vervoersbehoefte worden aangetoond (bijvoorbeeld bij schoolgaande kinderen). De vraag is of raadswerk wordt aangemerkt als een dergelijke noodzakelijke vervoersbehoefte.

- Het openbaar vervoer kan onder voorwaarden een geschikte vervoersvoorziening zijn. Voor visueel gehandicapten kan dan eerst een mobiliteitstraining noodzakelijk zijn. Maar reizen met het openbaar vervoer is voor bestuurders zoals wethouders nogal tijdsintensief. Tijd die ook gebruikt kan worden om te werken. In een interview is gesteld dat er jaarlijks € 1 miljard wordt besteed aan aangepast speciaal vervoer. Als dat zou worden geïnvesteerd in toegankelijk openbaar vervoer zou dat een enorme besparing kunnen opleveren met een bredere opbrengst (denk aan ouders met kinderwagen, ouderen met een rollator). Bovendien komt men elkaar dan tegen in het openbaar vervoer. Dat is een belangrijk maatschappelijk bijeffect.
- Vanwege het ontbreken van een toereikende vervoersvoorziening zijn er geïnterviewden die niet zelf auto kunnen rijden, die zelf hoge kosten maken om een vergaderlocatie te kunnen bereiken.

Vervoer bij dienstreizen: een wereld te winnen

- Het is van belang binnen de eigen portefeuille ook zelf als individueel raadslid op werkbezoek te gaan, ook al is dat vaak lastiger dan voor andere raadsleden. Gemeenten worden steeds groter qua oppervlakte. Als er sprake is van een toegenomen aantal kernen wordt het reizen voor bijvoorbeeld werkbezoeken navenant lastiger.
- De te bezoeken locaties moeten vooraf op toegankelijkheid worden getoetst. Dat wordt weleens door de ondersteuning vergeten. De meeste ambtsdragers checken daarom altijd zelf vooraf of de bestemming goed toegankelijk is en of er voldoende parkeergelegenheid is om ongemakkelijke situaties op de te bezoeken locatie te vermijden. Een ambtsdrager meldt dat ze dit ook weleens een keer bewust faliekant fout heeft laten gaan. Toen de te bezoeken locatie niet toegankelijk bleek te zijn, kwam dat extra goed binnen. Uiteindelijk blijkt het vooral een kwestie van bewustwording te zijn.
- Rolstoeltoegankelijk betekent in de praktijk niet altijd rolstoelvriendelijk. Zo is bijvoorbeeld een elektrische rolstoel wat breder dan een hand-gedreven rolstoel. Dat kan tot problemen leiden. Ook moet vaak extra reistijd worden ingepland.
- Ondersteuning is vaak geboden bij het in- en uitstappen van de auto en het in- en uitladen van hulpmiddelen. Een fractielid kan zorgdragen voor deze ondersteuning. Het komt ook voor dat een raadslid van een andere fractie dit doet. Ook een partner wordt, zo geven sommige geïnterviewden aan, veelvuldig ingezet om dergelijke vervoersondersteuning te bieden.

Toegankelijkheid algemeen: vaak slecht

- In de interviews is gewezen op de in het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap opgenomen toegankelijkheidsgedachte. Gelijkwaardigheid is daarbij het uitgangspunt. Een inclusieve samenleving veronderstelt dat er in feite geen belemmeringen zijn. In dat kader moeten obstakels worden weggenomen waarmee mensen met een beperking dagelijks worden geconfronteerd.
- De fysieke toegankelijkheid is bijna overal slecht, zo is opgemerkt. Rolstoelliften zijn bijvoorbeeld te smal voor elektrische rolstoelen of er zijn geen elektrisch te openen

deuren. Niet alle gemeentehuizen blijken goed toegankelijk, zo is gesteld. Soms moet de beveiliging worden ingeschakeld om binnen te komen. "Wat niet erg is, als het niet regent. Waarom niet een knop waarmee ik de deur zelf open kan doen? "Een typerende uitspraak die dit illustreert: "Het is hier allemaal heel toegankelijk, na het trapje".

- Sommige respondenten stellen dat de toegankelijkheid van overheidsgebouwen of de aanwezigheid van voorzieningen voor hen geen punt van overweging is. "Praktische zaken zijn oplosbaar" zo is gesteld. "En wees proactief. Zo neem ik altijd mijn eigen plankjes mee om ergens binnen te komen".
- In de regel is achteraf aanpassen veel duurder dan bij voorbaat rekening houden met toegankelijkheid. Er zijn legio voorbeelden aangehaald waarbij pas achteraf na de bouw of verbouwing van een gemeentehuis blijkt dat er geen rekening is gehouden met toegankelijkheid. Het is daarom alleen al uit kostenoverwegingen verstandig om ervaringsdeskundigen te betrekken bij nieuw- en verbouw. Dat heeft niet alleen betrekking op fysieke toegankelijkheid maar ook op voorzieningen voor slechthorenden en visueel beperkten.
- Er zijn uitzonderingen die deze regel bevestigen. Zo zijn bijvoorbeeld bij de verbouwing van een gemeentehuis plannen aangepast voor een ontvangstbalie met een hoog/laaggedeelte en speciale gehandicaptoiletten. In het nieuwe gemeentehuis komen nu gender neutrale grote en kleine toiletten en één balie waarbij de ambtenaar zijn zithoogte kan variëren al naar gelang de burger die zich aan de balie meldt. Er wordt dan in het gemeentehuis geen onderscheid meer gemaakt tussen mensen met en zonder beperking. Ook bij de Paralympische Spelen van Londen in 2012 is, omdat die toentertijd verweven waren met de Olympische Spelen, bij de sportvoorzieningen vanaf de bouw rekening gehouden met toegankelijkheid voor iedereen.
- Er is een grens aan de eis van toegankelijkheid. Vraag is echter waar die moet worden gelegd. Moeten er bijvoorbeeld voorzieningen worden getroffen in het gemeentehuis voor een ligrolstoel? Moeten er op elke verdieping meerdere gehandicaptoiletten worden gebouwd? Niet alles is maakbaar, zo is gesteld.
- Voorzieningen voor gehandicapten zijn vaak geblokkeerd of anders in gebruik. Zo is een lift vaak niet in bedrijf. Het invalidentoilet wordt bijvoorbeeld voor opslag gebruikt. Of er moet gebruik worden gemaakt van de achteringang.
- Je moet mensen soms bewust maken van het feit dat plekken niet toegankelijk zijn. Maar als het wordt aangekaart, is er veel bereidheid om barrières op te lossen. Onwetendheid speelt namelijk een grote rol. Als mensen niet weten wat het is of betekent, kun je het ze ook niet kwalijk nemen dat ze geen rekening houden met mensen met een beperking. Er is vaak achteraf schaamte dat vooraf geen rekening is gehouden met mensen met een beperking.
- Beveiligingsmaatregelen creëren heel veel drempels zoals onhandige toegangspoortjes, tourniquets en liften die niet mogen worden gebruikt bij calamiteiten. Bij organisaties waar beveiliging een grote rol speelt, zoals banken en ministeries, is de (interne) digitale infrastructuur pas voor visueel gehandicapten toegankelijk na een modificatie.
- Het mooie van inclusie is dat niemand daar last van heeft. Als het echter niet inclusief/toegankelijk is, hebben veel mensen daar wel last van, niet alleen mensen met een beperking. "Het kan dus nooit kwaad". Aanpassingen zijn dus niet alleen handig voor mensen met een beperking maar vaak voor een veel grotere groep (bijvoorbeeld ouderen, ouders met kleine kinderen, mensen die minder taalvaardig zijn). Nederland vergrijsst. De ouderdom komt met gebreken. Mobiliteitsproblemen nemen daardoor toe. Wellicht helpen ervaringsfeiten dat de omzet van horeca, theater of musea meer dan verdubbelt zodra er sprake is van een betere toegankelijkheid. Mensen met een beperking hebben begeleiders, maar ook mensen met kinderwagens zijn hiermee bijvoorbeeld geholpen. Er zit dus ook een positieve economische kant aan toegankelijkheid.

Toegankelijkheid overheidsgebouwen voldoet meestal niet aan de door de overheid zelf gestelde normen

- Er zijn wel van overheidswege normen gesteld, maar het is de vraag in hoeverre overheidsgebouwen zelf aan die normen voldoen. Deze zijn veelal wel rolstoeltoegankelijk, maar niet rolstoelvriendelijk. Vaak kennen overheidsgebouwen een separate alternatieve ingang voor mensen in een rolstoel (aan de zijkant of achterkant met bel waardoor zij dan niet zelfstandig naar binnen kunnen). Liftdeuren gaan vaak te snel dicht. Invalidentoiletten zijn niet aanwezig of zitten achter zware brandwerende deuren die niet elektrisch opengaan en die te zwaar om zelf vanuit een rolstoel te kunnen openen. Er moet dan altijd iemand mee om deuren te openen. Dit creëert afhankelijkheid. Trappen zonder leuning maken ruimtes minder toegankelijk voor mindervaliden. Parkeergarages zijn niet hoog genoeg voor de auto's waarin een rolstoelgebruiker kan worden vervoerd. Ambtsdragers met een visuele beperking hebben te maken met liften zonder spraakvoorziening en slechte toegankelijkheid van computers en websites. Voor slechthorenden is in vergaderruimtes vaak geen of geen goed werkende ringleiding aanwezig en is de akoestiek vaak pover.
- Raads- en statenzalen zijn niet altijd goed toegankelijk. Er zijn soms geen aparte plekken voor een elektrische rolstoel. Er zijn vaak niveauverschillen aangebracht (arenaopstelling). Dat kan een belemmering zijn voor mensen met een motorische beperking en voor mensen met een visuele handicap.
- Voor mensen in een rolstoel is het spreekgestoelte en de interruptiemicrofoon in raadszalen niet altijd bruikbaar. Dan moet de inbreng worden geleverd vanaf de eigen vaste zitplaats in de raadszaal. Dat leidt dan tot een ongelijk speelveld in de raad ten opzichte van raadsleden die wel gebruik kunnen maken van het spreekgestoelte en de interruptiemicrofoon.
- Andere vergaderzalen in gemeente- en provinciehuizen kunnen voor mensen in een rolstoel slecht toegankelijk zijn door zware deuren, trappen om niveauverschillen te overbruggen en onhandige liften. Dergelijke zalen zijn dan alleen met een helpende hand of via omwegen bereikbaar.
- Reden kan zijn dat een overheidsgebouw vaak is ondergebracht in een lastig aan te passen monumentaal pand. Maar ook in nieuwbouw of bij renovatie is vaak bij voorbaat geen rekening gehouden met toegankelijkheid. 'Dat is merkwaardig voor zalen die bedoeld zijn voor de volksvertegenwoordiging', zo is gesteld.
- Dat geldt ook voor het gebouw van de Tweede Kamer, terwijl de landelijke politiek juist benadrukt dat alle mensen moeten meedoen in de participatiemaatschappij. De huidige Tweede Kamer voldoet momenteel in veel opzichten niet voor mensen met een beperking. In de interviews werd betwijfeld of bij de renovatie bij voorbaat wel rekening wordt gehouden met toegankelijkheidsvereisten.
- Ook in het internationale onderzoek is door verschillende respondenten het belang de toegankelijkheid van politieke ruimtes benadrukt, van lokale vergaderruimtes tot de nationale parlementen. Zo heeft Dame Anne Begg, rolstoelgebruiker en lid van het Britse parlement van 1997 tot 2015, te maken gehad met beperkte toegankelijkheid van het 19e-eeuwse gebouw waarin het Lagerhuis is gevestigd.

Zorg niet ingericht op ambtsdragers met een beperking

- De beperking bepaalt de mate van zelfstandigheid en dus de mate waarin er afspraken moeten worden gemaakt met zorgverleners. Dat kost veel planning en werk. Nog vóórdat het politieke werk is gestart.
- De huidige inrichting van de zorg is niet behulpzaam en ondersteunend voor mensen met een beperking die werken of een politieke functie vervullen. De zorg houdt geen rekening met mensen die elders verplichtingen hebben. Het zorgaanbod is bepalend en

niet de vereisten en wensen van zorgvrager. De zorg is een afvinklijst geworden: op basis van x handelingen y uren zorg. Of er wordt medegedeeld: "Wij komen tussen 8 en 12 uur langs" zonder te vragen of degene met een beperking dan geen andere verplichtingen heeft. Degene met een beperking moet zich aanpassen op het zorgaanbod en niet andersom.

- De zorgverlening is niet ingesteld op het onvoorspelbare verloop van een raadsvergadering of een politieke functie. De politiek laat zich nu eenmaal niet sturen door de klok. Het zorgaanbod is daarentegen juist wel gestuurd door de klok. De inzet van zorg moet namelijk ruim van tevoren worden geregeld. Het is lastig om zorg in te kopen op flexibele momenten. "Er gaat nooit iets automatisch", zo is betoogd.
- Al dat geregeld kost veel energie en dan moet de ambtsdrager met een beperking nog beginnen met de eigenlijke taak. "Je wilt het goed regelen want dan is de handicap niet (meer) een belemmering om de taak uit te voeren". "Zelfs hoogopgeleiden komen er niet meer uit", zo is in dit verband opgemerkt. Er zijn ook respondenten die het geen bezwaar vinden dat dit regelen tijdrovend is. "Als je dat niet kunt regelen en plannen en het overzicht kunt behouden, dan moet je niet in de politiek gaan", zo is gesteld.
- Voor mensen met een beperking die een politieke functie vervullen, is vanwege de benodigde flexibiliteit een goed functionerend sociaal netwerk van familie en/of vrienden essentieel. Ook in het internationaal onderzoek wordt geconstateerd dat succes als politieke ambtsdrager met een beperking begint met het hebben van een sterk, groot, goed verbonden persoonlijk netwerk.
- Problematisch zijn activiteiten aan de rafelranden van de dag, buiten de reguliere zorgperiode van 22.00 en 08.00 uur. Bij politieke activiteiten zoals raadswerk, is de eindtijd echter niet alleen vaak laat, maar ook lastig voorspelbaar. Dan moet er vaak niet alleen worden gezorgd voor vervoer naar huis maar ook om bijvoorbeeld in bed te worden geholpen. Hulp die op dat moment niet altijd beschikbaar is. Gedurende die uren is het lastig zorg te krijgen voor ondersteuning bij de algemene dagelijkse levensverrichtingen (ADL). De ADL-zorg blijkt in de praktijk lastig en een ingewikkelde mix. In de thuissituatie komen WMO, wijkverpleging en Zorgverzekeringswet bijeen. Een concreet voorbeeld kan deze problematiek verduidelijken: Een raadslid heeft hulp nodig heeft om in en uit bed te komen en om zich aan te kleden. Het ochtend- en avondritueel vergt elke keer drie kwartier à een uur. Zes keer per week is er 's ochtends hulp van externen (wijkverpleging). 's Avonds is deze zorg uitsluitend beschikbaar op speciaal verzoek. Zeker het raadswerk is voor wat betreft tijdsinzet in de avond/nacht niet te plannen. Meestal helpt dan de partner want het komt regelmatig voor dat de raadsvergadering eindigt buiten de werkperiode van 7-23 uur van de wijkverpleging. "Hij is gelukkig getrouwd en gelukkig getrouwd" is in dit verband een veelzeggende opmerking.
- Een bestuurlijke functie, zoals die van een wethouder, is nog belastender dan een volksvertegenwoordigende functie. Een bestuurlijke functie is een 24/7-functie. Dit vergt een permanente aandacht en een werkweek van 60 uur of meer. Daarbij kost het veel energie dat tegelijkertijd ook de eigen beperking moet worden geregeld (het eerder aangehaalde 'disability management', een begrip dat aangeeft welke werkzaamheden en inspanningen er allemaal extra nodig zijn om als chronisch zieke of gehandicapte het dagelijks leven te kunnen leiden). In werk en privé moet er bovendien voortdurend een terugvalscenario zijn als zaken anders lopen dan voorzien.
- Ontschotting van de diverse wetten waaruit zorg wordt gefinancierd zou een oplossing kunnen zijn voor het dilemma rondom zorg en ondersteuning thuis en van/naar/op de werkplek; kijk naar wat er nodig is om iemand met een beperking mee te kunnen laten doen in een politiek ambt. Ten laste van welke systeemwet dit komt zou niet de eerste vraag moeten zijn. Of het zou een vraag moeten zijn voor de verstreckende instantie, bijvoorbeeld de gemeente.

- Het probleem van al een gepensioneerde persoon die Wet langdurige zorg-geïndiceerd is, heeft geen aanspraak op werkgerelateerde voorzieningen. Om voor deze groep deelname aan (lokale) democratie te borgen, zal er een andere oplossing moeten worden gecreëerd om buiten de genoemde systeemwetten de benodigde maatwerkvoorzieningen te verstrekken.

Persoonsgebonden budget (PGB) essentieel voor zelfstandigheid, maar systeemwetten zijn verkokerd

- Ambtsdragers met een beperking onderstrepen het essentiële belang van een persoonsgebonden budget voor hun ambtsvervulling. Het belang van het PGB is in een gesprek aangeduid als een 'infuus waar hij aanhangt' en als een 'wezenlijke basis voor onafhankelijkheid'. Zelf kan worden bepaald welke hulp nodig is die vervolgens kan worden ingehuurd. "Want ik weet zelf wat voor mij het beste is".
- Het inhuren van PGB-assistentie is gericht op een zorgactiviteit, niet op een politieke activiteit. Dergelijke ondersteuning bij politieke activiteiten zou moeten kunnen binnen de PGB-systematiek. Geconstateerd is dat er dunne scheidslijnen zijn tussen waar PGB voor mag worden gebruikt en waarvoor niet. Persoonlijke verzorging is overal nodig en dus is de leefomgeving breed op te vatten. Bij deelname aan een politiek ambt zou zorgbegeleiding als zodanig moeten worden vergoed. Het gaat hierbij namelijk niet om inhoudelijk werk, maar om zorgverlening. Het is persoonlijk en het maakt niet uit of die zorg moet worden verleend in de gemeenteraad of bij vrienden.
- Het PGB is ook inzetbaar bij werkbezoeken, zo is gesuggereerd. Voor verschillende regio's is het mogelijk verschillende mensen in te huren. Het budget van het PGB is weliswaar bepalend, maar de zorg die benodigd is, is geïndiceerd. Op basis daarvan is het mogelijk begeleidingsuren aan te vragen. En zo nodig is er de mogelijkheid van herindicatie.
- Zorg in natura is bij werk en bij politiek ambt lastig. Een voorbeeld kan dit verduidelijken. De thuiszorg begint om 7 uur. Dat zou betekenen dat betrokkene dan pas om 11 uur op haar werk kan aantreden. Bij een dergelijk begin van de werkdag zou zij niet kunnen werken. Zij moet daarom om 5.30 uur opstaan. Het lukt haar overigens al 10 jaar lang om iemand te contracteren om haar dagelijks om die tijd te helpen. Het PGB-stelsel geeft haar die vrijheid.
- Geconstateerd is dat op grond van het op de individuele gehandicapte toegesneden PGB een ambtsdrager met een beperking niet genoeg uren heeft om altijd een begeleider mee te nemen. In een concreet voorbeeld zijn de zorgtaken van de partner op een bepaalde manier opgenomen in het op de indicatie gebaseerde totaalbedrag per jaar van het PGB-budget. Bij de afwezigheid van een partner zou alle externe hulp moeten worden ingekocht bij beroepskrachten en dan lopen de kosten sterk op. Indien betrokkene dan bijvoorbeeld in september door zijn jaarbudget heen is, zijn de kosten voor de rest van het jaar voor eigen rekening. Dat zou alleen anders zijn als het raads- of bestuurswerk wordt geaccepteerd bij het vaststellen van de indicatie voor het vaststellen van de PGB.
- Opgemerkt is dat de verschillende systeemwetten (zorg en participatie) erg verkokerd werken en niet altijd onderling te combineren zijn. De Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) is bijvoorbeeld gericht op activiteiten in- en rondom huis en niet op arbeidsparticipatie. De Wet langdurige zorg geeft toegang tot intramuraal verblijf of intensieve zorg bij thuis wonen, maar is evenmin gericht op arbeidsparticipatie. De Participatiewet is gericht op arbeid, maar niet voor burgers met een Wlz-indicatie. Een indicatie Wlz lijkt ervan uit te gaan dat betrokkenen 'niets' meer kunnen en is bij uitstek gericht op zorg. Er zijn mensen met een grote zorgvraag met een Wlz-zorgindicatie die toch graag een steentje willen bijdragen aan de maatschappij. Door de verkokering voortvloeiend uit de systeemwetten is het krijgen van voorzieningen om buitenshuis

mee te doen in en aan de maatschappij echter heel lastig. WLz budgetten zijn niet berekend op structurele arbeidsparticipatie of politieke activiteiten. Zoals gezegd kunnen WLz-geïndiceerden geen aanspraak maken op voorzieningen uit de Participatiewet; er is wel aanspraak op voorzieningen uit de Wmo, maar dit betreft geen begeleiding of zorg voor personen met een WLz indicatie.

- Iemand die gepensioneerd is, komt ook niet in aanmerking voor voorzieningen die voortvloeien uit de WIA en kan dus evenmin voor voorzieningen uit deze wet in aanmerking komen.
- Gesuggereerd is dat er de mogelijkheid is om binnen het PGB-systeem de inzet voor politieke activiteiten als zodanig te erkennen bij de herindicatie. Maar naast het PGB-systeem, is er ook de zorg in natura en het kan tevens voorkomen dat er geen recht is op een persoonsgebonden budget. Voor die situaties moet er dan een andere oplossing worden gevonden. In deze situaties kan de leefomgeving minder breed worden gedefinieerd en wordt de gehandicapte juist beperkt in zijn of haar mogelijkheden.

Belastbaarheid mensen met een beperking extra onder druk door politieke mores

- Gesteld is dat er een cultuurverandering nodig is. Nu is de politiek te star georganiseerd, ook qua verwachtingen. Men verwacht van politieke ambtsdragers een belastbaarheid van 24/7 met lange vergaderingen tot diep in de nacht, veel stukken en dan fris weer op de volgende morgen. Zonder flexibeler werktijden en een andere cultuur haken niet alleen mensen met een beperking af, maar ook vele anderen.
- De andere inbreng en de andere waarden van mensen met een beperking in de politiek zijn waardevol. Maar als je mentaal niet sterk of minder belastbaar bent (bijvoorbeeld bij een psychische aandoening) dan red je het niet in de politiek. Het is niet eens zozeer dat je op die zwakte wordt gepakt, maar gezien de belasting van de politiek houd je het gewoon niet vol, zo is onderstreept.
- Gesproken is over een starre organisatie. Er is weinig mogelijkheid om ingesloten vergaderpatronen bij bijvoorbeeld gemeenten te veranderen. Raadsvergaderingen beginnen bijvoorbeeld om 20.00 uur wanneer bij iemand met een beperking vaak de energie al op is. De mogelijkheid van skype om de commissie- of raadsvergadering op afstand bij te wonen wordt vaak niet eens onderzocht.
- Ook in het internationale onderzoek is geconstateerd dat tijd en energie belangrijke hulpbronnen zijn en het gebrek daaraan bij mensen met een beperking tot problemen kan leiden. Zo wordt Emily Brothers aangehaald, een blinde vrouw die op nationaal als lokaal niveau actief is geweest in het Verenigd Koninkrijk: "Ondanks onze beste inspanningen, duurt het vaak langer voor een gehandicapt persoon om een taak te volbrengen. Dat is de reden waarom zoveel succesvolle gehandicapte mensen belachelijk veel uren werken, wat niet mogelijk is als je vermoeidheid ervaart vanwege je handicap of gezondheidstoestand."
- In het internationale onderzoek en ook in de gesprekken is benadrukt dat andere taakverdeling in politiek en bestuur problemen kan oplossen voor mensen met een beperking met beperkte belastbaarheid en voor degenen met zintuiglijke beperkingen. Er zijn echter culturele, procedurele en juridische bezwaren die nadere uitwerking behoeven. Zo is het delen van een zetel in een volksvertegenwoordiging juridisch nu niet mogelijk. Om aan dat bezwaar tegemoet te komen, hebben in Vlaanderen gekozen en benoemde ambtsdragers met een beperking op lokaal en provinciaal niveau het wettelijk recht om een vertrouwenspersoon te selecteren om hen inhoudelijke ondersteuning te bieden bij hun taken. De vertrouwenspersoon kan niet bij volmacht stemmen voor de gekozen persoon. Een artsverklaring is nodig om de hulpbehoefte aan te tonen. Er gelden onverenigbare betrekkingen voor de vertrouwenspersoon. Zo kan de vertrouwenspersoon geen gemeenteambtenaar zijn. De vertrouwenspersoon ontvangt dezelfde vergoeding per vergadering als het raadslid waarmee hij

samenwerkt. De gekozen volksvertegenwoordiger met een beperking kiest zijn eigen vertrouwenspersoon om ondersteuning te bieden.²³

Voorzieningen algemeen: bewustwording moet omhoog

- Een gelijk speelveld zou ook voor mensen met een beperking in een politiek ambt uitgangspunt moeten zijn. Dat is nu niet het geval. Zo moet je zelf je aangepaste vervoer regelen. Dergelijk zaken zouden eigenlijk geen rol mogen spelen bij het aanvaarden van een politiek ambt. Mensen met potentie zou comfort moeten worden geboden zodat ze die stap naar een politiek ambt zullen maken. Een ambtsdrager met een beperking zou 'de democratie op dezelfde manier moeten kunnen beleven als iedereen'. Een investering die zich beslist terugbetaalt, zo is benadrukt, doordat bij deelname aan de (lokale) democratie van burgers met een zorgvraag, kennis en ervaringsdeskundigheid toeneemt en hiermee inclusief beleid wordt bevorderd en verbeterd.
- De essentie voor mensen met een politieke functie met een beperking is maatwerk gezien de grote diversiteit aan beperkingen in plaats van 'design for all'. Dat laatste is voor deze categorie (nog) geen haalbare kaart. Dus start vooral bij de behoeften en daadwerkelijke belemmeringen van de mensen om wie het gaat, zo is geadviseerd.
- Het moet ook geen toevalstreffer zijn, zo is benadrukt, dat over voorzieningen wordt nagedacht alleen omdat er iemand met een beperking meedoet aan het politieke proces. Is het streven naar inclusiviteit dan weer voorbij als die persoon weer uit het politieke proces is gestapt? Bij voorbaat moet het voor iedereen goed geregeld zijn. Het moet dus niet zijn opgehangen aan de aanwezigheid van die ene bestuurder.
- Stelregel zou moeten zijn dat politieke ambtsdragers met een beperking meerkosten vergoed krijgen die samenhangen met de beperking. Kosten die anderen ook moeten maken, zijn dan ook voor eigen rekening.
- Het kostenaspect is één van de redenen waarom vaak niet bij het ontwerp van een voorziening rekening gehouden wordt met mensen met een beperking. Regels prevaleren. Flexibiliteit ontbreekt vaak maar door flexibiliteit voorop te stellen, ligt een simpele oplossing vaak binnen handbereik. In de praktijk blijkt vaak dat creatieve oplossingen kunnen worden gevonden die aanzienlijk minder hoge kosten met zich brengen.
- De verkokering bij de toekenning van voorzieningen is groot. De WMO vergoedt voorzieningen voor thuis, UWV de werkgerelateerde voorzieningen. De WMO is om participatie aan de maatschappij te bevorderen, "dus" niet als je iets nodig hebt voor een politiek ambt. Terwijl je niet je handicap tussentijds even af of uit kan doen.
- Het bewustzijn is laag bij overheidsorganen/werkgevers wat mensen met een beperking nodig hebben om te functioneren. Pas als organisaties daadwerkelijk worden geconfronteerd met mensen met een beperking wordt nagedacht over benodigde voorzieningen en dan vooral functioneel en beperkt tot de werkplek. Miskend wordt dat de gehandicapte ook nog een thuissituatie heeft en de handicap niet even "uit kan zetten". Ook dat kost energie en daarvoor moeten apart voorzieningen worden aangevraagd bij weer een ander loket.

---

²³ <https://lokaalbestuur.vlaanderen.be/mandatarissen/andere-aspecten-van-het-statuut/bijstand-vertrouwenspersoon>. For example, a visually impaired politician from the CD&V party, Pol Verest, chose another CD&V member, Karl Tierens, as his vertrouwenspersoon when he gained a seat on the Gent (OCMW) city council in 2013. Tierens received payment for his work in the form of an attendance fee. Verest and Tierens discussed council agenda items together and prepared what would be said, submitted or requested of the local government by Verest, with input from their party (Van Rossem, 2013 in Waltz en Schippers 2018, blz.. 10). However, in all council matters Verest himself had to take the lead and speak for himself. For Tierens, the role provided a way to learn by doing: he soon joined the council himself, and Verest chose a new vertrouwenspersoon (HLN, 2014 in Waltz en Schippers 2018, blz.. 10).

- Deskundigheid bij de mensen die loketten bemensen ontbreekt vaak. Benadrukt is dat technisch vaardige mensen in de ondersteuning belangrijk zijn. Gesignaleerd is ook dat goede cursussen voor mensen met een beperking op het gebied van omgang met ICT ontbreken. Eén op één contact van mensen met een beperking met een deskundige op het gebied van ICT is aan te raden. Het is nu vaak houtje/touwtje en veel zelf uitzoeken.
- Daarnaast is er geen besef dat bepaalde voorzieningen zijn gekoppeld aan de indicatie en dat betrokkene voor het werk budget "opeet" die voor de privésituatie was bedoeld. Bijvoorbeeld: de aanspraak op een doventolk geldt voor een beperkt aantal uren; een coach is er misschien wel voor werk, maar niet voor het werk bij de gemeenteraad. Taxikosten gaan van de PGB-privékilometers af. Dat is wezenlijk anders dan bij instrumenten zoals gehoorapparaten e.d. Als mensen politiek actief zijn, moet daar apart in worden voorzien zoals voor reizen en tolken. Anders kunnen ze niet meedoen, of gaat het ten koste van hun privé-uren/vergoedingen.
- Beleid op dit terrein is lastig omdat een beperking per definitie individueel is en omdat er veel partijen bij betrokken (kunnen) zijn. Gesuggereerd is de verantwoordelijkheid daarom in het individuele geval bij de gemeente neer te leggen. "Een gehandicapt raadslid is onderdeel van de raad; betrokkene mag er zijn, dus gemeente: regel dat". Betrokkene is gekozen, dus de gemeente kan hem of haar niet weigeren. Over de benoeming van de wethouder gaat de raad, dus die wordt beoordeeld op zijn capaciteiten, mede gezien zijn of haar beperking. Dat is een afweging per individu. Heeft de raad voor die gehandicapte wethouder gekozen dan moet de gemeente daar ook de consequentie uit trekken en de voorzieningen verstrekken die betrokkene nodig heeft om zijn capaciteiten tot wasdom te brengen.
- Mensen met een psychische aandoening hebben niet zo zeer behoefte aan extra voorzieningen. Voor sommige mensen zou een rustige omgeving kunnen helpen, een buddy of een medewerkersnetwerk met gelijkgestemden waar ze met hun verhaal terecht kunnen. Kortom, een open cultuur waarin het hebben van een beperking bespreekbaar is.

Voorzieningen bij een gehoorbeperking: moeite met filteren van het geluid

- Een gehoorbeperking is onzichtbaar. Daarom moet er door ambtsdragers met een dergelijke beperking zelf altijd vooraf duidelijk worden gemaakt dat er rekening moet worden gehouden met de gehoorbeperking. Gaandeweg vergeten deelnemers aan een vergadering dit. De vraag moet herhaaldelijk worden gesteld; hoe vermoeiend dit ook is.
- Er bestaan al veel technische voorzieningen die ervoor kunnen zorgen dat mensen met een gehoorbeperking beter kunnen functioneren en deelnemen aan politiek en bestuur. Het is belangrijk de beschikbare voorzieningen dan ook daadwerkelijk te gebruiken zoals spreken door een aanwezige microfoon (anders werkt de ringleiding niet) of gebruik te maken van spraakversterking. Bewustwording is in dit verband van belang. Deelnemers aan een vergadering worden dan geacht voortaan alleen door de microfoon te spreken. Van belang is dan wel dat iedereen alvorens te spreken het knopje indrukt, vooral ook als er een grapje wordt gemaakt.
- Toch laten auditieve voorzieningen vaak te wensen over. Veel vergaderruimtes zijn wel voorzien van een microfoon maar hebben niet de beschikking over een koptelefoon of ringleiding. Een aanwezige ringleiding werkt vaak niet goed. Er wordt dan veel informatie gemist hetgeen tot misverstanden leidt. Overigens zijn er meer mensen in dergelijke situaties die dan het besprokene niet kunnen horen.
- Vergaderingen zijn voor iemand met een gehoorbeperking vaak extra zwaar. Ook gesprekken kosten veel meer energie dan voor goed horende mensen. Voor iemand

met gehoorklachten staat één uur vergaderen qua belasting gelijk aan twee uur vergaderen.

- Veel vergaderruimtes zijn niet ingericht voor mensen met een gehoorbeperking. De akoestiek is vaak erg slecht. Zo geeft de volle plenaire zaal van de Tweede Kamer veel achtergrondruis. Een klein debat met minder deelnemers is makkelijker te volgen. Het kost meer energie naarmate er meer mensen bij betrokken zijn. Ook voor mensen zonder gehoorbeperking kunnen bepaalde aanpassingen nuttig zijn. Een goede akoestiek in vergaderruimtes maakt verstaanbaarheid voor iedereen eenvoudiger.
- Slechthorende mensen hebben veelal moeite met het filteren van geluid. Dat is met name lastig als mensen door elkaar praten. Deelnemers zijn bereid daar rekening mee te houden maar naar mate een overleg vordert, zijn mensen dat dan weer vergeten.
- In het internationaal onderzoek is geconstateerd dat de beschikbaarheid van gebarentaaldiensten en ondertiteling voor dove politici cruciaal is, maar dat deze diensten kosten met zich meebrengen. Het is niet altijd duidelijk wie dergelijke voorzieningen financiert.

Voorzieningen bij een visuele beperking: geen onderscheid tussen werk en thuis

- Aangegeven is dat er verschil is tussen mensen die vanaf hun geboorte en mensen die op latere leeftijd blind of slechtziend zijn geworden. Laatstgenoemden moeten zich weliswaar aanpassen aan hun nieuwe situatie maar kunnen voor hun werk of politieke ambt vaak nog wel putten uit de periode dat ze nog wel konden zien. Jeugdblinden zijn vaak erg beschermd opgevoed. Dit leidt er vaak toe dat zij een aantal levensvaardigheden missen en niet meer geloven dat ze kunnen werken. Ze geloven niet meer in zichzelf en in hun eigen zelfstandigheid. Van de visueel gehandicapten (max. 30% zichtvermogen) is 39% aan het werk, terwijl dat van de mensen met andere lichamelijke beperkingen 50% is. "En dan ga je ook niet de politiek in".
- Voor mensen met een visuele beperking zijn voorzieningen overigens een breder onderwerp dan louter werkplekaanpassingen. Grote stressfactoren zijn mobiliteit en voor slechtzienden beeldschermwerk. Technisch kan er al veel voor mensen met een visuele beperking met ICT, maar het is vaak een politieke keus, meestal gekoppeld aan budgetoverwegingen, om niet de extra benodigde programmatuur aan te schaffen.
- Mensen met een visuele beperking die werken of een politiek ambt bekleden, hebben er last van dat er voor de inzet van een voorziening onderscheid wordt gemaakt tussen werk- en thuisverband. Voor het eerste is het UWV resp. de gemeente verantwoordelijk, voor het tweede de verzekeraar. Ook als het over precies dezelfde brailregel gaat. Een ander voorbeeld betreft Bartiméus en Visio, organisaties die mensen met een visuele beperking helpen bij vraagstukken rond functioneren in de maatschappij, bijvoorbeeld het zich te leren oriënteren in een gebouw dat niet is ingesteld op blinden en slechtzienden. Het is dan niet altijd duidelijk of de werkgever betaalt of de zorgverzekeraar; de discussie tussen werkgerelateerd (werkgever of UWV) en zorggerelateerd (zorgverzekeraar).
- Vooral bij organisaties waar beveiliging een grote rol speelt, zoals banken en ministeries, is de (interne) digitale infrastructuur pas voor visueel gehandicapten toegankelijk na een modificatie. UWV vergoedt wel de aanpassing van de ICT zelf, maar niet de kosten van het overleg tussen organisatie en programmeur. De organisatie vindt vaak die laatste kosten te hoog en dan is het een politieke keus om niet die extra benodigde programmatuur aan te schaffen. De "oplossing" is dan vaak suboptimaal, bijvoorbeeld om de visueel gehandicapten dan maar een deel van de taken te laten uitvoeren.
- Naar de mening van een respondent zou een overheidsorgaan de flexibiliteit moeten hebben om het standaardbeleid met betrekking tot de terbeschikkingstelling van vastgestelde ICT-voorzieningen los te laten voor de blinde of slechtziende ambtsdrager.

Zo zijn bepaalde telefoons beter dan andere geschikt voor mensen met een visuele beperking. De telefoon is ook een belangrijk hulpmiddel. Waar andere raadsleden veel gebruik maken van email, is een (telefoon)gesprek een goed alternatief voor een ambtsdrager met een visuele beperking.

- Opgemerkt is dat een politiek ambt een (neven)functie is. In een dergelijke functie is het van groot belang dat je zelf kunt aangeven welke hulpmiddelen je nodig hebt om goed als ambtsdrager te kunnen functioneren. Het helpt als je dan al werkervaring hebt waarbij je dit al eerder hebt moeten bepalen. De hulpmiddelen worden steeds beter waardoor de blinde of slechtziende ambtsdragers steeds meer kan. Zij worden ook beter betaalbaar. De buitenwereld heeft geen weet van deze hulpmiddelen, dus dat moet de blinde of slechtziende zelf aangeven. "Succesvolle politieke ambtsdragers met een visuele beperking zijn diegenen die weten wat ze nodig hebben."

Toegankelijkheid informatie voor mensen met een visuele beperking slecht of tijdrovend

- Een politieke functie is sterk geënt op informatievoorziening. Daarbij geldt dat digitalisering naast voordelen soms ook nadelen voor mensen met een beperking met zich brengt. Voor mensen met een visuele beperking kost de informatieoverdracht extra inspanning. Veel gemeenteraden vergaderen papierloos en maken daarbij gebruik van vergaderstukken op een tablet. Het format van de vergaderdocumenten is dan belangrijk voor mensen met beperkt zicht. Een pdf als afbeelding laat zich door de software niet voorlezen.
- Zo is gemeld dat veel websites slecht toegankelijk voor mensen met een visuele beperking ('hoe mooier de website, hoe slechter toegankelijk'). Zij moeten elk scherm 'uitluisteren'. Met name bij websites van overheden zou dat eigenlijk niet het geval moeten zijn. Ook touch screens (zelfs bij koffiemachines) en digitale borden (voor verwijzing naar een specifieke balie) bij de afdeling burgerzaken van gemeente zijn slecht toegankelijk voor mensen met een visuele beperking. Ook brieven van de overheid zijn vaak slecht leesbaar.
- Administratieve vereisten kosten veel tijd. De toegankelijkheid van formulieren voor mensen met een visuele beperking is lastig. Hierdoor zijn ambtsdragers met een visuele beperking onnodig veel tijd kwijt aan het invullen van een formulier.
- Als gevolg van een visuele beperking is het bijhouden van de actualiteit complex. Het is lastig essentiële informatie met één oogopslag te schiften omdat alles eerst moet worden uitgeluisterd. Ook het gericht zoeken van informatie en het bijhouden van sociale media kost veel tijd.
- Toegankelijkheid van raadstukken is lastig voor mensen met een visuele beperking omdat raadsinformatiesystemen niet met spraakbesturing zijn te bedienen. Er is geen harde eis dat een raadsinformatiesysteem voor slechtzienden toegankelijk moet zijn. Een systeem kan wel toegankelijk gemaakt worden maar dat kost veel geld. Apps zijn in de regel compacter van opbouw en daardoor vaak beter toegankelijk voor slechtzienden.
- Presentaties zijn voor mensen met een visuele beperking vaak slecht te volgen aangezien de sheets niet kunnen worden gelezen.

Schroom om voorzieningen aan te vragen

- De rechtspositie van politieke ambtsdragers biedt de mogelijkheid om aan een politieke ambtsdrager die naar het oordeel van een arts een structurele functionele beperking heeft een voorziening of een financiële tegemoetkoming toe te kennen op dezelfde voet als Wia-voorzieningen voor werknemers.
- Toch is er sprake van terughoudendheid bij de respondenten met een beperking om ten laste van de overheidsorganisatie voorzieningen en aanpassingen aan te vragen. De

kostenfactor speelt vaak een te grote rol bij het kunnen realiseren van voorzieningen voor mensen met een beperking. Te meer daar leveranciers vaak onevenredig hoge kosten in rekening brengen voor het naderhand realiseren van aanpassingen. Mensen kunnen zich juist door het kostenbeslag nog weleens bezwaard voelen om een voorziening aan te vragen. Een raadslid was terughoudend voor zichzelf voorzieningen aan te vragen omdat soortgelijke voorzieningen voor inwoners van de gemeente ten laste komen van een beperkt WMO-budget.

- Bovendien – zo is gesteld – kan er een perverse prikkel zitten in deze regelgeving. Het gevolg zou kunnen zijn dat een politieke partij een aanstaande kandidaat met een beperking niet meer voordraagt voor een politieke functie omdat dat aanleiding zou kunnen voor hogere kosten voor de overheidsorganisatie ten opzichte van een kandidaat zonder beperking. De kosten voor voorzieningen die werkgerelateerd zijn komen nu voor rekening van een overheidsorgaan. De vraag is of dat wenselijk is. De vraag is of het wellicht beter zou zijn – zo is gesuggereerd – als dergelijke kosten bijvoorbeeld door het UWV zouden worden vergoed.
- Die terughoudendheid heeft ook te maken met de constatering dat ambtsdragers met een beperking geen uitzonderingspositie voor zichzelf willen creëren of aanleiding willen geven tot publicaties in de pers over declaraties en extra voorzieningen zoals taxivervoer. Met een aangepaste speciale stoel wordt bijvoorbeeld in de raadszaal de uitzonderingspositie van een raadslid met een beperking wel heel zichtbaar. De keuze voor voorzieningen die voor iedereen passend zijn, kan aan een dergelijk bezwaar tegemoetkomen.
- Probleem is vaak (of kan zijn): handelingsverlegenheid/stigmatiseringsvraagstuk: voor de 'werkgever' de gêne hoe aan te kaarten wat degene met een beperking nodig heeft; voor de ambtsdrager om te vragen wat hij of zij nodig heeft.
- Die terughoudendheid is weliswaar begrijpelijk maar –zo is gesteld – voorzieningen zijn nu eenmaal nodig om werk als politieke ambtsdrager optimaal te kunnen doen. Voor de ambtsdrager met een beperking zijn voorzieningen van belang om ze in dezelfde startpositie te brengen als degenen zonder beperking. Dat is in het algemeen belang en levert de samenleving ook veel op. Opgemerkt is dat het een zorg is voor iedereen dat het ambt van politieke ambtsdrager voor iedereen toegankelijk is. Daartoe moeten goede randvoorwaarden aanwezig zijn.
- Sommige respondenten voelen zich niet moreel bezwaard om benodigde aanpassingen in de werkomgeving te vragen los van de eventuele kosten daarvan. Opgemerkt is dat het soms nodig is een doorbraak te forceren. Zo kon voor een volksvertegenwoordiger in een rolstoel het spreekgestoelte niet laag genoeg worden gezet en ook de interruptiemicrofoon was niet beschikbaar. Uiteindelijk zijn deze voorzieningen geregeld.

Ondersteuning door griffie/bestuursecretariaat is over het algemeen goed en bereidwillig

- Mensen zijn over het algemeen bereid om rekening te houden met de beperking van anderen. Maar ze weten niet altijd waar ze dan precies rekening mee moeten houden. Vaak ontbreekt de kennis om tot oplossingen te komen. Daarbij speelt ook een rol dat het aantal beperkingen groot en divers is.
- Raadsleden met een beperking zijn zeer tevreden over de geboden ondersteuning door hun griffie. De griffies zijn van goede wil en stellen zich bijzonder dienstbaar op, zo is benadrukt door meerdere respondenten. De ambtenaren proberen mee te denken over praktische oplossingen (bijvoorbeeld printen of rechtstreeks mailen van stukken als geen gebruik kan worden gemaakt van een raadsinformatiesysteem of het zelf voorlezen van vertrouwelijke stukken bij gebruik van spraaksoftware). De griffie is genoemd als

een schakelpunt voor wat mogelijk is op het gebied van ondersteuning voor mensen met een beperking die volksvertegenwoordiger zijn.

- Het bestuurssecretariaat van provincies, gemeenten en waterschappen vervult een soortgelijke rol voor de ondersteuning van dagelijks bestuurders en voorzitters met een beperking. Een benoeming als dagelijks bestuurder gaat abrupt. Het is van belang dat al snel na aanvang van de werkzaamheden voorzieningen beschikbaar zijn voor politieke ambtsdragers. In de huidige praktijk gaat daar vaak veel tijd overheen.
- Er moeten pleitbezorgers zijn binnen een organisatie om diversiteit tot een succes te maken. Dat geldt ook de acceptatie van mensen met een beperking. Ook een helpende hand binnen de organisatie voor mensen met een beperking is wezenlijk. Het is vaak een fragiel bouwwerk om mensen met een beperking binnen een organisatie goed te laten functioneren. Door in- en uitstroom van medewerkers kan een dergelijk bouwwerk gemakkelijk uiteenvallen.
- Geconstateerd is dat hoe groter de organisatie is, hoe meer mensen betrokken zullen zijn bij het functioneren van ambtsdrager met een beperking. Die verdunding leidt tot minder aandacht voor ondersteuning van een ambtsdrager met een beperking. Er moeten dan meer mensen op de hoogte zijn van de specifieke omstandigheden van de beperking.

Externe ondersteuning zou behulpzaam zijn: coach/mentor/persoonlijke assistent

- Om mensen met een structurele functionele beperking in staat te stellen een politieke functie te vervullen, is door een aantal respondenten de beschikbaarheid van een coach bepleit. Een vraagbaak met levenservaring en een onafhankelijke en vertrouwelijke opstelling (bij voorkeur iemand die zelf al ervaring heeft met een politieke functie) kan zeer behulpzaam zijn. Een dergelijke coach maakt het mogelijk door gerichte ondersteuning de gevraagde rol in een politieke functie te kunnen vervullen. Wel moet dan worden voorkomen dat de coach dan onderdeel zou (kunnen) worden van het besluitvormingsproces; de coaching dient algemeen te worden gehouden.
- Een coach of mentor wordt met name aanbevolen voor mensen in de politiek met een psychische gevoeligheid. Zij kunnen dan met enige regelmaat met een coach of (arbeids)psycholoog spreken over wat er op je afkomt als (fulltime) ambtsdrager. Zo kun je het werk als ambtsdrager bespreken en wat je daar psychisch/sociaal in tegenkomt, zonder dat dat in het ambt zelf meteen een onderwerp is.
- Een persoonlijke assistent zou bij ambtsdragers met een visuele beperking zeer behulpzaam kunnen zijn voor praktische zaken zoals het bijhouden van de actualiteit en sociale media, het vinden van documenten, het administreren van zaken en het bijhouden van de agenda en het plannen van activiteiten. Als een assistent vooraf informatie kan schiften of opzoekwerk kan doen, betekent dat de politieke ambtsdrager uiteindelijk alleen nog de relevante informatie hoeft te beluisteren. Een dergelijke assistent zou ook – indien nodig - lichte zorgtaken kunnen verrichten bij ADL-activiteiten.
- Om zo goed mogelijk voorbereid te zijn en voor zo min mogelijk verrassingen te komen staan, is ook de behoefte aan een persoonlijk contact(punt) geuit waar vanuit de praktijk kan worden geadviseerd over wat een politiek ambt allemaal met zich meebrengt. Een beschermde omgeving waar mensen niet meteen denken dat je iets niet kan of het vooroordeel hebben dat je eerder ziek zal zijn. Het gaat dan om vragen als:
  - Meld ik wel of niet dat ik een beperking heb?
  - Wat kan wel of niet in de vergaderzaal?
  - Hoe open kan ik over een eventuele psychische aandoening zijn?
  - Welke voorzieningen krijgt een politieke ambtsdrager met een beperking?

- Krijg je deze voorzieningen ook als je een aankomend ambtsdrager bent? Je moet je toch kunnen manifesteren, o.a. in de partij.
- Hoe intensief zijn werkbezoeken en is er dan geld voor aangepast vervoer?
- Wat zijn ervaringen van anderen met een beperking?
- Wat is de relevante wet- en regelgeving?
- Een digitaal contactpunt is meer geschikt voor algemene informatie of naslag (vragen en antwoorden)²⁴.
- Het bijeenbrengen van mensen met een beperking in een politiek ambt kan meerwaarde hebben. Men kan elkaar een hart onder de riem steken, de zichtbaarheid kan worden vergroot en men kan gebruik maken van elkaars ervaringsdeskundigheid.
- In het internationale onderzoek is ook het belang van mentorsystemen benadrukt die erop gericht zijn kandidaten voor politieke functies verder te brengen (zoals het bevorderen leiderschapsvaardigheden bij (meestal jonge) getalenteerde mensen met een handicap, netwerk mogelijkheden en vaak toegang tot de rolmodellen die ook een beperking hebben).

Algemeen belang of specifiek belang: een lastige balans

- Een volksvertegenwoordiger zit er voor het behartigen van het algemeen belang. Het is begrijpelijk dat politieke ambtsdragers met een beperking zich niet zozeer willen beroepen op het gehandicapt zijn. Het is het zoeken naar een precieze balans tussen enerzijds de gêne om het erover te hebben en anderzijds het nut en de noodzaak van het aandacht vragen voor de consequenties van handicaps. Veel geïnterviewden geven aan in hun politieke functie niet zozeer vanwege de beperking aangesproken te willen worden, maar wel als een rolmodel te willen fungeren voor andere mensen met een beperking.
- Niettemin kunnen mensen met een beperking uit eigen ervaring spreken en daarmee ook voor anderen (zoals de overige volksvertegenwoordigers) inzichtelijk maken waar mensen met een beperking tegenaan lopen. Als je zelf weet wat het is, kun je beter dergelijke, breder gevoelde belangen voor het voetlicht brengen.
- Een ambtsdrager met een beperking wil vaak niet namens, door of voor een handicap gezien worden. Zij willen namelijk als zelfstandig persoon worden gezien, niet als representant van de gehandicapten. Het gevaar ligt op de loer dat je op een gegeven moment een stempel opgedrukt krijgt van degene die zich enkel inzet voor mensen met een beperking. Zo geeft een geïnterviewde aan dat hij niet de politiek is ingegaan vanuit verongelijkheid. Een raadslid stelt dat zijn dossiers zijn gekoppeld aan zijn interesses, achtergrond en netwerk. Hij verhult niet dat hij in een rolstoel zit, maar wil niet het dossier WMO-zorgmiddelen hebben. Dat vindt hij te makkelijk scoren: "Ik van de rolstoel adviseer over de rolstoel". Hij wil niet bekend staan als "dat gehandicapte raadslid": "Ik ben raadslid en ja, ik heb een beperking". Een ander raadslid gaf aan dat ze juist kritisch kon zijn op het parkeerbeleid voor gehandicapten omdat ze zelf tot de doelgroep behoorde ('waarom gratis parkeren voor mensen met een beperking?').
- Een ander raadslid geeft aan, gezien haar persoonlijke ervaringen (ervaringsdeskundige), het van belang te vinden dat er op voorzieningen voor mensen met een beperking niet wordt bezuinigd. Uitsluiting van mensen met een beperking moet worden voorkomen, vindt zij. Kwetsbare mensen die beperkt zijn in hun mogelijkheden moeten worden beschermd. Op dit punt heeft ze recht van spreken als ervaringsdeskundige, dus vindt zij dat zij daar dan ook haar best voor moet doen. Een ander raadslid gaf aan de portefeuilles sociaal domein en verkeer en vervoer te hebben.

²⁴ Een voorbeeld is de toolbox van de rijksoverheidswerkgever. Dit instrument biedt praktische informatie voor leidinggevendenden, projectleiders, HR-adviseurs en werkbegeleiders voor het creëren van functies voor mensen met een arbeidsbeperking, vanwege het sociaal Akkoord 2013.

Hij wil als raadslid een dimensie toevoegen. Bij aanvang van een nieuwe concessieperiode voor het busvervoer is een filmpje gemaakt waarin zijn eigen ervaringen als busreiziger zijn te zien. Daarop is te zien dat hij geen hulp van de buschauffeur krijgt om de bus in te komen. Het fragment is uitgezonden op tv en gedeeld via sociale media. Het filmpje heeft ertoe geleid dat hij werd uitgenodigd bij verschillende overleggen bij de vervoersmaatschappij. Dat heeft uiteindelijk effect gehad op de aanbestedingsvoorwaarden. Hij is zich ook terdege bewust geweest van het effect van zijn actie. Als hij iets doet op dit terrein, heeft het wel meer impact, zo is gebleken, dan ambtsdragers zonder beperking.

- **Emancipatie** is pas bereikt als mensen met een beperking in politiek en bestuur juist andere dossiers doen dan die 'logisch' zijn gekoppeld aan de beperking. Eigen keuze en passend bij competenties is dan van belang. Zo stelt een aankomend politica dat haar politieke partij haar vanwege ervaringsdeskundigheid zou kunnen inzetten op zorgonderwerpen, "maar verbetering van de gehandicaptenzorg is pas het begin van de emancipatie, niet het uiteindelijke doel. Ik heb meer te bieden als politica, want ik ben expert op onderwijs. Ik kom op dat dossier beter tot mijn recht. Want daar ligt mijn passie meer en daar weet ik meer van." "Ook vind ik dat de beeldvorming het nodig heeft dat ik als expert wordt gezien en niet als de gehandicapte die wat vertelt over zorgtaken. Daarom wijs ik tegenwoordig ook laatstgenoemde verzoeken af. Het is net als het beeld dat alleen een man minister van Defensie kan zijn." Een andere geïnterviewde gaf in dit kader aan: "Het hoofd kan over alles nadenken".
- In het internationale onderzoek is geconstateerd dat het gebruikelijk is voor mensen met een beperking om zich in de politiek te richten op gehandicaptenvraagstukken. Dat geldt met name voor mensen afkomstig uit belangengroeperingen. Er zijn daarentegen ook mensen met een beperking die niet in dat hokje willen worden gestopt, hun politieke carrière verder willen brengen of omdat ze gewoon een bredere politieke interesse hebben.²⁵

6.3 Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen

Inleiding

Alle politieke ambtsdragers maken gebruik van voorzieningen die de eigen organisatie hun ter beschikking stelt en ze maken kosten bij de uitoefening van hun ambt. Het zijn voorzieningen die een politieke ambtsdrager nodig heeft om zijn werk te kunnen doen. Voor ambtsdragers met een beperking zijn vaak nog aanvullende voorzieningen noodzakelijk om in dezelfde uitgangspositie te komen als ambtsdragers zonder beperking. Welke maatregelen kunnen in dit kader worden getroffen zodat politieke ambtsdragers met een beperking hun ambt optimaal kunnen uitvoeren? Conform de eerdere hoofdstukken zijn de voorstellen en concrete acties gekoppeld aan de verschillende actoren.

²⁵ "Not every politically engaged person with a disability would wish to form their political identity around disability issues, but there is reason to believe that "claiming" disability, understanding that it is a common part of the human condition, understanding how impairment and social conditions intersect to produce disability, and recognising how having a disability means membership in an important minority group are key to political disability identity (Putnam, 2005). As Jean Cristophe Parisot de Bayard, a French politician at municipal level who is a wheelchair user and disability activist, has stated: "I want the talents, the imagination, the fellowship [of people with disabilities] to be realities lived, wanted, defended. It is often our brothers, men who put barriers in front of us, without even knowing it or wanting to do so. But we are definitely living profound social change." (Parisot de Bayard, 2014) Also, I have been met with some suspicion from people who think I was chosen/hired as diversity poster child instead of based on my skills—or that I can only think about disability politics and am unable to be objective (of course no one is objective, able-bodied people think from a subjective able-bodied perspective, but no one ever criticises that). (Personal communication, Sarah Glerup, 17 October 2018 geciteerd in Waltz en Schippers, 2018, blz. 18 en 19).

Door individuele ambtsdragers

- Op een internetforum beantwoorden politieke ambtsdragers met een beperking zelf vanuit hun ervaringsdeskundigheid vragen van (aankomende) ambtsdragers, ondersteuners en griffies hoe een ambt met een beperking zo goed mogelijk kan worden ingevuld.²⁶
- Politieke ambtsdragers met een beperking organiseren landelijke of regionale netwerkbijeenkomsten om ervaringen en tips en trucs uit te wisselen. Voorkomen moet worden dat een dergelijk platform ervoor zorgt dat mensen met een beperking weer in een hokje worden gestopt (stigmatisering).
- Sociale media zoals LinkedIn-groep en Facebook worden opgezet om het onderlinge contact te versterken.
- Individuele ambtsdragers bieden zich als coach aan.
- Ambtsdragers brengen zelf de positieve punten van het hebben van ervaringsdeskundigheid in de politiek meer voor het voetlicht.
- Vooraf worden duidelijke afspraken gemaakt in fractie of college over inzet en benodigde voorzieningen om die inzet ook te kunnen realiseren (verwachtingenmanagement).
- Een centraal informatiepunt wordt opgezet voor politieke ambtsdragers met een visuele beperking; conform VisusRijk, een netwerk van blinde en slechtziende rijksambtenaren.
- Mensen met een visuele beperking ontvangen tijdig vooraf de tekst van de presentaties met een toelichting bij de gebruikte afbeeldingen, tabellen en grafische weergaven.

Door georganiseerde groepsverbanden

- Een internetforum faciliteren voor politieke ambtsdragers met een beperking (bijvoorbeeld voor de verschillende beroepsgroepen).
- Zorgen voor een gezaghebbend informatiepunt waar ambtsdragers met een beperking advies kunnen inwinnen over benodigde voorzieningen. Maatschappelijk partners sluiten een convenant met gemeenten om de toegankelijkheid voor mensen met een beperking in hun dienstverlening te bevorderen.

Door politieke organisaties

- Politieke partijen bieden ambtsdragers met een beperking aan om hen in contact brengen met een geschikte coach.
- Netwerken binnen de politieke partijen op het gebied van diversiteit leveren een bijdrage aan het bespreekbaar maken van psychische aandoeningen in het politieke ambt.

Overheid

- Gemeenten verplichten hun maatschappelijke partners de toegankelijkheid voor mensen met een beperking in hun dienstverlening goed te regelen; bijvoorbeeld via een convenant.
- BZK gaat onderzoeken wat decentrale overheden doen voor politieke ambtsdragers met een beperking en kijkt aan de hand van de uitkomsten op welke wijze die overheden kunnen worden ondersteund en gestimuleerd om deze doelgroep te helpen.

---

²⁶ Een mooi voorbeeld is afkomstig uit een interview met een raadslid met een auditieve beperking: Ga naast de voorzitter van een overleg zitten omdat vrijwel iedereen in de richting van de voorzitter spreekt zodat de mensen kunnen worden gezien die spreken (liplezen), doe hoortoestellen demonstratief aan het begin van de vergadering in om op die manier mensen te attenderen op de auditieve beperking, kom op tijd voor bijeenkomsten om de zaalinrichting en situatie in te kunnen schatten (Zijn er microfoons? Waar zijn de luidsprekers opgesteld?). Focus je op belangrijke items in een vergaderagenda, dan hoeft ook niet alles te worden gehoord en lees je goed in, dan ben je ingewijd de materie en heb je aan een half woord genoeg.

- De landelijke overheid richt een centraal loket met deskundigen in waar de expertise over voorzieningen voor mensen met een beperking wordt geconcentreerd bijvoorbeeld op het terrein van digitale hulpmiddelen. Dan hoeft niet elk overheidsorgaan het wiel zelf uit te vinden.
- De mogelijkheid van een landelijk fonds voor voorzieningen van ambtsdragers met een beperking wordt onderzocht. Om het risico van kostenafwenteling te voorkomen zou het landelijk fonds kunnen worden ingericht voor aanvullende bovenmatige kosten.
- Kies zo veel mogelijk voor voorzieningen die voor iedereen passend zijn om de uitzonderingspositie van een ambtsdrager met een beperking niet extra te benadrukken.
- Om individueel maatwerk te kunnen leveren zou bij decentrale overheidsorganisaties een ombudsman aan kunnen worden gewezen die een lokaal budget beheert om te voorzien in individuele gevallen.
- Kijk wat er nodig is om de ambtsdrager met een beperking mee te laten doen. De overheidsinstelling verstrekt vervolgens de benodigde ondersteuning en voorzieningen en een expert zoekt namens de ambtsdrager uit ten laste van welke systeemwet de al verstrekte voorzieningen kunnen worden gebracht.
- Introduceren van de mogelijkheid om een benoemde persoonlijke assistent in het rechtpositiebesluit voor inhoudelijke en eventueel andere ondersteuning toegewezen te krijgen (conform het model van vertrouwenspersoon in Vlaanderen) voor volksvertegenwoordigers en bestuurders met een beperking.
- Onderzoek de mogelijkheden en implicaties van duo aanstellingen in politiek en bestuur. Gesuggereerd is één zetel in de volksvertegenwoordiging met meerdere mensen te bekleden om zo de werkbelasting te verdelen. Als je met meerdere mensen op dezelfde inhoudelijke lijn zit, zouden de taken kunnen worden verdeeld.
- In dit kader is ook duo-wethouderschap aan de orde geweest. Met kleinere portefeuilles en achtervang van de ander. Het voornemen is toch om de wettelijke begrenzing van het aantal wethouders te schrappen.
- Vanuit de gedachte dat een politieke ambtsdrager met een beperking zelf het beste weet welke voorzieningen voor de ambtsvervulling nodig zijn, is een mogelijkheid ook het PGB te introduceren speciaal voor politieke activiteiten zodat ambtsdragers met een beperking met een PGB (door herindicatie) maar ook zorg in natura gebruikers (nieuwe aanspraak) er gebruik van kunnen maken.
- Rekening houden met mogelijk aanwezige inspanningsintolerantie in relatie tot lange vergadertijden door langer durende schorsingen (rustmomenten) te bepalen (circa half uur) en het creëren van stilleruimtes. Hier kunnen mensen met een soortgelijke beperking zich tijdens schorsingen terugtrekken in een rustruimte om zich even 'op te laden'. Dit is overigens ook van nut voor mensen zonder beperking.
- Bij het ontwerpen van nieuwe gebouwen zoals gemeentehuizen zou rekening moeten worden gehouden met de vereisten van de Internationale Toegankelijkheidscode (ITC).
- Verbeter de fysieke toegankelijkheid van (overheids)gebouwen en overleglocaties, zoals raads- en vergaderzalen. Verhoog de normen en laat dit onderwerp ook aan bod komen bij opleidingen architectuur. Betrek ervaringsdeskundigen bij het ontwerpproces van een nieuw gebouw zoals een gemeentehuis.
- Met het Actieplan Toegankelijkheid voor de bouw heeft de minister van BZK inmiddels al een beweging in gang gezet om hier verbetering in te brengen. Het gaat hierbij om zowel nieuwbouw als om bestaande bouw. Daar waar bij nieuwbouw vanaf de start van het bouwproces rekening gehouden kan worden met goede toegankelijkheid, geldt voor bestaande bouw dat verbouw of renovatie een natuurlijk moment is om ook goed naar de toegankelijkheid van een gebouw te kijken. Uitgangspunt bij het verbeteren van de toegankelijkheid van gebouwen is om dit in eerste instantie te doen op basis van vrijwillige afspraken tussen partijen, binnen de kaders van de bestaande wet- en

regelgeving. De minister van BZK geeft daarbij aan dat wanneer onvoldoende voortgang wordt geboekt, bezien zal worden of het nodig is om over te gaan tot aanvullende wet- en regelgeving. Bijvoorbeeld gericht op het verbeteren van de toegankelijkheid bij renovatie of verbouw van voor publiek toegankelijke gebouwen. Als onderdeel van het actieplan Toegankelijkheid voor de bouw wordt gezamenlijk met de sector, de VNG, ervaringsdeskundigen en hun vertegenwoordigende organisaties een eenduidige en breed gedragen richtlijn voor toegankelijk bouwen en verbouwen ontwikkeld.

- Creëer dezelfde uitgangspositie in de vergaderzaal voor alle volksvertegenwoordigers. Om een gelijk speelveld voor de raadsleden te creëren, kan er ook voor worden gekozen de inbreng en interrupties van alle raadsleden niet meer plaats te laten vinden achter het spreekgestoelte/ interruptiemicrofoon maar vanaf de eigen plek in de raadszaal. Met hulpmiddelen zoals videoregistratie en een goede versterking via een microfoon, kan zichtbaarheid en verstaanbaarheid worden vergroot, ook als geen gebruik kan worden gemaakt van het spreekgestoelte.
- Vanuit het Rijk en de VNG worden stukken altijd op papier of via de computer aangeleverd. Het zou helpen als dit ook in verbale vorm kon worden aangeboden ('storytell').
- Experimenteer met de mogelijkheden om ook op afstand deel te kunnen nemen aan vergaderingen.
- Hanteer als college of volksvertegenwoordiger bij werkbezoeken de stelregel voor toegankelijkheid: als we niet met zijn allen kunnen, dan gaan we allemaal niet.
- In het Rechtspositiebesluit decentrale politieke ambtsdragers is een grondslag opgenomen voor incidenteel gebruik van taxivervoer voor ambtsdragers met een structurele functionele beperking. In 2021 wordt geëvalueerd of hiermee een toereikende vervoersvoorziening beschikbaar is gekomen.
- Op basis van het internationale onderzoek wordt een denktank op nationaal of Europees niveau voorgesteld om ervoor te zorgen dat de beste praktijken met betrekking tot mensen met een beperking in de politiek worden onderkend en op grote schaal worden verspreid.

7. Doorstroom en uitstroom (gaan)

'Ik denk in kansen, niet in beperkingen.'

7.1 Inleiding

Een politiek ambt is altijd een tijdelijke functie. Als de ambtsdrager niet wordt herkozen of herbenoemd eindigt het politieke ambt. Dat kan ook tussentijds bij een politieke vertrouwensbreuk of als gevolg van eigen overwegingen. Dan eindigt de politieke carrière. Andere mogelijkheid is doorstroom naar een andere politieke of bestuurlijke functie. Zo waren veel wethouders eerst raadslid. Bij raadsleden met een beperking is deze overstap minder gebruikelijk. Dit laatste hoofdstuk gaat in op doorstroom of uitstroom van politieke ambtsdragers met een beperking. Wat zijn de beweegredenen om te stoppen met een politieke functie? Welke overwegingen spelen een rol bij het al dan niet doorstromen naar een volgende politieke of bestuurlijke functie?

7.2 Bevindingen

Doorstroom

- De werklast van het raadslidmaatschap is door het deeltijdkarakter makkelijker flexibel in te delen, zo werd onderstreept. Dat is echter niet mogelijk voor een bestuurlijke functie als het wethouderschap. Een wethouder in een grote stad draait werkweken van 60 uur per week. Dat is niet in te plannen. Een wethouder wordt geleefd door zijn agenda. Een deeltijdwethouderschap in een grote stad is ongebruikelijk. En zelfs bij deeltijdwethouders blijkt het lastig om de werkzaamheden goed over de werkweek te verdelen.
- Een overstap naar een andere politieke functie kan betekenen dat moet worden verhuisd. Verhuizen naar een andere gemeente is niet aanbevelenswaardig als je vanwege een beperking al gebruik maakt van allerlei voorzieningen in een bepaalde woonplaats. Door te verhuizen begint opnieuw het inrichten van het zorgaanbod. Dat vergt veel inspanning. Het is een reden waarom mensen met een beperking afzien van een volgende stap in een politieke loopbaan.
- Actieve ambtsdragers met een beperking geven aan dat het hebben van een beperking een punt van overweging is geweest bij verschillende vervolgstappen in het doorlopen van een politieke loopbaan. Daarbij is gesteld dat "Je moet ook weten wat je niet kan en dat accepteren" en "Doe dan wat je wel kan". Zo zal het voor iemand met een visuele beperking lastiger zijn om bijvoorbeeld wethouder van financiën te zijn omdat je dan te maken krijgt met getallen en tabellen. Ter relativering wordt gesteld dat een beperking ook kan zitten in een scheiding of een ziek kind. Dat kan een grotere impact hebben op het functioneren als ambtsdrager dan een functionele beperking.
- Een Kamerlidmaatschap betekent verblijf in Den Haag gedurende de vergaderweek naast de woonplaats. Een pied-à-terre is dan noodzakelijk. Een belangrijke overweging is dan hoe je in die situatie dan de benodigde (thuis)zorg en voorzieningen regelt, zowel in Den Haag als in de woonplaats? Eén rolstoel is dan bijvoorbeeld heel kwetsbaar. Er is geen back-up. Is het sociale netwerk niet te ver weg?

Uitstroom

- Uitval van mensen met een beperking in een functie ontstaat meestal door het 'gedoe' eromheen, niet zozeer door de functie zelf. Het gaat goed als er een goede balans is qua samenwerking, werkstructuren, herstelvermogen, wederzijdse verwachtingen en

begeleiding. Inschatting is dat het 80% cultuur is en 20% of betrokkene de functie aankan. "Als een eventuele disbalans niet wordt besproken, gaat het snel kapot: of het ziekteverzuim gaat omhoog of betrokkene gaat overcompenseren en daardoor over de kop".

- Het is voor mensen met een beperking vaak ingewikkeld en zwaar om een deeltijdfunctie zoals het raadslidmaatschap te combineren met een baan. Hiervoor is het flexibel kunnen indelen van werktijden een belangrijke randvoorwaarde. Dat vergt souplesse van de werkgever. Die flexibiliteit is nodig om afspraken te kunnen maken. Als die flexibiliteit niet wordt geboden, blijkt dit vaak de reden te zijn om het politieke werk te beëindigen.
- Het vangnet van een uitkering op grond van de Algemene pensioenwet politieke ambtsdragers (Appa) bij bestuurlijke functies vergemakkelijkte de keuze om een bestuurlijke vervolfunctie te accepteren, zo is onderstreept. Mocht de beperking te belemmerend werken in de nieuwe functie, dan kan de Appa-uitkering eventueel fungeren als een terugvaloptie en vangnet. Dat biedt zekerheid bij het zetten van een vervolgstap.

7.3 Suggesties uit de interviews voor beleidsmaatregelen

Door politieke partijen

- Gerichte aandacht voor doorgroeimogelijkheden van politieke ambtsdragers met een beperking.
- Vragen en stimuleren om door te groeien.
- Niet een apart "klasje" invoeren, maar als politieke ambtsdragers met een beperking worden uitgenodigd voor gevorderde opleidingen dan opletten dat cursusinhoud, -locatie en wijze van aanbieden toegankelijk zijn voor mensen met een beperking.
- Afhaken voorkomen door politieke ambtsdragers met een beperking het gevoel te geven dat ze welkom zijn doordat op allerlei manieren rekening wordt gehouden met hun beperking.
- Hoewel elke ambtsdrager met een beperking vanwege die beperking of combinatie van beperkingen uniek is, kan wel worden gezegd dat de ene persoon meer belastbaar is dan de ander. Politieke partijen stemmen hun doorgroeibeleid af op deze belastbaarheid, bijvoorbeeld aan de hand van het in de Inleiding genoemde Overzicht beperkingen van figuur 1.
- Politieke partijen bevorderen maatwerk en flexibiliteit in hun procedures zodat politieke ambtsdragers met een beperking zoveel mogelijk in een gelijke startpositie komen als politieke ambtsdragers zonder beperking.

Door de overheid

- Onderzoeken of de loonkostensubsidie voor werkgevers die een uitkeringsgerechtigde met een beperking in dienst nemen ook kan worden ingevoerd voor Appa-uitkeringsgerechtigden met een beperking.
- Kritische succesfactoren van politieke ambtsdragers met een beperking die succesvol zijn doorgestroomd worden geïdentificeerd. Deze uitkomsten worden gedeeld met de politieke partijen zodat zij hun ondersteuning van hun politieke ambtsdragers met een beperking kunnen verbeteren.
- Onderzocht wordt of een rechtspositionele grondslag wordt gecreëerd voor een politiek assistent voor politieke ambtsdragers met een beperking, en dan vooral

bestuurders. Deze kan dan zorgtaken uitvoeren, maar bijvoorbeeld ook voor visueel gehandicapte bestuurders digitale informatie verzamelen of filteren.

Bijlage 1: Respondenten

Joop Atsma	Lid van de Eerste Kamer, gewezen staatssecretaris, gewezen lid van de Tweede Kamer
Bart de Bart	Voorzitter Stichting Studeren en werken op maat
Daniel Benhayon	UWV
Amber Bindels	Stichting Wij staan op!
Ludo Bolders	Raadslid gemeente Woensdrecht
Nick Bootsman	Stichting Wij staan op!
Martijn Brandenburg	Directeur partijbureau PvdA
Rick Brink	Raadslid gemeente Hardenberg
Marike Brouwer	Strategische beleidsadviseur Werkbedrijf van het UWV
Adriane Charbon	Talentmanager landelijk bureau D66
Maarten de Crom	Medewerker VVD-partijbureau
Ria van Diepen-Van Wijk	Gewezen raadslid gemeente Leiderdorp
Edith van Dijk	Gewezen raadslid gemeente Eindhoven
Leo Dijk	Ervaringsdeskundige
Otwin van Dijk	Burgemeester Oude IJsselstreek, gewezen lid Tweede Kamer, wethouder en raadslid
Han Dirks	Gewezen raadslid Leiden
Wilhelm Doeleman	Gewezen adviseur lokale bestuurders SGP en voorlichter SGP-fractie Tweede Kamer.
Naomi Doevendans	Stichting Wij staan op!
Rinske van Duifhuizen	Gemeente Gooise Meren
Helga Dulfer	Commissielid gemeente Voorschoten
Jessica van Eijs	Lid van de Tweede Kamer
Jenny Goldschmidt	Coalitie voor Inclusie
Yvette Graat	Ervaringsdeskundige

Branko Hagen	Gewezen beleidsadviseur van de Landelijke Cliëntenraad
Niels ten Hagen	Ervaringsdeskundige
Henke van der Heiden	Gemeente Gooise Meren
Marjan Heidstra	Stichting Abri Almere
Marijke Hempenius	Programmamanager Leven en Wonen vereniging Iederin
Amanda van Hertum	Lid steunfractie gemeente Goes
Roos Hoelen	Coördinator Werk Oogvereniging
Jan Janson	Raadslid gemeente Noordwijk en gewezen raadslid gemeente Noordwijkerhout
Marco de Kat	Fractie-assistent en gewezen raadslid gemeente Almere
Jetta Klijnsma	Commissaris van de Koning in de provincie Drenthe, gewezen staatssecretaris, gewezen lid van de Tweede Kamer, gewezen wethouder en raadslid van de gemeente Den Haag
Caelly Kluver	Gewezen medewerker Samen Sterk zonder Stigma
Arjen Koerts	Raadslid gemeente Veenendaal
Daan de Kort	Wethouder gemeente Veldhoven
Yolan Koster-Dreese	Wethouder gemeente Bergen en gewezen wethouder en raadslid gemeente Woerden
Lieke Kuiper	Gewezen voorzitter Jonge Socialisten in de PvdA
Paul Luijten	Voorzitter permanente scoutingscommissie VVD
Ernest Maas	Gewezen raadslid gemeente Eindhoven
Aline Molenaar	Directeur Per Saldo
Joan Nunnely	D66 Bestuur Opleiding & Talentontwikkeling, lid Landelijke Talentcommissie
Harm de Oude	Deelraadslid/lid gebiedscommissie Rotterdam/IJsselmonde

Patiënt expert groep	Stichting IKONE
Marlène Postma	Raadslid gemeente Weststellingwerf
Annerieke Pruim	Coördinator talent ChristenUnie
April Ranshuijsen	Fractieleider gemeenteraad Nijmegen
Else Roetering	Ambtelijk secretaris van de Landelijke Cliëntenraad
Marleen Sanderse	Gewezen wethouder gemeente Gooise Meren
Hann van Schendel	Ervaringsdeskundige
Alice Schippers	Directeur van Disability Studies in Nederland
Melvin Smid	Raadslid gemeente Purmerend
Lieke Smits	Algemeen secretaris SP
Illya Soffer	Directeur vereniging Iederin
Tjarda Struik	Raadslid gemeente Zeist
Sander Terphuis	Senior beleidsmedewerker ministerie van Buitenlandse Zaken
Ingrid Thijs	Stichting Abri Almere
Constance Tiemens	Kandidaat statenlid
Yuki Tol	Projectleider gemeente Amsterdam
Bülent Ünlu	Deelraadslid/lid gebiedscommissie Rotterdam Centrum
Dorien Verhoeven	Gewezen medewerker Samen Sterk zonder Stigma
Edwin Luitzen de Vos	Onderzoeker Disability Studies in Nederland
Bernadette de Wilde	Business adviseur Werkbedrijf van het UWV

Bijlage 2: Artikel 29 VN-verdrag handicap

Participatie in het politieke en openbare leven

De Staten die Partij zijn garanderen personen met een handicap politieke rechten en de mogelijkheid deze op voet van gelijkheid met anderen te genieten, en verplichten zich:

- a. te waarborgen dat personen met een handicap effectief en ten volle kunnen participeren in het politieke en openbare leven, hetzij rechtstreeks, hetzij via in vrijheid gekozen vertegenwoordigers, met inbegrip van het recht, en de gelegenheid, voor personen met een handicap hun stem uit te brengen en gekozen te worden, onder andere door:
  - i. te waarborgen dat de stemprocedures, -faciliteiten en voorzieningen adequaat, toegankelijk en gemakkelijk te begrijpen en te gebruiken zijn;
  - ii. het recht van personen met een handicap te beschermen om in het geheim hun stem uit te brengen bij verkiezingen en publieksreferenda zonder intimidatie en om zich verkiesbaar te stellen, op alle niveaus van de overheid een functie te bekleden en alle openbare taken uit te oefenen, waarbij het gebruik van ondersteunende en nieuwe technologieën, indien van toepassing, wordt gefaciliteerd;
  - iii. de vrije wilsuiting van personen met een handicap als kiezers te waarborgen en daartoe, waar nodig, op hun verzoek ondersteuning toe te staan bij het uitbrengen van hun stem door een persoon van hun eigen keuze;
- b. actief een omgeving te bevorderen waarin personen met een handicap effectief en ten volle kunnen participeren in de uitoefening van openbare functies, zonder discriminatie en op voet van gelijkheid met anderen en hun participatie in publieke aangelegenheden aan te moedigen, waaronder:
  - i. de participatie in non-gouvernementele organisaties en verenigingen die zich bezighouden met het openbare en politieke leven in het land en in de activiteiten en het bestuur van politieke partijen;
  - ii. het oprichten en zich aansluiten bij organisaties van personen met een handicap die personen met een handicap vertegenwoordigen op internationaal, nationaal, regionaal en lokaal niveau.

Bijlage 3: Samenvatting Vergelijkend onderzoek Participatie van mensen met een beperking in de politiek in omliggende Europese landen

Inleiding

Hoewel ongeveer 15 procent van de Europese bevolking een beperking heeft, zien we deze diversiteit niet terug bij politieke ambtsdragers. Om meer diversiteit te bereiken, zullen in overeenstemming met het VN-verdrag en de Europese pijler van sociale rechten, belemmeringen voor politieke participatie moeten worden erkend en weggenomen. Om meer informatie over zowel belemmerende als bevorderende factoren te verkrijgen, werden gegevens verzameld via literatuuronderzoek. Daarnaast zijn een reeks interviews afgenomen met politieke ambtsdragers met een beperking uit verschillende Europese landen waaronder verkozen functionarissen, aangestelde politici en actieve leden van politieke partijen. De interviews gingen onder andere over de impact van nationale regelgeving en beleid op politieke participatie, de (potentiële) rol van politieke partijen bij het bewerkstelligen van inclusie en de invloed van culturele en individuele factoren.

Resultaten

In geen enkel land was de vertegenwoordiging van personen met een beperking binnen de politiek meer dan 2%. In sommige landen had minder dan 1% van de verkozen functionarissen of aangestelde politici een beperking. Officiële gegevens bleken nauwelijks beschikbaar te zijn.

Belemmeringen voor mensen met een beperking om een politieke functie te bekleden zijn; een beperkte toegang tot inclusief onderwijs, bijvoorbeeld tot 'elite' -universiteiten waarvan de politieke klasse vaak afkomstig is; fysieke belemmeringen, waaronder slechte bereikbaarheid van politieke locaties, zowel tijdens het voeren van campagne als gedurende de uitvoering van de functie; culturele opvattingen over mensen met een beperking, - ook binnen de politieke partijen - zoals overtuigingen dat mensen met een beperking niet 'objectief' kunnen zijn over gehandicaptenkwesties of dat men gekozen is om te voldoen aan diversiteitsdoelen; persoonlijke beperkingen, zoals vermoeidheid; financiële belemmeringen, waaronder beperkingen binnen het systeem van arbeidsongeschiktheidsuitkeringen; en wetgeving over gelijkheid die weinig toegepast is op publieke functies.

Bevorderende factoren waren onder andere: toegang tot inclusief onderwijs; mogelijkheden om een netwerk en vaardigheden op te bouwen via politieke partijen, verenigingen voor mensen met een beperking of andere publieke activiteiten; persoonlijke kenmerken zoals uithoudingsvermogen en motivatie; toegang tot de juiste ondersteuning op het juiste moment (bijvoorbeeld toegang tot tolkvoorzieningen of het aannemen van een persoonlijk assistent); wetgeving over gelijkheid die ook de politieke functies omvat; en subsidieregelingen voor (werkgevers van) mensen met een beperking die op zoek zijn naar een baan. Sommige landen hebben quota's voor het in dienst nemen van mensen met een beperking. Deze kunnen van invloed zijn op de loopbaanontwikkeling van (toekomstige) politici of functionarissen. In geen enkel land werden deze quota gehaald, reden waarom er niets valt te zeggen over de impact hiervan.

Aanbevelingen

Aanbevelingen om de vertegenwoordiging van politieke ambtsdragers met een beperking te verbeteren:

- Op grotere schaal relevante gegevens verzamelen;
- Het leiderschapspotentieel van mensen met een beperking (h)erkennen en voeden;
- Mensen met een beperking op het instapniveau van de politiek verwelkomen en ondersteunen, bijvoorbeeld via lokale afdelingen van partijen en lokale verkiezingen;
- Het elimineren van belemmeringen die voortkomen uit uitkeringsstelsels;
- Zorgdragen voor beschikbare ondersteuning van mensen met een beperking die zich willen inzetten voor een politieke partij of organisatie;
- Het opzetten van mentorregelingen om potentiële kandidaten te werven en te ondersteunen in hun ontwikkeling;
- Gerichtte werving en ondersteuning van veelbelovende leiders met een beperking;
- Het vergemakkelijken van het delen van banen in openbare functies en hogere beleidsrollen;
- Experimenteren met quota op nationaal niveau alsmede binnen politieke partijen en handhaving van bestaande quota;
- Het ontwikkelen van een strategie binnen politieke partijen om potentiële kandidaten te werven en te helpen bij hun ontwikkeling, mogelijk met ondersteuning van onafhankelijke organisaties;
- Ook zou het denkbaar zijn een EU-niveau denktank op te richten die zich focust op het herkennen, onderzoeken en verspreiden van goede praktijken.

Bijlage 4: Verslag slotbijeenkomst 4 juli 2019

PM